

magazin istoric

ANUL XVII Nr. 6 (195) Iunie 1983

a

b

c

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVII

Nr. 6 (195)

ianie 1983

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIPI
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

④

①

②

③

SUMAR

Eroul deosebit — erou al erorilor: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	2
Acum 50 ani. Comitetul Național Antifascist...: <i>Ion Ardeleanu</i>	4
Orizont istoric: <i>Cristian Popișteanu</i>	8
Tîrgoviște: <i>N. Constantinescu</i>	9
Gînd și faptă națională în 1848: <i>Gh. Platon, Paul Păltănea, P. Cernovodeanu, Gherasim Cristea-Piteșteanu</i>	14
Tezaurul de la Căuș și brățara de aur de la Dipșa: <i>Ștefan Burda, Dan Drăguș</i>	21
Blestemata foame de aur a lui Pedro de Alvarado: <i>Mario Rosenthal</i>	22
Tradiția studiilor sud-est europene s-a născut la București: <i>Bianca Valota Cavallotti</i>	27
Din nou despre Dieppe: <i>Terence Robertson, Florin Hera</i>	28
Cantacuzinii moldoveni (III): <i>Ștefan S. Gorovei</i>	33
Școli unice în Europa bîntuită de fascism: <i>M.I. Dragomirescu, V. Bordeianu</i>	35
Drumul spre Pearl Harbor: <i>Gordon W. Prange</i>	39
În București, acum 50 ani	44
A.J.P. Taylor și lordul Beaverbrook	50
1588. Eșecul tentativei iezuite din Moldova: <i>Theodor Holban</i>	53
Daniel Defoe — în serviciul Maiestății Sale...: <i>Richard Deacon</i>	57
● Concursul Magazin istoric, ediția 1983... 38 ● Cărți sosite la redacție... 56 ● Poșta Magazin istoric... 63	

COPERTELE NOASTRE

④① Bijuterii salvate de lăcomia conchistadorilor, descoperite în morminte de incinerare din Monte Albán, nucleul așa-numitei culturi Mixtec (sec. XIII-XV). Minunatele comori sînt expuse în Muzeul național de antropologie al Mexicului, un așezămint de cultură ce se înscriseră prin bogăția și valoarea exponatelor între muzeele celebre din lume (Blestemata foame de aur a lui Pedro de Alvarado, p. 22)

② Portrete ale unor contemporani ai evenimentelor de la 1848 în țările române: a) Maria Cantacuzino, tablou de F. Bergamotti (colecția dr. Mircea Petrescu); b) Costache Negri (autor anonim); c) Nicolae Ștefan Ipătescu, pictură atribuită lui Ion Negulici, aflată în colecțiile Muzeului de artă al R.S.R. (Gînd și faptă națională în 1848, p. 14)

③ Vestigii arheologice descoperite la Tîrgoviște, fosta reședință de scaun a Țării Românești. De sus în jos: cahla de sobă înfățișînd un oraș medieval; vase de ceramică; cahla de sobă cu ornamente florale și teracotă reprezentînd un cavaler feudal (Tîrgoviște, p. 9)

EROUL DEOSEBIT — EROU AL EROILOR

ION POPESCU-PUȚURI

Istoria își are cărțile sale, o știm cu toții. Există o Carte a Istoriei — a istoriei unui popor și a istoriei popoarelor — care înregistrează totul. E Cartea măreață și, totodată, obișnuită a Istoriei, în care faptele sînt consemnate minuțios — fapte mari și fapte mărunte, victorii și înfrîngerii, succese și eșecuri, viața de toate zilele și momente de maximă încordare a forțelor și energiilor unui popor, ale cărui calități dobîndesc tocmai în asemenea momente strălucirea nelintănată a celui mai pur diamant. Dar nu există strălucire puternică fără lucire domoală, diurnă, obișnuită și continuă. Și Cartea cea obișnuită a Istoriei este, la rîndul ei, impregnată și impresionată de ambele sururi istorice. Developată cu acel revelator ce se numește memoria popoarelor, căreia trebuie să-i corespundă și scrierile istoricilor, reproduce mereu, pentru noi și noi generații, și strălucirea neobișnuită, și lucirea domoală.

Dar există și o Carte de aur a Istoriei. A istoriei poporului și a istoriei popoarelor. Ea nu consemnează decît ceea ce a fost cu adevărat măreț, decît Vitejia și Eroismul.

Fielele strălucitoare, din nobil metal, pe care nu le ia nici focul, nici apa, și cu atît mai puțin uitarea, ale Cărții de aur a Istoriei neamului nostru sînt nenumărate, așa cum nenumărați au fost vitejii și nenumărate faptele de eroism ce au marcat multimilenara sa istorie!

Viteaz a fost cel ce prin lupte grele și acte mărețe a intrat în istorie ca apărător al intereselor patriei sale și al oamenilor ei, al țării străbune și al voinței sale de independență și unitate.

Așa stă scris în filele Cărții de aur Mihai Vodă Viteazul, cel care, cu neasemuită vitejie și geniu de conducător de oști, a obținut o strălucită victorie la Călugăreni împotriva pohoului comandat de vestitul Sinan Pașa, victorie după care biruitorul, cucerindu-și o mare faimă în toată Europa, a fost considerat „ca unul din cei mai viteji, puternici și înțelepți principii ce trăiesc azi”. Iar după ce, înfrîngînd, între Sibiu și Șelimbăr, oastea lui Andrei Báthory și parcurgînd un drum triumfal a intrat, la 1 noiembrie 1599, cu mare alai în Alba-Iulia, iar Dieta l-a recunoscut ca principe, și după ce, înfrîntînd dușmânia și uelțiile lui Zamoyski și Jeremia Movilă, în mai 1600, a trecut munții și a devenit „domn al Țării Românești, al Ardealului și Moldovei”, Mihai a înfruntat și Poarta, și pe oamenii Habsburgilor, și pe feudații poloni, și pe adver-

sarii interni pentru a înfăptui cele două mari aspirații ale poporului român: independența țării și unitatea politică a tuturor teritoriilor românești.

Cel Viteaz — acest renume i-a rămas în istorie și lui Ioan Vodă, pentru scurtul timp (1572-1574) de numai doi ani și cîteva luni, cît a stat pe tronul Moldovei. Pentru că a refuzat sporirea tributului și s-a dovedit nesupus față de Poartă, urmărind, prin întreaga sa politică, să apere independența țării. El a încercat, ca odinioară Ștefan cel Mare, să formeze cu Țara Românească o coaliție antiotomană, i-a înfrînt pe invadatorii la Jiliste și în cîmpia Bugeacului, iar după înfrîngerea oastei moldovene și cazace aliate la Roșcani, viteazul domn a plătit cu viața cutezanța de a apăra Moldova lui Ștefan.

Vitejia este o trăsătură esențială, pe care o putem decela la Iancu de Hunedoara, elogiât de întreaga Europă, corespunzător titlurilor supreme de atunci, drept „erou al creștinătății”, deoarece, ca urmare a două decenii înconunate de numeroase și strălucite acțiuni, Iancu — aflat în fruntea unei coaliții a țărilor române și cîrmuind și Ungaria — ne-a salvat independența și a pus la adăpost de primejdii țările din Europa Centrală și apuseană pentru trei sferturi de veac.

Iar alături de numele unor mari personalități istorice, Cartea de aur a Istoriei a consemnat și alți nenumărați viteji, eroismul celor mulți la Plevna, la Mărășești, în bătăliile războiului antihitlerist.

Eroul iese din comun prin faptele pe care le săvîrșește pentru semenii lui. Iar țara ne este plină de cîmire ale Eroilor, pentru cinstirea cărora, nu mă îndoiesc, vom găsi o zi în care țara toată să-și aducă aminte și să onoreze faptele eroice de tot felul ale eroilor ei din toate timpurile.

Și, la fel ca istoria noastră, istoria lumii este bogată în figuri de eroi, faptele lor strălucind în paginile Cărții de aur a Istoriei omenirii, așa cum strălucesc nestins stelele de pe firmamentul cerului.

Dar astăzi? În zilele noastre pline de zbucium și speranțe ale omenirii?

Să nu uităm un lucru esențial: curajul unui om în diferite împrejurări ale vieții sale personale, eroismul individual țin, întotdeauna, în

toate timpurile, de anumite trăsături ale caracterului individual, iar anumite fapte eroice — să spunem, salvarea, cu riscul propriei vieți, a unui semen aflat în primejdie — au aceeași semnificație în toate timpurile.

Vitejia deorind istoric însă vitejia și eroismul politic, ca și cel militar, curajul oamenilor politici, al conducătorilor de state — acestea sînt categorii istorice, ele nu implică în mod obligatoriu aceleași însuși în toate timpurile. Astăzi, ca niciodată în istorie, s-au plămădit, în focul unor evenimente complexe și încă necunoscute în istorie, condițiile cele mai propice pentru apariția eroului deosebit.

Firește, și în zilele noastre un popor ar glorifica drept erou pe acela care, dacă ar fi cazul, l-ar conduce în respingere și înfringerea unui cotropitor.

Un erou deosebit, un erou al eroilor poate fi, numai acela care știe să facă dintr-un adversar un prieten devotat, împreună cu care să lupte în acțiunile comune destinate unei cauze juste pînă la sacrificiul suprem.

Pentru că lumea este alta acum!

Această lume puternic orientată spre un viitor luminos, lume în care (cu greutăți, frământări și chiar, uneori, convulsii inerente începutului, apariției noului în istorie) s-a născut și se dezvoltă în largime, profunzime și proiectează spre viitor societatea socialistă — cea mai avansată în succesiunea tuturor celor cunoscute în istorie — lume în care zeci și zeci de popoare eliberate de sub jugul colonial năzuiesc spre consolidarea independenței și dezvoltare economică, în care oamenii de pretutindeni tind spre mai bine — această lume reclamă cu necesitate relații pașnice între popoare, cooperare economică și colaborare pe toate planurile.

Dar lumea este alta nu numai pentru că năzuiește puternic spre pace și colaborare. Ea este alta și pentru că e marcată, ca niciodată în trecut, de grave probleme globale, față de care nimeni nu mai poate fi indiferent. Una dintre ele, mai deosebită, este prezentată de un cunoscut autor în felul următor: „Dacă aș fi întrebat care este data cea mai importantă din istoria și preistoria speciei umane aș răspunde fără ezitare: 6 august 1945. Motivul e simplu. De la apariția conștiinței pînă la 6 august 1945, fiecare om a trebuit să trăiască avînd ca orizont moartea sa ca *individ*; din ziua în care prima bombă atomică a eclipsat soarele deasupra Hiroshimei, omenirea, globul, trebuie să trăiască în perspectiva dispariției sale ca *specie*. Ca existența individuală este o scurtă trecere, ne-am învățat să acceptăm, bizuindu-ne în schimb pe imortalitatea virtuală a speciei umane. Această ultimă credință nu mai este întemeiată”. (Arthur Koestler, *Janus. Esquisse d'un système*, Paris, Calman-Lévy, 1979, p. 13).

Este, desigur, numai o latură a realității, privită sub un singur unghi, iar în ce privește perspectivele speciei umane ne-am permis deja, în unele studii publicate, să exprimăm un punct de vedere mai optimist. Dar problema este, oricum, gravă, pentru că iraționala cursă a înarmărilor a dus la acumularea unui potențial distructiv deosebit de periculos pentru civilizație, dacă avem în vedere, mai ales, că aplicațiile militare ale dezvoltării științifico-tehnice duc la descoperirea mereu a noi arme, de la cele bio-

logice la cele cosmice, la o escaladare fără precedent a tehnologiilor militare care devin la un moment dat necontrolabile, cum susțin din ce în ce mai mulți cercetători.

În aceste condiții, se înțelege de ce curajul oamenilor politici, al celor ce iau decizii, nu mai poate fi judecat decît în strînsă conexiune cu dimensiunea enorm crescută a responsabilității lor față de destinul umanității în totalitatea ei.

Arăta secretarul general al P.C.R., președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Străbătem o epocă foarte agitată, omenirea fiind zguduită de cutremure, furtuni și uragane economice, politice și militare de mari proporții, care pun popoarele la grele încercări, le provoacă mari pagube și suferințe”.

Lată de ce cînd trebuie să înfruntăm valurile uriașe provocate de uragane și cutremure, popoarele îi vor considera eroi deosebiți, eroi ai eroilor, numai pe aceia care vor ști să navigheze cu mare atenție, pentru a evita coliziunea catastrofală, aceia vor merita din partea popoarelor gloria de eroi deosebiți ai secolului nostru, care vor da dovadă de înțelegere profundă a structurilor de bază ale realității, a năzuinței esențiale a popoarelor spre pace și colaborare. Aceia care sesizează limpede faptul că în epoca noastră destinul nu a devenit ireversibil, dar popoarele pot, acționînd unite, să împiedice un nou război mondial; aceia care înțeleg că pe arena mondială se confruntă puternic două tendințe principale: pe de o parte politica imperialistă de forță și dictat, de amestec în treburile interne ale diferitelor state, de menținere, împărțire și reîmpărțire a sferelor de influență, de stimulare a cursei înarmărilor, iar pe de altă parte tendința spre lichidarea acestei politici, spre instaurarea unor noi relații între state, bazate pe egalitate, pe respectul independenței și suveranității, pe neamstec în treburile interne, spre asigurarea dreptului fiecărui popor la dezvoltare liberă, la înflorire în condițiile stăpînirii propriilor bogății și ale cooperării pașnice și reciproc avantajoase între toate popoarele. Aceia deci vor fi eroii deosebiți ai epocii noastre, care vor înțelege clar natura confruntării celor două tendințe amintite și își vor aduce contribuția maximă la unirea tot mai puternică a zeci și sute de milioane de oameni de pretutindeni, a miliardelor de locuitori ai planetei, a forțelor antiimperialiste, revoluționare, democratice, de pretutindeni, a forțelor realiste, progresiste, a tuturor popoarelor și națiunilor în vederea promovării unei politici noi, a colaborării egale între toate țările lumii, a asigurării triumfului păcii și cooperării internaționale. Trebuie să subliniem aici că epoca istorică contemporană necesită asemenea eroi ai eroilor, ea este terenul fertil pentru manifestarea eroilor deosebiți.

Și nu putem decît să subscriem cu toată convingerea la apelul istoric și pentru istorie lansat de secretarul general al P.C.R. de la înalta tribună a Conferinței Naționale a partidului: „Acum, mai mult ca orînd, este necesar să acționăm, indiferent de orînduire socială, cu înaltă răspundere în fața propriilor popoare, în fața civilizației și a viitorului lumii, pentru a opri mersul spre prăpastie, spre catastrofă”.

Pentru apărarea democrației și a intereselor naționale ale poporului au militat în acești ani un șir de organizații democratice și antifasciste de masă create de partidul comunist — Comitetul Național Antifascist, Asociația tineretului antifascist, Liga muncii, Comitetul antifascist al femeilor, Frontul Studențesc Democrat și multe altele. În acești ani apar numeroase publicații legale cu caracter democratic, progresist, se desfășoară o intensă activitate în rîndurile intelectualității împotriva fascizării țării, pentru promovarea unei culturi progresiste.

NICOLAE CEAUȘESCU

Acum 50 ani

COMITETUL NAȚIONAL ANTIFASCIST...

Conf. univ. dr. ION ARDELEANU

Istoria măreață a zilei de astăzi în-deamnă neconținut pe istoric la dezvoltarea surselor ei constitutive. Trăim astăzi cu demnitate istoria Epocii Ceaușescu — slămem participanții ei nemijlociți. Epocă de mari biruințe ce încununează lupta pentru progres și demnitate a poporului nostru, a clasei muncitoare, a partidului ei revoluționar. În șirul acestor memorabile momente de lupte și eforturi ale forțelor revoluționare, progresiste, patriotice se înscrie și activitatea Comitetului Național Antifascist, de la a cărei creare se împlinesc luna aceasta 50 ani.

Factor social-politic hotărîtor în lupta poporului român pentru desăvîrșirea statului unitar-național, clasa muncitoare din România a acționat cu fermitate pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale maselor înscrise în hotărîrile adunărilor plebiscitare din 1918. Încă în perioada imediat următoare Marii Uniri, partidul politic al clasei muncitoare și-a desfășurat activitatea în direcția consolidării statului unitar, pentru întărirea coeziunii

națiunii în vederea apărării independenței și integrității teritoriale a patriei.

Cum se știe, Partidul Comunist Român a atras atenția asupra gravului pericol pe care îl reprezenta fascismul pentru independența popoarelor, pentru drepturile și libertățile democratice. „Unul din obiectivele cele mai importante ale activității politice a Partidului Comunist Român în perioada dintre cele două războaie mondiale — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost organizarea luptei forțelor democratice împotriva pericolului grav pe care îl reprezenta fascismul pentru destinele poporului român”.

Apărute în Europa după primul război mondial, prin instaurarea în 1920 a horthyismului în Ungaria, în 1922 și 1923 a fascismului în Italia și Bulgaria, apoi în Portugalia, iar în 1933 în Germania, regimurile totalitare, extremiste de dreapta amenințau existența tot mai multor popoare din Europa.

În acea perioadă grea, de atacuri la adresa suveranității și independenței patriei, în fața Partidului Comunist Român, singura forță

politică consecvent revoluționară din ansamblul vieții social-politice a țării, a stat imperativul major al unirii tuturor forțelor interesate dintr-un motiv sau altul în lupta împotriva fascismului, pentru crearea unei coaliții democratice capabile să apere interesele celor mai largi categorii sociale, să creeze un puternic front popular antifascist. Experiența Comitetului Național Antirăzboinic, creat în vara anului 1932, care într-un timp scurt reușise să-și constituie organizații în multe județe ale țării, reunind un număr important de muncitori, mici meseriași, intelectuali și a cărui activitate diversificată antrenase mase numeroase de cetățeni, deschidea perspectiva unei ample mișcări cu sprijinul nemijlocit al maselor muncitoare. Marile lupte muncitorești din anii 1929-1933, dar mai ales valul bătăliilor declanșate în România îndată după instaurarea hitlerismului în Germania, au scos în evidență necesitatea organizării unui larg front antifascist.

În primăvara anului 1933, bazându-se pe starea de spirit profund antifascistă a maselor populare, Partidul Comunist Român a inițiat constituirea unei organizații de masă legale, care să continue, pe un plan superior, activitatea Comitetului Național Antirăzboinic. Astfel, în lunile aprilie-mai s-a creat un comitet de inițiativă, sub îndrumarea cărui a început înființarea comitetelor antifasciste locale, care, treptat, au reunit muncitori, țărani, intelectuali, numeroase elemente din rîndul tineretului și femeilor. Practic, în primele zile ale lunii iunie 1933, acum 50 ani, a luat ființă Comitetul Național Antifascist (C.N.A.) din România, organizație ce și-a fixat ca principale obiective stăvilirea ofensivei hitleriste, demascarea Gărzii de fier, apărarea independenței și suveranității patriei. Președinte al C.N.A. a fost desemnat profesorul universitar Iorgu Iordan, aflat atunci la Universitatea din Iași. În conducerea noii organizații au fost reunite numeroase personalități ale vieții publice și culturale, între care Petre Constantinescu-Iași, Radu Cernătescu, Scarlat Callimachi, Barbu Lăzăreanu, Tudor Bugnariu, Ilie Cristea, Matei Socor, Cicerone Teodorescu.

Mărturiile contemporanilor, ale celor care s-au aflat în vîltoarea evenimentelor circumscrise tumultuoaselor acțiuni antifasciste din România deceniului patru relevă proeminenta personalitate a militanților revoluționari, a patriotului înflăcărat Nicolae

Ceaușescu, desemnat de Partidul Comunist Român să facă parte din conducerea C.N.A.

Înzestrat cu un înnăscut simț organizatoric și un rar dinamism, trădînd în jurul său încrederea nestrămutată în marile virtuți ale poporului, tîndrul revoluționar s-a impus cu autoritatea tovarășilor săi de luptă, cîștigîndu-le încrederea și prefiurea. „Eram unul dintre conducătorii acelei organizații [Comitetul Național Antifascist] — își amintea profesorul universitar Petre Constantinescu-Iași —, cînd conducerea partidului ne-a indicat numele unui tîndr muncitor care urma să vorbească din partea tineretului comunist.

— Bine, dar cine e totuși acel tîndr? am întrebat...

— Îl vei vedea și-l vei prefi și tu — mi s-a răspuns. E Nicolae Ceaușescu, muncitor, o fire ponderată și totodată neînfrică, — un tîndr inteligent, care vorbește cît trebuie și a dovedit o mare putere de muncă...

— Dar unde l-ai găsit pe acel tîndr, pe acel luptător în vîrstă de ... 16 ani?

— În cei doi ani de cînd lucrează cu noi, ca activist al U.T.C., și-a dovedit capacitatea, a vădit calități care-l situează printre oamenii de nădejde ai partidului“.

Încă de la înființarea sa, Comitetul Național Antifascist a depus o vastă activitate pentru atragerea în lupta antifascistă a unor categorii cît mai largi de cetățeni, români și de alte naționalități; avînd profesii și convingeri diferite, dar uniți prin voința comună de a bara calea fascismului în țara noastră. Un deosebit ecou a avut în rîndurile populației chemarea C.N.A., publicată la începutul lunii iulie 1933, în ziarele *Dimineața* și *Adevărul*, prin care se făcea cunoscut scopul înființării organizației. Muncitorii, funcționarii, țărani erau chemați să constituie comitete antifasciste locale în orașe, fabrici, instituții, la sate. „Față de creșterea pericolului fascist în România — se arăta în chemare —, facem apel la unirea forțelor muncitorești și intelectuale să formeze pretutindeni, în toate orașele, satele, fabricile, birourile și cartierele, comitete antifasciste, trimițînd adeziunile lor scrise la Comitetul Național format la București... Strîngînd în jurul acțiunii antifasciste pe toți cei care lucrează cu brațul sau cu mintea la oraș și la sate, vom putea stăvilii în România triumful unui curent care poartă în el germele de distrugere a tot ce este izvor de muncă și gîndire“.

Într-o perioadă scurtă de timp, au fost constituite comitete regionale antifasciste la Iași, Cluj, Galați, Chișinău, precum și comitete locale la București, Pitești, Craiova, Botoșani, Brăila, Râmnicu Sărat, Ploiești, Bacău, Timișoara, Brașov, Tg. Mureș, Oradea, Caracal, Constanța, Tirgoviște, Piatra Neamț etc. Acțiunea de organizare a comitetelor antifasciste locale a avut un larg ecou în rîndul maselor muncitoare. În numeroase localități ale țării, oamenii muncii de la sate au reacționat prompt la chemarea lansată de C.N.A., trimițînd numeroase liste de adeziuni. Același lucru s-a petrecut și cu alte categorii sociale, de exemplu Asociația Învățătorilor, care a aderat în bloc la lupta antifascistă. În fruntea comitetelor antifasciste regionale și locale au fost alese personalități ale vieții politice, culturale, cu orientare democratică, progresistă, antifascistă, iar în comitetele de conducere au fost incluși numeroși muncitori comuniști, social-democrați și socialiști, membri ai sindicatelor. La începutul anului 1934, C.N.A. avea peste 100 000 adeziuni, pentru că în scurt timp numărul acestora să se dubleze.

Chemările adresate de Partidul Comunist Român, de Comitetul Național Antifascist au dat rezultate. În iulie 1934 s-a creat Comitetul național antifascist al tineretului, în fruntea căruia au fost aleși Nicolae Ceaușescu, Matei Socor, Grigore Preoteasa și alți tineri cunoscuți prin activitatea și lupta revoluționară. Pentru o cît mai amplă cuprindere a tuturor forțelor social-politice antifasciste, s-a trecut la organizarea Comitetului antifascist al femeilor; în conducerea comitetului de inițiativă pentru crearea acestui organism au fost alese Zoe A. Frunză, Rozalia I.C. Frimu, Maria Țiulescu, Dida Callimachi ș.a.

Acționînd sub directa îndrumare a partidului comunist, C.N.A. a desfășurat un amplu program de activități (consfățuri, conferințe, întruniri și demonstrații) în cadrul cărora s-au dezbătut probleme legate de organizarea luptei împotriva pericolului fascist, pentru combaterea influenței ideologiei și propagandei sale nocive în diferitele medii sociale. Tot sub îndrumarea C.N.A. sau a secțiilor sale regionale sau locale s-au organizat șezători literare cu caracter antifascist, cum au fost cele ținute la București, Cluj, Chișinău ș.a. Comitetul Național Antifascist a organizat o amplă campanie de solidarizare și sprijinire a deținuților politici, în primul rînd a conducătorilor celeristilor și petroliștilor impli-

cați în procesul de la Craiova. Pe adresa Consiliului de război al Corpului 1 armată din Craiova au fost trimise numeroase proteste purtînd zeci de mii de semnături. În cadrul acestee ample acțiuni, revoluționarul Nicolae Ceaușescu, venit special pentru „a face declarații în favoarea acuzaților”, deoarece „muncitorimea se solidarizează cu ei”, a fost arestat.

Delegați ai mișcării antifasciste din România au participat la diferitele reuniuni internaționale organizate în acei ani (Paris — mai și septembrie 1933, august 1934, Bruxelles — decembrie 1934). În același timp, trebuie remarcate puternicele acțiuni de solidaritate cu lupta antifasciștilor din alte țări, cum au fost cele din timpul procesului înscenat de naziști lui Gh. Dimitrov, sau acelea pentru eliberarea militanțului comunist german Ernst Thälmann, pentru apărarea muncitorilor austriaci antifasciști. La 3 noiembrie 1934, C.N.A. a publicat un apel-protest împotriva terorii antimuncitorești din Spania, iar în cursul lunii mai același an, în cadrul unei ședințe ținute din aceeași inițiativă, s-a exprimat solidaritatea antifasciștilor din România cu lupta revoluționară a poporului chinez.

Spre sfîrșitul anului 1934, mișcarea antifascistă condusă de P.C.R. prin intermediul organizațiilor sale legale, în primul rînd C.N.A., a căpătat o deosebită amploare. În zilele de 9 și 10 septembrie 1934 s-a ținut o plenară a C.N.A. care a analizat activitatea desfășurată pînă atunci, stabilindu-se că „față de pericolul iminent al fascismului și războiului și în același timp ținînd seama de popularitatea pe care mișcarea antifascistă o capătă din ce în ce mai mult în masele muncitoare, țărănești și intelectuale..., cea mai hotărîtoare sarcină a mișcării antifasciste este ancorarea cît mai adîncă în toate păturiile amenințate și lovite de fascism și război”. Calea pentru împlinirea acestui obiectiv: „Închegarea frontului unic al tuturor antifasciștilor împotriva pericolului fascist”. C.N.A. și comitetele sale regionale și locale au lansat noi propuneri de front unic „tuturor partidelor și membrilor lor care se declară dușmani ai fascismului și războiului, cît și oricăror organizații sindicale sau de orice alt fel, care au interese antifasciste și antirăzboinice”. Plenara C.N.A. din septembrie a redactat o chemare pentru front unic (publicată în *Clopotul*, 30 septembrie 1934) adresată Partidului Social-Democrat, Partidului Socialist Unitar și altor organizații muncitorești, în care se exprima convingerea că „numai unirea tuturor păturilor lovite

de fascism" putea asigura succesul acțiunii de barcare a fascismului și războiului.

Voința maselor de a acționa unită a imprimat un curs favorabil procesului de unire a forțelor antifasciste. Congresele regionale ale Partidului Social-Democrat din Cluj și București s-au pronunțat pentru colaborarea cu comuniștii și, în toamna anului 1934, delegați ai Comitetului Executiv al P.S.D. au căzut de acord cu delegați ai C.C. al P.C.R. în vederea încheierii — pe baza unui program de revendicări propus de comuniști — a unei înțelegeri privind organizarea unor acțiuni comune. Paralel s-a ajuns la încheierea unui acord de front unic între organizațiile de masă conduse de P.C.R. (C.N.A. și Liga muncii) și Partidul Socialist Unitar, pe baza unui program care avea în centrul său lupta împotriva fascismului, solidaritatea cu lupta antifasciștilor din alte țări, eliberarea antifasciștilor arestați. S-a constituit un Comitet central de coordonare a frontului unic compus din 15 persoane (cîte 5 din partea celor trei organizații — C.N.A., Liga muncii și Partidul Socialist Unitar) care a organizat o serie de întruniri la București, Galați, Ploiești, Tirgu Mureș, Cimpina ș.a., în cadrul cărora participanții au adoptat o atitudine profund ostilă fascismului.

Cercetarea atentă a vieții politice românești din deceniul patru al secolului nostru pune în evidență adevărul de necontestat că — așa cum sublinia secretarul general al partidului — „În țara noastră, în rîndul maselor muncitoare, al cercurilor democratice largi exista o profundă ostilitate împotriva fascismului, a Germaniei naziste”. Fascismul și mai ales varianta sa nazistă s-au manifestat de la început ca cel mai grav pericol pentru statul român, fapt înțeles și relevant de altfel și de numeroși oameni politici burghezi: N. Titulescu, N. Lupu, N. Iorga, Gr. Iunian, I.G. Duca ș.a. S-ar putea spune că, în ansamblul său, națiunea română nutrea profunde sentimente antihitleriste și antifasciste, dar în stabilirea acestor atitudini se pornea de la poziția în cadrul societății a fiecărei clase și categorii sociale. Așa se explică faptul că mișcarea antifascistă organizată și condusă de P.C.R. s-a izbit de puternica opoziție a aparatului de stat burghez. Clasele stăpînitoare, temîndu-se de creșterea forței și influenței partidului comunist în rîndul maselor au luat aspre măsuri represive.

Au avut loc descinderi și arestări la sediile organizațiilor antifasciste, interzicerea presei etc. În seara zilei de 20 septembrie 1934, mai mulți tineri antifasciști în frunte cu Nicolae Ceaușescu, întruniți într-un imobil bucureștean din strada Foișor nr. 9, au fost arestați de poliție și depuși la Prefectură. Evocînd acest moment, Arena, nr. 8 din 1936 scria: „Luni seara, sediul se deschide din nou. Mereu printre

Primii Ceaușescu. Din nou poliția, din nou arestări, din nou bătaie și, după o deținere de alte două zile, din nou eliberați. Și Ceaușescu iarăși printre primii la deschiderea sediului, la munca de organizare a tineretului”.

Spre sfîrșitul anului 1934 represiviunile au sporit. Plenara C.N.A. din 18 noiembrie constata că în întreaga țară autoritățile au inițiat măsuri aspre, încercînd să stăvilească valul de acțiuni antifasciste. Au fost efectuate arestări la Cluj, iar ziarele *Clopotul* și *gazeta Îndreptarea* au fost confiscate.

La 25 noiembrie 1934, guvernul a introdus starea de asediu și un număr de 32 organizații — între care C.N.A., Liga muncii, Amicii U.R.S.S., Comitetul central de coordonare al frontului unic, Sindicatele Unitate ș.a. — au fost declarate în afara legii și dizolvate. Au urmat cunoscutele procese intentate mișcării comuniste, antifasciste, judecate în București, Craiova, Brașov, Constanța, Iași. Dar nici beciurile Siguranței, nici anii de detenție nu au putut clinti voința, forța și curajul comuniștilor.

În anii ce au urmat au avut loc noi acțiuni. În 1938-1939, în fruntea muncitorilor de la „Jaguar” și a tineretului din Sectorul II Negru din Capitală, în organizarea acțiunilor antifasciste, antirăzboinice, cultural-educative s-a aflat tovarăsa Elena Petrescu (Ceaușescu).

O deosebită importanță în lupta din acei ani a avut marea demonstrație antifascistă și antirăzboinică de la 1 Mai 1939, în organizarea căreia un rol hotărîtor l-a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Evocînd lupta aspră, grea, dusă împotriva pericolului fascismului, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Eroica luptă dusă în acei ani de partidul comunist în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste sub steagul democrației și independenței țării, atitudinea lucidă a unor grupări politice ale claselor conducătoare au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei naziste”.

Militantul comunist de acum 50 ani, care s-a angajat cu trup și suflet pentru cauza poporului și a patriei se află de aproape două decenii în fruntea partidului și a țării, bucurîndu-se de stima și mîndria poporului pentru tot ceea ce a făcut și face, în vederea prosperității țării, — activitate sintetizată prin ceea ce cu respect toți fiii poporului numesc EPOCA CEAUȘESCU.

Epoca de astăzi încorporează eroismul, titanică muncă și luptă a poporului român nu numai din anii revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă și ai construcției societății socialiste multilateral dezvoltate, ci și pe acelea din deceniile de luptă revoluționară din anii marilor primejdii.

ORIZONT ISTORIC

CRISTIAN POPIȘTEANU

Mulțimea de idei, teze, concluzii cu care ne-a îmbogățit orizontul istoric expunerea secretarului general al partidului nostru la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie 1982 și-a imprimat amprenta asupra întregii noastre vieți social-politice. Trecerea unui an de la această istorică expunere — devenită, prin hotărârea unanimă a Conferinței Naționale a partidului din decembrie 1982, parte integrantă a Programului de edificare a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism — a învederat nu numai justetea analizelor și aprecierilor formulate atunci, ci și claritatea evaluărilor de perspectivă prezentate de tovarășul Nicolae Ceaușescu. Expunerea a demonstrat, într-un chip atotconvingător, adevărul potrivit căruia politica este istoria prezentului, dezvăluind intrinseca legătură care face din științele istorice un punct de sprijin dialectic al viitorului.

Fără îndoială că în acest an care a trecut de la plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1982 s-au subliniat numeroase din temeiurile istorice datorate de substanță și perspectivă istoriografiei noastre, ca și întregului front științific românesc. Asupra acestei expuneri, ca și asupra altor altor capitole din opera teoretică a președintelui Nicolae Ceaușescu, în care istoria cu vasta și complexă ei problematică e cu deosebire prezentă, trebuie ca noi, istoricii, să revenim mereu, pentru că, urmând acele linii directoare, avem posibilitatea să aprofundăm însuși subiectul preocupărilor și cercetărilor noastre.

Iată, spre pildă, un raport istoric de o imensă semnificație atît pentru activitatea noastră, cît și pentru orice evaluare a drumurilor de viitor ale patriei noastre multimilenare. Legitimînd cu o strălucită dialectică materialistă conceptul că oamenii, masele, poporul reprezintă eroul central al istoriei, iar civilizația, materialul și spiritualul, este rezultatul muncii și al creației lor asupra naturii și a lor înșiși, secretarul general al partidului preciza această relație fundamentală: „*Avem un trecut glorios care reprezintă cea mai prețioasă moștenire a poporului nostru. Avem datorită să ridicăm pe o treaptă nouă și să îmbogățim cu noi cuceriri materiale și spirituale această prețioasă moștenire, să ridicăm pe noi culmi de civilizație poporul, națiunea noastră socialistă*”.

Găsim evidențiate cu excepțională profunzime toate laturile unui proces istoric, așa cum este cazul și în multe alte analize și definiții novatoare ale determinărilor calitative formulate de președintele Nicolae Ceaușescu, dintre care amintesc aici doar interdependențele dintre luptele de clasă și luptele de eliberare națională, caracterul unic și unitar al istoriei românești, legătura organică dintre istoria și limba poporului român, intercondiționările acțiunii claselor sociale antagoniste în momentele de opoziție de interese ca și în cele care solicită și impun o unitate a punctelor de vedere naționale, rolul istoriei ca fundament al oricărei activități educativ-ideologice, locul țărânimii ca factor de bază, hotă-

ritor, al existenței și rezistenței poporului român vreme de multe secole, unitatea procesului revoluționar din epoca de după 23 August 1944, responsabilitățile clasei muncitoare în trecut și în prezent pentru promovarea și înfăptuirea progresului social-istoric al țării noastre, permanența idealului unității naționale a poporului român, constanțele prieteniei și înțelegerii românilor cu popoarele din sud-estul european, ilustrare a rolului lor ca factor de progres și civilizație în această zonă a lumii, valențele conlucrării și frăției de multe veacuri a poporului român cu naționalitățile conlocuitoare în patria comună, legitimitățile decurgînd din faptul că Partidul Comunist Român, centrul vital al națiunii socialiste, își trage seva și vitalitatea din glorioasa istorie milenară a poporului etc. etc.

„Nu știm încotro mergem, dacă nu știm de unde venim”, iată un vechi dicton, căruia noi, în România, îi putem formula în prezent — și avem datorită să o facem — o multiplă replică. Beneficiind de orizontul istoric pe care ni-l dă opera, în attea privințe revoluționară, a președintelui Nicolae Ceaușescu, putem fi în măsură să estimăm în interpretări originale, și să dezvoltăm studiile și cercetările istoriografiei românești în multidimensionalitatea a ceea ce constituie „*cea mai prețioasă moștenire a poporului nostru*”.

Niciodată, dar absolut niciodată, istoria și studiul ei, făcut pe verticală și orizontală, în toată obiectivitatea adevărului științific, fără ură și părtinire, nu au înfruntat auspicii și condiții mai propice în țara noastră ca în Epoca Ceaușescu. Examenul celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice — de la care au trecut trei ani, ceea ce înseamnă că mai sînt doar doi pînă la următorul din 1985, din Republica Federală Germania — a înfățișat pregnant aceste admirabile condiții și auspicii în fața comunității mondiale a specialiștilor din acest domeniu care au apreciat vasta panoramă a realităților românești laolaltă cu masiva producție a tot ceea ce a avut și are valoros istoriografia noastră, așa cum cititorii noștri vîd, din opiniile participanților străini la congres care apar număr de număr, în paginile *Magazinului istoric*.

Într-un moment de vîrf, de grea cumpănă, al istoriei lumii, istoria României luminează virtuțile care au adus din antichitate pînă în contemporaneitate un viteaz și talentat popor, care și-a făcut din dragostea de libertate, unitate și progres credoul întregii sale existențe, iar din a trăi în pace, bună înțelegere și bună vecinătate, în prietenie și colaborare cu toți ceilalți — vocația de viață.

Într-un moment cînd, după spusele unui filozof celebru, „umanitatea nu are altă speranță pentru a supraviețui decît rațiunea și știința”, noi, în România socialistă, avem șansa unui orizont istoric care — fără a fi detașat de realitățile societății pe care o construim și de cele ale globului pe care ne aflăm — unește rațiunea cu știința.

Cei care, pe la jumătatea veacului XIV, coborau pe drumul Dimboviței și Ialomiței, de la Brașov spre Dunăre, sau invers — veneau de la Brăila spre vechiul centru neguțătoresc din inima Țării Birslei, puteau vedea, la vadul de trecere peste riul Ialomița, în acel „șes fără daruri deosebite“ (N. Iorga), o mică așezare. O localitate de agricultori și crescători de vite, poate și de pădurari, căci stejarul dăduse de mult numele Dimboviței (dabă = stejar) întregului ținut.

În mai puțin de două generații, către sfârșitul sec. XIV, așezarea a cunoscut mari transformări; harnicii ei locuitori au știut să folosească împrejurarea că vatra lor se afla la o importantă încrucișare de drumuri comerciale și fostul sat a prins contur de principal centru al zonei înconjurătoare, devenind repede un târg cunoscut. Denumirea sa exprima tocmai această trăsătură esențială a localității: Tîrgoviște.

Curți și reședințe domnești

TÎRGOVIȘTE

Dr. N. CONSTANTINESCU

În 1394, cînd Țara Românească a fost invadată de Baiazid¹, ținutul a fost devastat de azapi și akingii, iar așezarea incendiată. S-a refăcut însă repede, ba chiar a crescut în însemnătate, fapt remarcat de oșteanul și gospodarul care era voievodul Mircea cel Bătrîn. Acesta a sesizat mai ales situația strategică a Tîrgoviștei, în inima Țării Românești și, ca atare, după evenimentele din anii 1394 și 1396 (luptele de la Rovine și, respectiv, Nicopole) s-a decis să construiască o nouă reședință în orașul de pe Ialomița. Căci localitatea devenise un oraș în adevăratul înțeles, de atunci, al cuvîntului. Chiar dacă, așa cum o dovedesc săpăturile arheologice din ultima vreme, mulți tîrgovișteni mai trăiau în locuințe modeste, erau și numeroase case arătoase, așezate pe pivnițe, cu mobilier bogat; o uliță pietruită (viitoarea Cale domnească) străbătea așezarea de la nord la sud.

Locul ales pentru reședința domnească se afla la marginea de est a orașului, pe fruntea terasei care domină lunca riului, cu deschidere spre Dealul, îmbrăcat atunci, ca și în urmă cu cîteva decenii, cu „veselul veșmînt al viilor“, cum remarcă același N. Iorga. În preajma anului 1400, casa domnească a fost terminată. Era o construcție din piatră și cărămidă, cu o pivniță încăpătoare dedesubt; lîngă ea, la nord, se afla paraclisul — ambele construcții fiind închise de o incintă patulateră cu turnuri la colțuri. Așadar, de la început Curtea

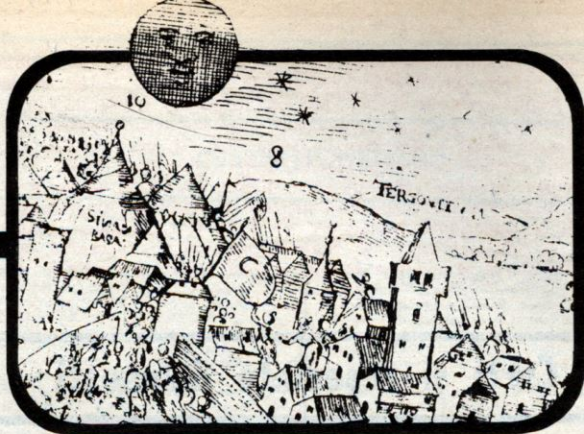
domnească din Tîrgoviște căpătase aspectul de cetate; de altfel, pentru a mări capacitatea de apărare în fața unor atacuri dușmane, voievodul a poruncit amenajarea unei fortificații de pămînt (șanț) care încongea trei din laturile incintei (nord, vest, sud).

Inima Țării Românești

La începutul veacului XV, Tîrgoviște a devenit reședința predilectă a asociatului la domnie al lui Mircea, fiul său Mihail, care a emis de aici și cîteva documente. Vreme de cîteva decenii, Țara Românească a avut, așadar, două reședințe menționate, de altfel, și de bavarezul Johann Schiltberger, participant la cruciada de la Nicopole (1396), care după două decenii s-a reîntors din prizonieratul otoman trecînd prin Țara Românească: „Am fost și în Țara Românească, în cele două capitale ale ei, care sînt numite Argeș (Agrich) și Tîrgoviște

¹ Magazin istoric, nr. 1, 10/1971, 10/1974.

In p. 9:
stema
Țării
Românești
(detaliu
de pe piatra
funerară
a doamnei
Elina, soția
lui Matei
Basarab)

Gravură
germană
a epocii,
reprezentând
lupta
lui Mihai
Viteazul
de la Tirgoviste
(1595)

(*Türkoich*). Către mijlocul sec. XV celor două capitale li s-a adăugat o a treia — București — a cărei importanță a crescut constant, în vreme ce rolul Argeșului a devenit tot mai estompat.

Deși nu rezida la Tirgoviste, Mircea cel Bătrîn a acordat o deosebită atenție acestui oraș; în anul 1403, prin privilegiul acordat negustorilor din Liov (astăzi Lvov, în U.R.S.S.) voievodul îi chema să vină cu mărfuri, vama urmînd a fi plătită numai la Tirgoviste (o taxă ce se cifra la 1/30 din valoarea mărfii — tricesima). Negustorii erau obligați să-și arate marfa la Curte, domnul avînd dreptul de a-și alege el mai întîi lucrurile dorite. Ce fel de mărfuri erau de trebuință așezămîntului voievodal — respectiv familiei domnești și, desigur, numeroșilor slujitori ai Curții — rezultă mai ales din privilegiile acordate brașovenilor cu care toți voievozii munteni au avut strînse relații comerciale.

Largile privilegii acordate negustorilor străini au provocat nemulțumiri printre negustorii locali, care își vedeau primejdiate propriile afaceri; aceste nemulțumiri l-au determinat pe unul din urmașii lui Mircea, Dan II (1422-1431, cu întreruperi), să acorde dreptul de liberă circulație, în toată țara, negustorilor tirgovistenți: „Iată, vă sloboade

domnia mea de toate și de vamă, să nu dați nicăieri, numai la Tirgoviste, apoi iar să umblați și pe la Severin și prin toate tirgurile și la Brăila și prin toată țara domniei mele... să dați vamă mai puțin ceva”. Așadar, negustorii autohtoni se bucurau de tarife vamale reduse, o politică preferențială menită să încurajeze dezvoltarea economică a țării.

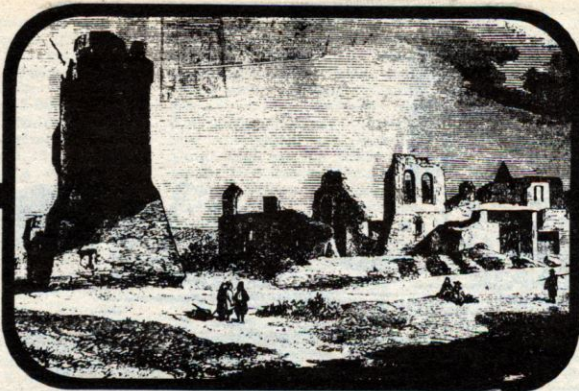
Dar implantarea Curții la Tirgoviste a atras după sine nu numai creșterea puterii economice a localității, concentrarea aici a negustorilor și meșteșugarilor, ci s-a răsfrînt și pe alte planuri, în primul rînd politic și administrativ. Încă sub Mircea cel Bătrîn s-a trecut la reorganizarea vieții de curte, sporindu-se rolul numeroșilor slujitori domnești care activau pe teren ca trimiși ai Curții, îmbîndîn funcțiile militare cu cele administrative și, desigur, cu cele judecătorești: *dijmari* și *birari*, *găletari* și *vinăriceri*, *globnici* (luau gloabele, adică amenzile), *finari*, *povodnicari* (asigurînd rezolvarea unor probleme de transporturi) și numeroși alții. Toți acești dregători constituiau într-un cuvînt *curtenii* și erau diriguți de un mare boier aflat permanent lîngă domn — *vornicul* (*dvornicul*) sau *marele vornic*.

Curtea domnească servea, totodată, pentru fiii unora din dregătorii înrudiți cu fa-

milia domnitoare și ca o „școală” practică de deprindere a artei conducerii statului și a activității de cancelarie ori diplomatice. De pildă, din suita lui Radu cel Mare făcea parte, ca *postelnic* (sau *stratornic* cum i se mai spunea), un tînăr boier din stirpea Craioveștilor (viitorul domn Neagoe Basarab, 1512-1521). Tot postelnici (în ale căror atribuții intrau purtarea corespondenței cu țările vecine și primirea oaspeților străini) la Curtea domnească au fost Mihai Viteazul (1591-1592), Radu Șerban (1592), Matei din Brîncoveni (1603), Constantin Șerban (1637). Curtea domnească era, așadar, nu numai inima unde pulsa viața politică a țării, ci și locul care asigura continuitate unei activități prin care țara își afirma identitatea în raport cu Imperiul otoman suzeran, dar și cu celelalte state cu care venea în contact.

Sub semnul Renașterii

Curtea domnească a înregistrat o continuă dezvoltare, căci aproape fiecare voievod a construit cîte ceva sau a modificat ceea ce zidiseră înaintașii: Vladislav II a construit pe la mijlocul sec. XV un nou lăcaș de cult — Biserica „Sf. Vineri”; de numele lui Vlad Țepeș (dacă nu cumva a tatălui său, Vlad Dracul) se

leagă probabil zidirea Turnului Chindiei, în colțul de nord-vest al Curții — monumentul care a atras cel mai mult privirea călătorilor străini. Oricum, sub Vlad Tepeș, în toamna anului 1476, pîrcălabul său Cîrstian a trimis o scrisoare brașovenilor — în numele voievodului — solicitînd doi zidari cu cîte trei calfe fiecare, pentru a ridica o „casă” (*domum*) în Tirgoviște, proiect nerealizat, căci domnul a murit în ianuarie 1477. Lucrări de refacere s-au efectuat sub Vlad Călugărul (1491-1495) și fiul acestuia Radu cel Mare (1495-1508), ctitorul Mănăstirii Dealu.

Concomitent cu înălțarea a noi construcții și creșterea perimetrului Curții, a sporit și importanța orașului în viața culturală a țării. Stabilirea în oraș de reședință a cancelariei domnești, existența Mitropoliei în imediata vecinătate a Curții, au determinat un aflus al cărturarilor în acest oraș. Venirea lor a fost condiționată, în bună măsură, și de politica culturală constant promovată de unii voievozi. În primul deceniu al sec. XVI, Radu cel Mare l-a chemat pe muntenegreanul Macarie, care a instalat la Tirgoviște o tiparniță, de sub teasurile căreia au ieșit, între 1508 și 1510, trei tipăriți — un *Liturgier*, un *Octoih* și un *Evangheliar* — cele dintîi realizări de acest gen

în țările române¹; după o scurtă întrerupere, activitatea tipografică a fost reluată în timpul domniilor lui Radu Paisie (1535-1545) și Mircea Ciobanul (1545-1554; 1557-1559) — de Dimitrie Liubavici și Moisi, pentru ca odată cu Coresi din Tirgoviște² să apară cele dintîi tipăriți în românește. Această intensă activitate tipografică a avut loc chiar în condițiile în care importanța Curții domnești de la Tirgoviște se afla într-un oarecare reflux.

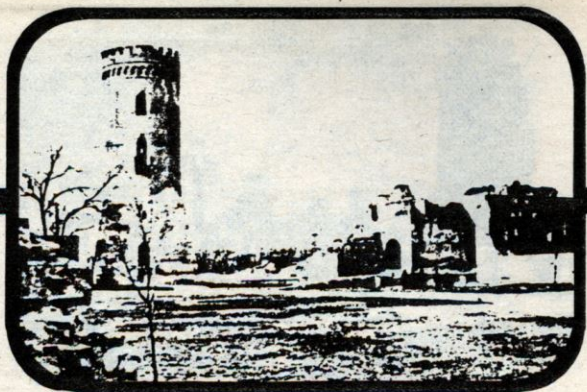
Căci în timpul celor două domnii ale lui Mircea Ciobanul, la București s-a construit Curtea veche, care a devenit principalul centru rezidențial al voievozilor Țării Românești Petru cel Tânăr (1559-1568), Alexandru II Mircea (1568-1577) și Mihnea II (1577-1583). Spre sfîrșitul sec. XVI, Curtea domnească din Tirgoviște a cunoscut însă un reviriment, datorat aceluia voievod care, înainte de a urca pe tronul Țării Românești, a călătorit mult în apusul Europei (la curțile Franței, Angliei și mai ales în Italia), venind de acolo cu planuri de marelție și cu idei renaștentiste: este vorba de Petru Cercel (1583-1585)³.

Petru Cercel a modificat interiorul din vechea casă domnească zidită de Mircea

cel Bătrîn (nu este exclus ca el să-i fi adăugat și etajul), iar în continuarea acesteia, la sud, a construit o altă clădire, cu parter și etaj, iar dedesubt cu pivniță, încăperile noi fiind în număr de aproape 20. Clădirea a fost dotată cu instalații sanitare și un sistem de canalizare care se întindea pînă departe, spre o gîrlă trasă din Ialomița („Iazul Morilor”). Alături de noua casă, Petru Cercel a zidit frumoasa Biserică Domnească, inspirată după modelul vechi, constantinopolitan, al celei din Argeș, dar avînd, în plus, un pridvor deschis; în interior s-a amenajat un balcon (*cafaz*) la care voievodul și familia sa ajungeau direct din palatul domnesc, printr-o galerie de lemn sprijinită pe piloni de piatră. Terenul din fața palatului și a Bisericii Domnești a fost pavat și tot aici s-a construit și o cișmea alimentată de un apeduct din tuburi de lemn îmbrucate în fier și așezate între lespezi de piatră. Aceste construcții au schimbat înfățișarea arhitectonică a zonei centrale a așezării, orașul luînd aspectul unui centru urban asemănător celor din apusul Europei.

Fastul Curții domnești din vremea lui Petru Cercel a fost semnalat și de unele scrieri ale vremii, între care relatarea de călătorie a francezului Iacob Bongars și însemnările

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 9/1967; 5/1982; 1/1967.

secretarului italian al domnitorului, Franco Sivori. Referindu-se la construirea palatului și a celorlalte clădiri, acesta din urmă nota că „toți negustorii și meșteșugarii din București” au venit cu acel prilej la Tirgoviște, găsind acolo de lucru sau având ocazia de a-și spori averul.

Construcțiile au fost făcute cu mari cheltuieli; împreună cu datoriile contractate de domn pentru dobândirea domniei, ele au determinat o fiscalitate excesivă care și după un secol a rămas în memoria locuitorilor: „Au pus birul curții foarte niare și gorștină de oi”, nota cu obidă autorul *Letopiseșului Cantacuzinesc*.

Ne sînt mai puțin cunoscute — din această primă etapă a existenței Curții domnești — soliele străine care vor fi străbătut orașul și vor fi fost primite, potrivit obiceiului vremii, de către domnitor. În schimb, cunoaștem mai bine evenimentele militare ce au marcat puternic existența Curții. Mai întîi, în 1462, în vremea lui Vlad Țepeș, cînd domnul Țării Românești a inițiat acțiunea sa de dobîndire a independenței față de Înalta Poartă¹. După crunta pedepsire a solilor conduși de Hamza pașa și trădătorul Catavolinos, Vlad a dobîndit victoria de la Giur-

giu; apoi însă copleșit de marele număr al invadatorilor, a trebuit să adopte o tactică deseori aplicată de români: retragerea din calea inamicului și pîrjolirea traseului, cu dese atacuri și incursiuni asupra forțelor dușmane. Pînă la urmă, Vlad Țepeș a trebuit să treacă munții, unde a fost închis din ordinul lui Matei Corvin, regele Ungariei, iar Tirgoviște a fost crunt pustiită de oștile lui Mahomed II.

La sfîrșitul sec. XVI, orașul a fost implicat, din nou, în lupta pentru independență purtată — de astă dată — sub flamura lui Mihai Viteazul. După bătălia de la Călugăreni (august 1595), nepuțin exploata victoria asupra lui Sinan pașa, Mihai Viteazul s-a văzut nevoit să se retragă către munți, otomanii ocupînd Bucureștii și Tirgoviște pe care le-au jefuit cumpit (spaniolul Diego Galan, căzut în robie la turci, descrie în însemnările sale cîmpul acoperit pretutindeni de lucrurile și mobilele jefuite de la localnici). În ambele capitale, turcii au ridicat și puncte de sprijin fortificate (*pălânci*); la Tirgoviște, palanca lui Sinan a fost făcută lîngă Curtea domnească, din pămînt și lemn, cu trei bastioane (cum o descrie călătorul și inginerul militar italian Filippo Pigafetta). Otomanii au lucrat în grabă, nereușind să termine construc-

ția, lucru ce rezultă și din însemnările călugărului franciscan Giuseppe Pisculo da Melfi, care arată că gabioanele² nu erau încă pline, iar șanțul de apărare fusese incomplet săpat.

Cu sprijin transilvănean, Mihai a pornit contraofensiva împotriva lui Sinan pașa care, în octombrie 1595, a fugit din Tirgoviște, incendiind orașul. Distrugerile au adus daune importante și Curții domnești, încît tratativele pe care Mihai le-a purtat cu imperialii în 1598 au avut loc nu la Curte, ci la Mănăstirea Dealu, unde mai tîrziu a fost adus și „cinstitul cap” al marelui voievod³.

Basarabi și Brincoveni

Refacerea Curții domnești s-a înfăptuit sub Radu Șerban (1602-1610), în timpul căruia zugravul Mina a terminat pictura bisericii construite de Petru Cercel. În anii următori, Curtea a primit oaspeți de seamă, cum a fost, de pildă, Paul Strassburg, trimisul regelui Suediei la Înalta Poartă. Oaspete al lui Leon vodă Tomșa (1629-1632), Strassburg a asistat la o întrecere cavalerască în care soldații muntelui și-au dovedit

² Cosuri de nulele umplute cu pămînt, care apărau parapetele tranșelor.

³ Magazin istoric, nr. 6/1969, 8/1977.

¹ Magazin istoric, nr. 3/1974.

iscușința în minuirea armelor. Cînd solul suedez, lăudîndu-l pe îndemnarea, l-a întrebat pe domn cîți asemenea oșteni are, Leon vodă i-a răspuns „acum sînt 12 000, dar pe vremea nebiruitului Mihai voievod ușor se strîngeau 50 000”. Și, adăugă solul, că zicînd acestea, domnul „a suspinat”.

În timpul lui Matei Basarab (1632-1654), Curtea din Tirgoviște a cunoscut apogeul. Domnul a ridicat noi clădiri, a dublat zidul incintei, astfel încît în relațiile de epocă se vorbește frecvent despre „Cetatea Tirgoviște”; orașul însuși a fost înconjurat cu o fortificație de pămînt. Grație politiciii și dorinței voievodului de a întreține bune relații cu celelalte state, Curtea domnească a devenit un puternic centru politic și diplomatic. La curtea bătrînului și înțeleptului domn s-au perindat solii dintre cele mai diferate: de la principii Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I și Gheorghe Rákóczi II; de la domnul Moldovei, Vasile Lupu (care a construit în Tirgoviște o frumoasă biserică, Stelea); din Orientul Mijlociu, de unde a venit patriarhul Antiohiei, Macarie Zaim, însoțit de secretarul său, Paul de Alep, care ne-a lăsat cuvinte pline de încredințare despre strălucirea Curții; din Peninsula Balcanică, cum a fost, de pildă, misionarul Petru Bogdan Baksic. De la acesta din urmă avem și o remarcă privind gradul de civilizație al locuitorilor orașului: aceștia erau cultivați și binecrescuți, „deoarece — explică el — orașul este cercetat de multă lume”.

Sfîrșitul domniei lui Matei Basarab și primii ani de stăpînire ai urmașului său, Constantin vodă Șerban, au fost marcați de puternică mișcare a seimenilor¹, care a produs mari distrugerii și la Curtea domnească. În timpul lui Mihnea III (1658-1659), care și-a luat după încoronare numele unor înaintași iluștri (Mihail — după Mihai Viteazul, și Radu — de la Radu Mihnea) s-a înregistrat, din nou, o etapă frămîntată în istoria Curții domnești din Tirgoviște. Într-adevăr, în anul

1658 oastea turco-tătărară venită să-l instăleze pe noul domn a jefuit orașul și Curtea domnească. Paul de Alep, martor la aceste evenimente, înfățișează ororile săvîrșite: au fost profanate atunci mormintele voievodale din Biserica Domnească (al lui Matei Basarab, al doamnei Elina și al doamnei Bălașa, soția lui Constantin Șerban). „Un asemenea dezastru — scria Paul de Alep — l-au săvîrșit în oraș, așa încît întrec pe puterile noastre de a-l descrie”.

Nepuțin să-i determine pe români să renunțe la reședința din Tirgoviște, otomanii au plănuțit distrugerea Curții domnești, căci, spuneau ei, fiind prea departe de imperiu, instigă la hainie pe domni de acolo. În toamna lui 1659, Mihnea III a dat semnalul luptei antiotomane, executînd o seamă de dregători otomani din Tirgoviște; după o serie de victorii (Giurgiu, Frătești), domnul Țării Românești a fost totuși nevoit — ca și alți înaintași ai săi — să-și caute adăpostul în Transilvania. Otomanii au intrat în Tirgoviște unde, cum se spune în cronică Țării Românești, „au surpat casele și le-au fărîmat de tot ca să nu mai fie scaun acolo”.

Vreme de decenii, Curtea domnească în bună parte și orașul, au fost în stare de ruină, într-atît de mare, încît, potrivit unor relații de călătorie, în locul unde fuseseră bătrînele ziduri își aveau acum sălașul firele pădurii!

În 1692 însă, reluînd tradiția înaintașilor săi, Constantin Brîncoveanu (1688-1714) și-a îndreptat din nou atenția spre Tirgoviște: „După al patrulea an al domniei măriei sale — relatează cronică —..., nemaipuțin lăsa un scaun vechi ca acela după la strămoșii măriei sale să stea pustiu și în tot felul și în multe rînduri, au cercat el împărăția pînă i s-au dat voie ca și casele să facă și cînd va vrea acolo să zădă”. Otomanii au ezitat, gîndindu-se că Tirgoviște, fiind mai aproape de munți, putea fi, oricînd, un virtual „cuib de hainie”. În cele din urmă, și-au dat acordul, vechea cetate de scaun cunosclnd în vremea lui Brîncoveanu o nouă epocă de stră-

lucire. Curtea domnească de aici era preferată mai ales ca reședința de toamnă (domnul venea în septembrie, cînd începea culesul viilor, și pleca la jumătatea lui octombrie). Casele domnești au fost reparate, Biserica Domnească a fost repictată — pe perețele ei fiind reprezentate tablourile voievozilor țării, o adevărată cronică murală a trecutului Țării Românești. Vechilor construcții li s-au adăugat altele noi: un „sloann” (grajd), o casă pentru „iazagiu” (secretarul și tîlmăcitor de limba turcă), o alta pentru „dofor”. Grădina domnească, în care s-a construit un foișor, a fost, de asemenea, reamenajată. Vizitînd palatul și anexele sale, arheologul englez Edmond Chishull aprecia, în 1702, că întreg ansamblul era de o măreție comparabilă cu palatele „din creștinătatea civilizată”.

După tragica moarte a lui Constantin Brîncoveanu, Curtea domnească a fost din ce în ce mai puțin folosită de voievozii fanarioți, impuși de Poartă pe tronul țărilor române. Incendii, cutremure, oamenii înșiși au surpat și au distrus vechile ziduri voievodale. La un secol după Brîncoveanu, în 1813, ruina se instalase în fosta vatră voievodală, încît vel vornicul Isac Ralet se încumeta să ceară lui Caragea Vodă acele „surpături de ziduri cu totul ne trebuincioase..., fiind de tot de repănat și de nici o treabă”.

În scaunul țării nu se găsea însă un voievod ca Vasile Lupu de odinioară, care, într-o situație asemănătoare, privind Curtea domnească din Vaslui, spusese răspicat: „acest lucru nu se cade să facem, că nu iaste cu cinste!” Acum domnul Caragea încuvința, avînd și „pliroforia” (acordul) altor veliți boieri, ca lui Ralet să-i fie acolo — se spune în anafora din 3 septembrie 1813 — „moșie stătătoare și ohabnică”, în afară de Biserica Domnească; aceasta „cu loc de patru stîneni în lat de jur împrejur are a rămînea slobodă...”.

Din fericire, boierul amintit nu a apucat să se folosească

¹ „Magazin istoric, nr 10/1972; 1/1968.

Aspirațiile poporului român spre unire au fost exprimate cu deosebită pregnanță în cursul revoluției de la 1848, care a izbucnit aproape simultan în cele trei țări române, fiind însuflețită de aceleași idealuri și revendicări. Înscriind pe steagul ei lozincă înlăturării feudalismului, a făuririi unității naționale și a cuceririi independenței, revoluția de la 1848 a dezvoltat și mai puternic conștiința de sine a poporului român, hotărârea locuitorilor țărilor române de a realiza unitatea națională în cadrul frontierelor aceluiași stat.

NICOLAE CEAUȘESCU

135 ani de la revoluția românilor din 1848

GÎND ȘI FAPTĂ NAȚIONALĂ

Prof. univ. dr. GH. PLATON,
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Parte a revoluției europene, avanpost ultim al acestora în răsărit, revoluția română de la 1848 a reprezentat rezultatul unei indelungate evoluții istorice, expresia procesului de creștere, de dezvoltare a societății românești, de afirmare a națiunii române și a conștiinței naționale.

Deși nu a existat răgazul soluționării problemelor esențiale, revoluția a răscolit națiunea și a orientat, ireversibil, societatea românească pe calea progresului, a libertății și a unității. Cu toate limitele și particularitățile imprimate de condițiile politice deosebite, revoluția a subliniat, puternic, personalitatea și unitatea națiunii. Colaborarea practică desfășurată pe planul luptei revoluționare a sudat organismul național. Revoluția, mărturisesc în acest sens Eudoxiu Hurmuzaki¹, „a produs acest bine că bărbaii români... împinși de o putere nerezistibilă, se cunoscă, se iubiră și se îndatoriră unul pe altul, legându-se și unindu-se spre binele neamului”. Fruntașul bucovinean reliefa, în continuare, „apropierea duhurilor, unirea inimilor, frățietatea caracterurilor, solidaritatea soartei, combucurarea și compătimirea unuia cu toți și a tuturor cu unul care au izvorit din aceea mișcare și prin care răzlețitul trup a națiunii noastre... s-au îndesit și s-au încheat. Ceea ce trecutul a unit — nota el în continuare — curgătorul nu va despărți și nici secolul cred că nu va putea”.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1974.

Spiritul veacului

Revoluția română de la 1848 s-a desfășurat în condiții în care părți din teritoriul național se aflau în stăpânirea imperiilor vecine, iar alte părți,

cesul normal al dezvoltării istorice. Această situație, la care s-au adăugat și condițiile interne, sechelele separației înseși, au imprimat revoluției românești trăsături specifice, conferind problemelor fundamentale — problema agrară, națională și cea a constituirii statului modern — aspecte proprii, au impus rezolvări sociale și politice care nu puteau fi identice.

Epoca anterioară revoluției de la 1848 a fost una din perioadele cele mai dramatice, dar, totodată, și cele mai spectaculoase din istoria noastră. Societatea românească prezenta aspectul unei imense

funda, uneori, cu lupta politică pentru unitate, independență și demnitate națională, găsindu-se variate și înalte forme de expresie în ideologia națională, cunoscând forme specifice în fiecare dintre țările române.

Astfel, în Transilvania, în condiții deosebite din punct de vedere politic, în acțiunile care aveau drept obiectiv recunoașterea românilor ca națiune politică distinctă, revendicările elitei intelectuale, pe linia *Supplexului*¹ din 1791, se împleteau cu mișcările largi, revoluționare, ale țărănimii, ale maselor, afirmându-se solidaritatea de factură modernă națională. În principate, lupta politică națională împotriva regimului fanariot și a suzeranității otomane, împotriva protectoratului Rusiei țariste, apoi pentru afirmarea spiritului și a valorilor naționale, era la fel de strâns legată de procesul de transformare, de modernizare a societății.

În acest uriaș efort de transformări înnoitoare, apropierea dintre cele trei țări românești — despărțite din punct de vedere politic — devenea tot mai strinsă. Mai puternice decât relațiile economice s-au dovedit a fi legăturile spirituale, cu secularizarea tradițiilor, înnobite de conștiința națională; s-a creat și s-a afirmat cultura unică, națională, puternic liant care a sudat corpul națiunii. Paralel cu afirmarea conștiinței naționale, cu definirea cerinței de unitate politică, s-a accentuat și procesul de integrare a țărilor române în economia, în spiritualitatea și în viața politică a continentului european intrat în orbita dezvoltării moderne, capitaliste.

De o parte și de alta a Carpaților

Răscoala lui Horea², din 1784, desfășurată în Transilvania, a fost o răscoală a românilor și a fost receptată ca atare pe plan european. Ridicând în fața lumii problema românilor din Transilvania, ea

scene pe care se înfruntau, într-o luptă fără cruțare, lumea veche și cea nouă. Planurile luptei erau multiple, deoarece conflictul cuprindea toate laturile vieții sociale, politice și spirituale ș.a.; sensul ei însă era general, național.

Modernizarea societății, organizarea acesteia în raport cu *spiritul veacului* reprezenta o cerință generală spre îndeplinirea căreia erau îndreptate eforturile întregii societăți. Lupta pentru eliberarea socială se contopea, se con-

Moldova și Țara Românească, erau constrînse să accepte suzeranitatea Turciei și protectoratul Rusiei țariste. Națiunea, omogenă de o parte și de alta a Carpaților, pe teritoriul vechii Dacii, era separată din punct de vedere politic. Stăpânirea sau dominația străină a împiedicat pro-

Anul revoluționar
1848 în Europa:

- a) București;
- b) Viena;
- c) Frankfurt;
- d) Paris

¹⁻² Magazin istoric, nr. 1/1978; 10/1980.

a subliniat, totodată, existența unei națiuni omogene de o parte și de alta a Carpaților. La rîndul său, deși revoluția din 1821 și-a desfășurat acțiunea principală în Țara Românească, Tudor Vladimirescu¹ avea limpede, ca și contemporanii săi, conștiința unității celor două principate, inseparabile și sub raportul regimului juridic și al relațiilor internaționale. El a acționat cu convingerea că mișcarea în fruntea căreia se situase va avea repercusiuni egale și asupra Moldovei. Țăranii din Transilvania, la rîndul lor, îl așteptau pe Todoruț sau Toderăș, cum îl alintau ei, pe crăișul care, asemenea lui Horea, trebuia să vină să-i elibereze de sub jugul despotice, social și național, al nemșilor.

Ideologia națională, promovată în Transilvania de reprezentanții Școlii ardelenae, a devenit ideologia întregii națiuni care, prin ea, și-a definit mai limpede structura, și-a afirmat, mai puternic, personalitatea. În perioada care a precedat anul 1848, considerată, pe drept, anticameră a revoluției, s-a produs o veritabilă explozie în afirmarea ideii și a personalității naționale: este epoca în care s-au pus bazele și în care s-a extins învățămîntul în limba patriei, s-a dezvoltat spiritul științific, a apărut presa în limba română, cu titluri și programe care mărturiseau, deschis, orizontul românesc și finalitatea aspirațiilor naționale (*Albina românească*, *Curierul românesc*, *România*, *Dacia literară*). Acum s-a întemeiat teatrul național, s-au pus bazele istoriografiei naționale, care își creează și instrumentele de difuzare (*Arhiva românească* și *Magazinul istoric pentru Dacia*), istoria devenind un puternic factor de educație.

Dezvoltată pe planul culturii, al spiritualității naționale, în complexul de relații generate de procesul de consolidare a pieței economice interne unice, colaborarea românilor s-a extins și în planul politic. Acțiunile, deschise sau conspirative, au situat unitatea pe planul principal. Din rațiuni tactice, aceasta era

Întîia dorință: Unirea

„Unirea, numai Unirea cu înmîlta sa țările ne va veni într-un ajutor”, declara la 8 ianuarie 1848 Costache Negri, la o întrunire a tinerilor români aflați la Paris.

În anii patruzeci ai secolului trecut, Negri organiza periodic, la conacul său de la Mînjina, înfîlirii ale fruntașilor revoluționari din țările române. Participau, între alții, N. Bălcescu, I. Ghica, V. Alecsandri, C. Filipescu, A. Russo. Discuțiile aveau ca subiect problemele românilor din cele trei „provincii ale Daciei”, după cum nota Bălcescu. Între manuscrisele rămase de la Negri, de dinainte de 1848, s-a găsit și o hartă a tuturor provinciilor istorice românești, reunite într-un singur stat, cu capitala la Brașov.

În mai 1845, Negri îl scria lui Constantin Filipescu (1807-1854, cel care în guvernul provizoriu de la 1848 avea să fie ministru de finanțe): „Lucrează... din toate puterile pentru întîlnirea plănuită [din 21 mai 1845]. Nu da înapoi... și nu avea în vedere decît temeliile solide ale unirii pe care o putem stabili prin această întîlnire...”

La 22 februarie 1848, cînd au început la Paris primele manifestări populare împotriva guvernului reacționar al lui Guizot, împreună cu ceilalți revoluționari români, aflați în capitala Franței, Negri a cerut să fie înrolat în „legiunea” care va sluji „Republica”. Aici, la Paris, i-a ajutat cu banii necesari întoarcerea în patrie pe tinerii revoluționari Gr. Peretz, Al. Lapati, Al. Aman, N. Ionescu. Gh. Slon mărturisește că, ori de cîte ori a fost nevoie, „punga lui [Negri] generoasă ca înlma lui generoasă se deschidea pentru toți cei ce aveau lipsă”.

Negri, Iancu Alecsandri, N. Ionescu au plecat printre ultimii din capitala Franței. La Giurgiu s-au întîlnit cu Al. I. Cuza și ceilalți revoluționari moldoveni, care, arestați la Iași, reușiseră să scape de sub escortă la Măcin, o parte din ei refugindu-se în Transilvania. La Brașov, Negri a participat la redactarea programului revoluționar. Principiile noastre pentru reformarea patriei, care înseria între dezideratele sale „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc”.

Din Brașov, împreună cu Vasile și Iancu Alecsandri, Negri a plecat la Cernăuți unde a fost ales președinte al comitetului revoluționar organizat în acest oraș de către revoluționarii moldoveni. Corespondența lui din această perioadă conține semnificative mărturii ale hotărîri de a lupta în comun pentru cauza revoluției. Subliniind dorința „românilor din Banat și din Transilvania de a veni în ajutorul Moldovei și a Valahiei cînd le-ar călca vreun dușman”, Negri chema pe revoluționarii moldoveni să dobîndească putere „din înțelegerea noastră cu toți românii. Nu, fraților! Să nu ne dăm în lături de la marea mișcare a Valahiei, căci de ea va izbindi ea, va izbîndi și Moldova”.

La apelul făcut de Nicolae Bălcescu pentru unirea tuturor forțelor revoluționare române, Negri răspundea în numele grupului de la Cernăuți: „Vă mărturisesc că mai întîia dorință a noastră lăste de a ne uni cu voi neapărat și spre acest sfîrșit ce are a ne aduce a forma o țară puternică și în cîndei viitor vom luea cu cît ne va fi prin putință. Stăruîți să fiți statornici, căci în voi lăste nădejdea și către voi întînesc toate privirile românilor”.

preconizată, într-o primă fază, doar în cele două principate. Programul politic avea în vedere numai obiectivele posibile de realizat în condițiile timpului. Unirea celor două principate fusese dealtfel discutată într-un fel de diplomație europeană și acceptată, în principiu, de cele două puteri, suzerană și protectoare, așa cum o probau atît dispozițiile, cît și afirmațiile exprese din Regulamentul organic.

În 1838, în numele *partidei naționale*, al cărei program politic este limpede afirmat în două importante documente: *Acta de unire și independență* și *Osăbitul act pentru numirea suveranului români-*

lor, după tratative cu domnitorul Moldovei, realizate prin intermediul diplomaților francezi A. Billecocq și Félix Colson, I. Cimpineanu a întreprins un îndrăzneț demers diplomatic. El a efectuat o călătorie la Constantinopol, Paris și Londra pentru a convinge puterile respective, prin argumente raționale, să accepte unirea celor două principate. Eșecul acestor tratative directe a determinat însă multiplicarea legăturilor dintre cele două principate și inițierea unor acțiuni secrete, conspirative, orientate în același sens. „Conspirația confederativă” din Moldova, din 1839, Mișcarea revoluționară

¹ Magazin istoric, nr. 4/1981.

Activitatea comitetului revoluționar de la Cernăuți era urmărită cu încredințare, între alții, și de autoritățile țariste. La 10 iulie 1848, contele Nesselrode, ministrul de externe țarist, adresa o notă circulară către reprezentanții Rusiei pe lângă cabinetele europene (publicată în Le Journal de Saint-Petersbourg, din 21 iulie 1848), în care arăta că „bolerii moldoveni refugiați în Bucovina adunau forțe pentru a mărșălui spre Iași și de acord cu tovarășii lor din Transilvania și Basarabia chiar, răsculații preparau o răscoală, al cărei rezultat trebuie să fie... și reunirea celor două principate într-un singur stat”.

Spre sfârșitul lui noiembrie 1848, revoluționarii moldoveni au părăsit Cernăuți. V. Alecsandri și C. Negri s-au îndreptat spre Paris, spre a susține mai departe cauza națională. În aprilie 1849, C. Negri s-a stabilit la Constantinopol. Acel a redactat un protest împotriva Convenției de la Balta-Liman (1 mai 1849), prin care Imperiul țarist și Poarta Otomană stabileau măsurile ce trebuiau aplicate în Principate pentru prevenirea unei noi revoluții.

În august 1849, Negri s-a întors în țară cu dorința de a contribui la consolidarea domniei lui Grigore Al. Ghica (1849-1853; 1854-1856), susținător al revendicărilor cuprinse în programul revoluționarilor pașoptiști. În anul care a urmat, va activa pentru realizarea unirii din 1859, fiind unul dintre principalii exponenți ai mișcării unioniste. După cum îl mărturisea lui V. Alecsandri, dorința sa fierbinte era „ca frumosa noastră țară să aibă un viitor mai fericit. Este o străună care vibrează pururi adinc în mine”.

Paul PĂLTĂNEA

„Iubit și stimat de noi toți”

O mărturie a stimei și aprecierii de care s-a bucurat Costache Negri este cuprinsă și în scrisorile rămase până acum inedite, pe care Al. G. Goleescu (Arăpila) o trimitea, din Paris, la 18 aprilie 1849, lui Gheorghe Magheru, aflat la Viena. Era perioada în care emigrația revoluționară română discuta formula cea mai potrivită pentru organizarea ei. Între altele, s-a făcut și propunerea ca C. Negri să fie ales în fruntea emigrației.

„Emigrația română (moldo-muntenescă) din Constantinople a trimis aici [la Paris] o adresă ca să ne facă cunoscut că părerea ei este pentru persoana d-lui Costache Negri. Această volație s-a făcut în Constantinople sub două impresii: una că turcii n-ar fi dispuși a primi cu bucurie pe acei ce au figurat în capul mișcării din București, alta că persoana d-lui Negri este mai proprie decît oricare alta ca să atragă încrederea și stima tuturor, mai cu seamă bine voiața a diferitelor partide ce s-au născut între munteni. Această a doua aserție, deși problematică pentru mulți munteni care nu cunosc deloc pe dl. Negri, însă poate fi primită fără scrupul de către toți, căci aceia ce cunosc pe dl. Negri, deși mulți de deosebite partide și păreri, însă nici unul nu este care să aibă o părere diferită în privința d-lui: toți zic: aceasta este singurul român iubit și stimat de noi toți, el singur poate readuce pacea și stima între noi... Toți îl primesc de bun (cîți îl cunosc) și părerea mea este că, de va fi ca un singur să dirijeze lucrările emigrației, apoi altul mai bun decît dl. Negri nu poate fi”.

Pînă la urmă s-a optat tot pentru o formulă de conducere colectivă a emigrației, dar susținerea de care Arăpila și alți patrioți români a candidaturii lui C. Negri se constituie într-o emoționantă mărturie de stimă și prețuire pentru cunoscutul om politic moldovean.

P. CERNOVODEANU

din 1840, din Țara Românească, condusă de D. Filipescu, cu ramificații în Moldova — „Fiii coloniei lui Traian” (1841) — au situat unirea în centrul programelor de transformare a societății românești.

Societatea secretă „Frăția”¹ creată în 1843, din inițiativa lui N. Bălcescu, I. Ghica, Chr. Tell și C.A. Rosetti, al cărei paravan legal era „Societatea literară” (1845), și care grupa forțele naționale din ambele principate, a dat cea mai înaltă expresie colaborării revoluționare din care s-a născut programul revo-

luției de la 1848. „Societatea studenților români din Paris”, întemeiată în 1845, veritabilă filială externă a „Frăției”, urmărea să obțină sprijinul politic și diplomatic extern și să cîștige opinia publică europeană în favoarea cauzei românilor.

Un singur popor

În eforturile politice pentru realizarea unității naționale, Transilvania a reprezentat, constant, un element central. Dacă în demersurile politice oficiale și în planurile imediate unirea tuturor provinciilor românești nu putea fi

exprimată, colaborarea națională avea ca obiectiv final pregătirea acestui act. Unirea celor două principate, realizabilă din punct de vedere politic în împrejurările de atunci, trebuia să reprezinte o premisă pentru unitatea integrală. Încă din 1830, Societatea „Constituția”, înființată la Lugoj, continuată și lărgită în program și obiective în 1834, își propunea unirea tuturor teritoriilor românești „într-o republică unitară”. În deceniul cinci, Eftimie Murgu, tot în Banat, a acționat în același sens, mișcarea pentru unitate fiind generalizată pe întregul teritoriu național.

Pornindu-se de la aceste premise și eforturi comune, expresie a unei dezvoltări organice și unitare a societății românești în veacul care a precedat-o, era firesc ca revoluția din 1848 să se manifeste ca o revoluție unitară, a întregii națiuni, ca ideea de unitate să fie afirmată cu vigoare, să reprezinte una din problemele fundamentale ale revoluției naționale. Ziaristul francez H. Desprez, bun cunosător al realităților românești, referindu-se la această stare de spirit, consemna, la începutul anului 1848 că, în ciuda persecuțiilor, „românismul domnește în Moldo-Valahia, stăpînește Bucovina, Ungaria răsăriteană, Transilvania... și a stabilit între toate țările române o legătură de idei și de interese nu mai puțin puternice decît cea de sînge... Întreaga Românie este fidelă acestei credințe de neam care face din toți românii un singur popor și care, dîndu-i tinerețe și viață, îl făgăduiește, totodată, unitate politică”.

Pentru a nu leza interese sau susceptibilități, care ar fi putut crea animozități în interior sau dușmăni în afară, punctele programatice au trebuit formulate cu circumspecție și tact, ținîndu-se seama de posibilitatea realizării lor în contextul internațional existent. Desfășurarea revoluției de la 1848 și programele sale trebuie apreciate în acord cu realitățile sociale și politice ale unei societăți care, în pofida instinctului și a conștiinței naționale, era despărțită încă prin granițe și adversități politice externe, care

¹ Magazin istoric, nr. 4, 6/1973.

Scrisori inedite de la Popa Șapcă

În Muzeul memorial „Nicolae Bălcescu” din Bălcești pe Topolog, județul Vlașca, am descoperit recent două scrisori ale cunoscutului și popularului fruntaș pașoptist Popa Radu Șapcă din Celei. Scrise, amândouă, în aceeași zi, 5 februarie 1855, cele două epistole au fost adresate, prima, colonelului Nicolae Plocoianu, care pe atunci încerca să intre în Țara Românească venind din strălătitate pe ruta Trieste, Viena, Vircilorova, iar a doua generalului Gh. Magheru, aflat în exil la Constantinopol.

După expulzarea sa din țară, în 1849, împreună cu ceilalți revoluționari, Radu Șapcă a fost mai întâi trimis la Muntele Athos, în Grecia. După numeroase intervenții și-a acordat permisiunea de a se stabili la Brusa, pe teritoriul Turciei de azi, unde se aflau și alți fruntași politici români în exil. Dar visul tuturor era să se întoarcă în țară și unii, între care și Popa Șapcă, au încercat chiar să treacă pe ascuns Dunărea, dar — prinși — au fost expulzați îndată de poliția principalului Barbu Știrbel.

În urma unei asemenea tentative nereușite a și scris Popa Șapcă cele două scrisori. Ambele vădesc aprinsul său dor de țară, starea sa critică sub raport financiar, suferințele pe care i le împunea exilul de peste șase ani. Rezultă din aceste scrisori că revoluționarii români exilați erau în permanente legături, prin corespondență sau întâlniri, și că ei se încurajau reciproc pentru păstrarea unității de acțiune în strălătitate sau în țară. Ele exprimă, totodată, tenacitatea lui Radu Șapcă de a reveni în patrie, demnitatea lui de a nu primi ajutoare din partea adversarilor săi politici.

Scrisori inedite de la Popa Șapcă
Scrisoare nr. 1
Scrisoare nr. 2

Scrisorile mărturisesc stilul pitoresc, de bun povestitor al lui Popa Șapcă: o cfr. multor județului Vlașca, G. Văleanu, refuză să-l dea zece galbeni împrumut, dar „vea să-mi dea un galben și eu l-am răspuns: Fii pă sama dumitale că eu nu mă catădesc de la unul ca dumnila să primesc că sînt milog”. Generalului Gh. Magheru îi scrie: „Ca să-ți descriu întâmplările mele și tratarea ce am avut totdeauna, mi-ar trebui toate întregi și dumitale ceasuri mai multe și o inimă dă hert”. Numeroase sînt în aceste scrisori, informațiile privind personalități din viața politică românească a anului 1855: Nicolae Plocoianu, Gh. Magheru, Niță Magheru, stăpînul Petreche Peret, și fiul acestuia Grigore Peret, Grigore Lăduceanu și alții.

La 9 iunie 1855 surziniul lui Radu Șapcă a luat sfîrșit. Patru ani mai tîrziu, împreună cu tovarășii săi, el avea să trăiască evenimentul pentru a cărui împlinire luptase și suferise: unirea Munteniei cu Moldova în statul național român modern.

În facsimilele de mai sus, sînt prezentate pentru prima oară, cîteva fragmente din scrisorile menționate.

GHERASIM CRISTEA-PITEȘTEANUL

¹ Magazin istoric, nr. 6/1975.

ridicau în fața unității obstacole uneori insurmontabile.

Evenimentele revoluționare de la 1848 au început în Moldova. Avertismentul Rusiei țariste formulat în nota circulară din 16/28 martie și amenințarea, încă de la început, a unei intervenții armate, au impus moderarea ce și-a găsit expresie în programul elaborat după adunarea din 27 martie/8 aprilie, intitulat *Petiția proclamăție a boierilor și notabililor Moldovei* care, semnificativ, începea cu formula „Sfînta păzire a Regulamentului organic...” Reprezenta acesta un răspuns indirect la nota amintită, angajarea că nu se va încerca modificarea statutului juridic internațional al țării, acceptat de cele două puteri, suzerană și protectoare.

Revoluționarii din Transilvania, care au alcătuit programul prin consultarea națională a poporului, pe cîmplă de la Blaj, au trebuit, și ei, să facă concesii politice Austriei. Împăratul trebuia să sancționeze programul românesc și acesta nu putea cuprinde, prin urmare, revendicări de natură să prejudicieze interesele habsburgice. Mai mult, în cuprinsul programului lor, românii și-au reînnoit credința față de împărat. În fața anexării Transilvaniei la Ungaria — pe care Curtea din Viena a acceptat-o, dealtfel — nu putea fi adoptată însă o altă linie politică decît aceea de respingere fermă a acestui act abuziv. Dilema era tragică, fără alternativă. La rîndul lui, programul revoluționar muntean, ce urma să fie aprobat de domnitor și sancționat de Poartă, nu putea da expresie unor cereri de natură să atragă dușmănia otomanilor.

Unitatea, mai cu seamă, nu a fost afirmată deliberat în documentele oficiale ale revoluției românești; în schimb, acestea, într-o manieră suigeneris, au dat expresie tuturor celorlalte probleme sociale sau privind viitoarea organizare a statului modern. Dacă unitatea națională — nici chiar în forma restrînsă la cele două Principate — nu a putut fi înscrisă oficial și direct în documentele amintite, ideea și acțiunile în vederea stringerii legăturilor,

pentru elaborarea unui program comun, și sincronizarea mișcărilor au dominat în cursul revoluției, i-au conferit caracterul omogen românesc.

Începutul și desfășurarea evenimentelor românești din 1848, actele acestora trebuie apreciate și explicate, în egală măsură și în raport cu legăturile și implicațiile multiple ale revoluției europene cu care s-au interferat. Se știe că în acțiunile și calculele lor, revoluționarii români au ținut seama de promisiunile formulate de guvernul revoluționar francez, de evoluția evenimentelor din Austria, de obiectivele revoluției germane (aceasta a manifestat un interes particular față de evenimentele de la Dunărea de Jos, interes ce și-a găsit expresia, de pildă, în atitudinea consulului general al Prusiei în Principate față de revoluția românilor), de emigrația poloneză ș.a.

În spatele aparențelor oficiale se ascundea însă acțiunea unitară a românilor, în acord cu realitățile anterioare din țările române, cu direcțiile de dezvoltare ale societății românești și ale națiunii române. Revoluționarii moldoveni, scăpați de urgia reprimării domnitorului M. Sturza, au trecut în Transilvania și au participat la evenimentele care au pregătit Adunarea de la Blaj din 3/15 mai. Împreună cu Eftimie Murgu și cu muntenii, au fost elaborate planuri de intervenție simultană în Moldova pentru răsturnarea regimului terorist patronat de domnitor. Pe cîmpia de la Blaj¹, s-au întîlnit moldovenii, muntenii și transilvănenii. Năzuința de *Unire cu Țara*, exprimată din zeci de mii de piepturi, dădea expresie forței coplesitoare a ideii de unitate.

Sub puternica impresie a acestei importante manifestări naționale, de solidaritate românească, emigranții moldoveni, subscriind importantul document intitulat *Principiile noastre pentru reformarea patriei* s-au legat să lupte pentru unirea Moldovei și a Țării Românești în cuprinsul unui „stat neatințat românesc”. Retrași la Cernăuți, împreună cu frații

Hurmuzaki, au constituit un comitet revoluționar care, a păstrat o strînsă legătură cu comitetul opoziționist din Moldova. Marile adunări populare din Banat (3/15 mai și, apoi, congresul bisericesc din 3/15 iunie) și Bucovina (8/20 mai) exprimă, de asemenea, programul național românesc. Nu întîmplător, atunci cînd — la 11 iunie 1848² — revoluția a triumfat la București, la Iași a avut loc o impunătoare demonstrație populară în cursul căreia au fost înmînate memorii reprezentanților puterilor suzerană și protectoare. Dealtfel, toate apelurile adresate Europei erau în numele românilor.

Statul daco-român

Revoluția munteană a fost pregătită în strînsă legătură cu desfășurarea evenimentelor din Transilvania. După ce guvernul revoluționar și-a instituit puterea la București, au fost stabilite și menținute legături cu românii din Transilvania și cu comitetul moldovean de la Cernăuți. *Gazeta de Transilvania* a devenit purtătoare de cuvînt a intereselor generale, românești: „Românii — consemna G. Barițiu, în paginile publicației, la 26 aprilie 1848 — vreau numai totală scăpare de supt atîtea epitropii venite în silă..., vreau o leagă [legătură] strînsă, frățească, între locuitorii acestui pămînt; vreau suveranitate deplină..., libertate și frățietate înăuntru și în afară”. Omul politic român, referindu-se la pretenția absurdă a guvernului revoluționar maghiar de a soluționa el problemele privind viitorul național al românilor transilvăneni, își exprima crederea fermă că „soarta revoluției române va fi hotărîtă la Iași și la București”, nu la Cluj (unde se afla dieta nemeșească, ce votase silnica unire) și nici la Pesta.

Emisari ai revoluției muntene, trimiși de N. Bălcescu, au trecut prin Moldova, au ajuns la Cernăuți, punînd la

dispoziția comitetelor revoluționare programul adoptat la Islaz și sancționat, apoi, la București. În capitala Moldovei și în Bucovina se lucra la alcătuirea unei constituții asemănătoare cu cea a „fraților” din Țara Românească. Comitetul revoluționar din Cernăuți insistă asupra necesității de a se „întinde minile fraților de peste Milcov ca frați de același singe și de aceeași soartă”. V. Alecsandri, C. Negri și L. Roset, într-o scrisoare comună adresată lui N. Bălcescu îi comunicau „dorul cel mai înfocat” care era „unirea cu Valahia sub un singur guvern și sub aceeași constituție”.

În organele de presă ale revoluției muntene — *Pruncul român*, de pildă — au fost inserate apeluri la unitate adresate „fraților moldoveni”. Cocardele tricolore ale revoluției au fost larg răspîndite în Moldova. Țăranii din ținuturile sudice ale acestei provincii — așa cum se consemnează în unele organe de presă străine — au trecut în Țara Românească „pentru a pretinde constituția fraților lor și unirea cu ei”.

Manifestele erau adresate românilor, în general, demersurile diplomatice ale revoluției muntene erau făcute în numele întregii națiuni. Ele aveau drept scop să legitimizeze obiectivele și să obțină sprijinul națiunilor europene angajate, ele însele, pe calea prefacerilor revoluționare. Scriindu-i lui N. Bălcescu, în vara anului 1848, Al.G. Golescu considera că sosise momentul să se realizeze o „frăție secretă și grandioasă care să se întindă peste toate părțile României” al cărei centru să fie București.

Nota ministrului de externe țarist din 19/31 iulie 1848, care denunța și reproba cu violență tendințele revoluționarilor români de a reconstitui Dacia, deși îngroșa realitatea, cu scopul de a justifica intervenția militară, reliefa totuși o stare de fapt pe care impeliile absolutiste ce defineau părți din teritoriile românești nu o puteau nesocoti. „Ei

[românii] — se subliniază în documentul amintit — doresc să înceteze de a mai fi provincii și să constituie sub numele de regat daco-român un nou stat oșebit și neatrnat...

Cînd intervenția armată țaristă s-a produs, comitetul revoluționar din Cernăuți a propus retragerea în munți și organizarea unui centru al rezistenței naționale, cu convingerea că „întemeindu-se atît pe puterea adunată în țară, cît mai virtos pe puterile din Transilvania și din Banat, ar fi în stare să facă manifestații multe, mai serioase și mai mintuitoare, în înțelegere cu valahii”. Se exprima hotărîrea ca, după pilda Valahiei, să se ridice glasul și brațul, pentru a determina retragerea trupelor țariste și înălțarea protectoratului, pentru ca românii să rămîna „nu un popor, ci o nație puternică și de sine stătătoare”.

Poporul e cu noi...

Revoluția de la 1848, după expresia lui I. Ghica, „nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid...”, ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintre noi care au sau au avut cîtezanță a-i revendica paternitatea.

Cugetătorul și organizatorul [ei] a fost națiunea. Acest fapt a fost ilustrat cu prisoșință de prezența maselor largi populare, a poporului, în toată desfășurarea evenimentelor revoluționare. În Moldova — deși masele nu au fost mobilizate în prima fază a revoluției, înăbușită de acțiunea regimului sturdizist — comitetele revoluționare au acționat ulterior în numele și cu sprijinul poporului. În Transilvania, zecile de mii de români care au aprobat și au consacrat cererile naționale, au luat cunoștință de puterea lor, de forța irezistibilă a ideii de unitate. „Uitați-vă pe cîmp, românii — le spunea Avram Iancu țăranilor adunați la Blaj — sîntem mulți ca cucuruzul brazilor. Sîntem mulți și tari...” Masele și-au impus voința

și au apărut revoluția, demnitatea și existența națiunii române din Transilvania, făcînd din cetatea de piatră a Apusenilor un zid — simbol al credinței în viitorul națiunii — pe care dușmanii libertății și ai unității românilor nu l-au putut depăși.

În Țara Românească, poporul, luptînd pentru eliberare socială și națională, a susținut încă de la început revoluția, asigurîndu-i victoria. Masele populare au salvat conducerea revoluționară, apărînd-o de unelțirile reacționare. Entuziasmat de abnegația cu care miile de țărani, de muncitori și meseriași ai Capitalei au apărut cuceririle revoluției, N. Bălcescu li scria lui I. Ghica, după înfrîngerea complotului reacționar din 29 iunie/11 iulie 1848: „Sîntem tari în București, căci poporul e cu noi...”, poporul nostru, al Capitalei, să știi, fără flaterie, că a întrecut pe toate popoarele Europei, chiar și pe parisiienii”. Poporul a legitimat revoluția, a sancționat hotărîrile guvernului revoluționar, fiind mereu prezent, într-o impresiionantă desfășurare de forță, pe străzile Capitalei sau pe cîmpia de la Filaret, devenită *Cîmpie a libertății*, a făcut zid în fața armatelor invadatoare, s-a înrolat cu entuziasm în armata națională alcătuită de Gh. Magheru².

Revoluția a reprezentat, totodată, un prilej de verificare a eficienței soluțiilor politice în acțiunea de realizare a dezideratelor naționale ale românilor. Ea a demonstrat limpede că libertatea unui popor nu se poate cîștiga prin mila despoților sau a împăraților, din inițiativa miniștrilor, prin combinații diplomatice. Siliți să apeleze la Habsburgi sau la sultan, înșelați în așteptările și speranțele lor, românii s-au găsit singuri în fața reacțiunii coalizate și a indiferenței interesate a marilor puteri „liberale”. Experiența în acest sens — verificată și în desfășurarea ulterioară a

istoriei noastre — i-a îngăduit lui N. Bălcescu să formuleze încheierea cu privire la revoluția viitoare pe care românii trebuiau s-o înfăptuiască prin forțele lor proprii. „Nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni într-unul și același corp politic”.

Puternică sinteză a aspirațiilor sociale și naționale, moment important de afirmare a națiunii, revoluția de la 1848 a accelerat procesul de constituire a statului național român modern. După cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, ea „a dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului român, a exprimat hotărîrea moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor de a sfărîma vechile relații feudale, de a făuri unitatea națională în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat, de a înainta neabătut pe drumul progresului și democrației”.

Înfrîntă prin intervenția armată a forțelor externe reacționare, revoluția de la 1848 a lăsat posterității o bogată moștenire. Practic, întreaga istorie modernă a României a stat sub semnul înfăptuirii programului de la 1848. Revoluția ulterioară, în cursul căreia s-a constituit statul național român, actul energetic al întregii națiuni, continuată de războiul care a consacrat independența României, pe linia învățămîntelor anului 1848, a fost înfăptuită prin participarea directă a întregului popor. Crearea statului național independent a îngăduit aplicarea largă a programului de modernizare care, întărind națiunea, a favorizat crearea condițiilor pentru desăvîrșirea unității naționale. Actul de la 1 Decembrie 1918 nu poate fi înțeles, în toată plenitudinea sa, decît în strînsa sa determinare de revoluția de la 1848, situată la răscrucea unei perioade istorice de adînci transformări din care a ieșit, puternică și viguroasă, națiunea română, prin a cărei voință și putere s-a constituit statul național unitar — România.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 3, 7/1973; 11/1975, 5/1977.

Între secolele IX și VI [i.e.n.] ... geții dezvoltau aici în Dacia o artă proprie a aurului, ale cărei produse umpleau tot centrul și nordul Europei, concurând cu arta etruscă a bronzului și argintului.

VASILE PÂRVAN

Mărturii ale culturii și civilizației românești

TEZAURUL DE LA CĂUAȘ

Între piesele descoperite în Tezaurul de la Hodîș¹, semnalăm prezența unor lingouri constituite dintr-o bară sau sîrmă de aur, îndoită în formă de brățară, arătînd că astfel de piese, indiferent de localitatea unde au fost găsite, par produsul unuia și aceluiași atelier meșteșugăresc. Descoperirea

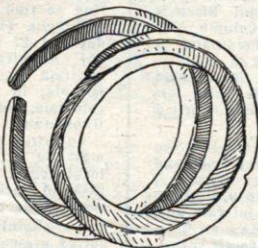
făcută în primăvara anului 1965, în comuna Căuaș, jud. Satu Mare — tot în timpul lucrărilor agricole și tot de către un tractorist — nu face decît să confirme această apreciere.

Din păcate, din întreaga comoară găsită la Căuaș nu au mai fost recuperate decît trei „brățări” (dintre care doar două întregi), în greutate totală de 369,800 grame. Este vorba de bare sau sîrme mai groase de aur, cărora li s-a dat o formă ovală (de unde denumirea de „brățări”). Cele două piese întregi sînt confectionate din aur destul de poros, ce reprezintă, evident, o materie primă ce abia urma să fie transformată de un meșter orfevrie în podoabe.

Dimensiunile relativ egale ale diametrelor ambelor brățări (7,60/6,65 cm prima; 6,58/5,88 cm — cea de-a doua), ca și greutatea, de ase-

menea, aproximativ egală (137,150 grame, respectiv 136,460 grame) ne arată că avem de-a face cu lingouri oarecum „stas”, provenite de la un centru unde aurul se extrăgea și se prelucra într-o primă formă. De aici lingourile erau trimise spre diverse ateliere meșteșugărești de pe întregul cuprins al pămîntului geto-dacic, unde orfevierii specializați le dădeau forma și aspectul dorit de conducătorul politic al formațiunii respective sau cerute de moda acelor vremuri.

Tezaurul de la Căuaș ne ajută deci să avem o imagine mai completă a meșteșugului podoabelor de aur la geto-daci: metalul era extras

și prelucrat într-o primă fază și apoi transformat în splendide obiecte de podoabă de către meșteri autohtoni.

Ștefan BURDA,
Muzeul de istorie al R.S.
România

BRĂȚARA DE AUR DE LA DIPȘA

O piesă de dimensiuni reduse (135 grame), dar de o valoare artistică excepțională, a fost descoperită în anul 1969 în comuna Dipșa, județul Bistrița Năsăud: o brățară lucrată dintr-o bară de aur, mai groasă în zona mediană, cu capetele mult depărtate, avînd în partea terminală un mic motiv semilunar.

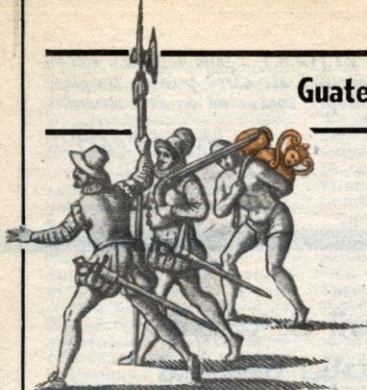
Pe axul ei, piesa are o nervură proeminentă decorată incizat cu motivul străvechi al „brăduțului”, frecvent încă din neolitic în arta țării noastre. În părțile laterale se văd alfe două șiruri de „brăduți”, separate de două șiruri de perle, puternic reliefate.

Prin caracterul ei unic (vagi asemănări de decor pot fi stabilite eventual cu vasul de la Biia¹), brățara de la Dipșa ilustrează originalitatea artei geto-dacice, înaltul nivel artistic la care ajunseseră orfevierii geto-daci în perioada de început a epocii fierului.

Dan DRĂGUȘ
Muzeul de istorie al R.S.
România

¹ Magazin istoric, nr. 5/1983.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1982.

BLESTEMATA FOAME DE AUR A LUI PEDRO DE ALVARADO

MARIO ROSENTHAL

„Dumnezeu a hărăzit monarhilor spanioli, pe lângă toate comorile din Lumea Nouă și una cu mult mai de preț: imensul număr de suflete ce trebuiau aduse în sinul Bisericii catolice“. Cu aceste cuvinte, Columb și-a încheiat relatarea făcută lui Ferdinand și Isabelei, la întoarcerea din prima sa călătorie (1493). Cît de greu au atîrnat în balanța regală sufletele indienilor față de aurul lor, a dovedit-o cu prisosință și singeroasa istorie a cuceririi Americii Centrale.

„Europeanul civilizât — citim în *Histoire générale* de Ernest Lavisse și Alfred Rambaud — vina indianul cu cîini anume dresați, îl făcea selav, îi însemna cu fierul roșu, îi gîtuia fără milă femeia și copiii. Spaniolul voia aur, sufletele nu-l interesau“ (vol. IV, p. 934). Ca atare, printr-un Real Cedula (decret regal), promulgat în august 1503, regina Isabela I Catolică (1451-1504) le-a dat mîna liberă trimișilor ei împotriva băștinașilor din teritoriile de peste mări, care refuzau să se convertească la catolicism și să se închine Spaniei. „Cu gîndul doar la comori și imperii și tot

atît de lipsiți de scrupule ca însuși Satana“ — cum îi caracterizează istoricul guatemalez Mario Rosenthal — conchistadorii au supus, rînd pe rînd, Costa Rica și Panama (1519), Nicaragua (1522), Guatemala (1523), Honduras și El Salvador (1524). În numai șase ani, America Centrală a devenit America Centrală spaniolă, întreaga regiune fiind cunoscută, în cele trei veacuri de dominație colonială, sub numele de Căpitănia Generală Guatemala.

Cucerirea ținuturilor din Republica Guatemala de azi, de către Pedro de Alvarado, locotenentul lui Hernán Cortés¹, a însemnat însă un război pe cît de scurt (aproximativ patru luni) pe atît de crud.

În paginile următoare, publicăm, într-o formă prescurtată, capitolul Conquistă și catehism din cartea *Guatemala* scrisă de Mario Rosenthal, capitol avînd ca subiect „isprăvile“ lui Alvarado în Lumea Nouă. Răspundem astfel întrebărilor ce ne-au fost adresate de un grup de cititori, în legătură cu acțiunile conchistadorilor în Lumea Nouă. Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

¹ În imagini: pretutîndeni pe unde au trecut, coloniștii au practicat jaful și silnicia.

¹ *Magazin istoric*, nr. 6/1973, 6/1979, 3/1982.

Cel ce avea să guverneze Guatemala, Pedro de Alvarado, s-a născut în Badajoz, provincia Extremadura (în vestul Spaniei). Data exactă nu este cunoscută, dar se presupune că ar fi fost prin 1485, el avînd deci în jur de 40 ani cînd s-a decis să ia în stăpînire America Centrală. A venit în America să se îmbogățească și i s-a alăturat lui Cortés, după ce comandase o expediție în Yucatan care-i ațitase pofta de bogățiile Mexicului. Se spune că ar fi fost scriitor și că oamenii lui țineau mult la el. Istoricii afirmă că lui Cortés îi era frică de el și că i-a încredințat misiunea periculoasă de a conduce o expediție în interiorul țării pentru a cuceri teritoriile de la sud de Mexic, ca un mijloc de a-l îndepărta și de a-l ține la distanță. Dar, chiar înainte de a înfăptui marea realizare a vieții sale, reputația lui Alvarado nu era tocmai nepătată. Fusese bănuț că păstrase pentru el o parte din comorile lui Montezuma¹, lucru

pentru care Cortés fusese cit pe-aici să-l strîngă de gît cu minile lui, în ciuda gradului înalt pe care îl avea. Se spunea și că era mult mai gri-juliu față de propria lui căpătăială decît față de obligațiile asumate.

Ultimii regi ai quichéilor

Pe 6 decembrie 1523, Pedro de Alvarado a pornit-o spre sudul Mexicului în fruntea unei armate de 300 infanteriști și 120 cavaleriști. Mai

avea cu el trei tunuri de calibru mic și aproape 300 indieni care alcătuiau încă o trupă de rezervă. În plus, un număr necunoscut de băștinași cărora proviziile².

Populația indiană din Guatemala, pe care urma s-o supună, era împărțită în trei regate locuite de quichéi, pe înălțimile muntoase din Uatlan, cakchiquelei, cu reședința în Ixme, și tzutohilei, pe țărmurile frumosului lac Atitlán, unde trăiesc și astăzi. Cakchiquelei, considerînd că nu au sorți de izbîndă în fața invadatorului, au trimis o solie de pace; nu tot așa au procedat însă și ceilalți. Ei i-au strîns pe războinici ca să se apere. Alvarado a obținut o primă victorie împotriva armatelor unite ale lui Soconusco (din sudul Mexicului) și ale quichéilor din Guatemala. Nu este lipsită de importanță coaliția acestor populații primitive, care, fără doar și poate, se luptau adesea între ele, dar care, deși zadarnic, și-au reunit forțele împotriva unui dușman comun. Spaniolii i-au pus pe fugă pe băștinași slab înarmați și și-au continuat drumul spre sud.

În ciuda faptului că au fost înfrinți, quichéii au continuat să reziste, adunînd oameni

chiar în timp ce Alvarado mărșăluia prin ținuturile lor. În același timp, regii lor i-au trimis soli de pace în fortăreața de la Gumarcaah (Uatlan). Alvarado i-a întîmpinat bucuros pe trimiși — victoriile lui fuseseră obținute cu mari pierderi de oameni și provizii — deoarece îi convenea o pace fără alte vărsări de sînge. Ambasadorii și-au început misiunea ținînd un

discurs, în care se amintea, în treacăt, despre vitejia regilor lor în războiul de apărare împotriva invadatorilor, apoi au oferit daruri bogate din aur și alte comori. Alvarado a acceptat darurile dar a înghițit greu aluzia la rezistența ce-i fusese opusă, nutrind, de fapt, intenții ce abia mai tirziu aveau să iasă la iveală. S-a stabilit ca Alvarado să-i viziteze pe regi în capitala lor și să primească, direct de la ei, jurămîntul de supunere față de Spania.

Cînd spaniolii — veniți în vizită — au intrat în cetate, Alvarado a devenit neîncrezător. Părea părăsită și pustie. Nu se vedea vreo femeie sau vreun copil și nu existau nici un fel de provizii pentru ca soldații și caii lor să se poată hrăni. Alvarado, bănuind că localnicii i-au întins o cursă, a dat ordin trupelor să părăsească cetatea. În zilele următoare, cei doi regi ai quichéilor, Oxib-Quet și Beleheb-Tzy, au făcut — la rîndul lor — o vizită lui Alvarado. Au fost primiți cordial, cu demonstrații de prietenie. În timpul festivității, trupele spaniole au fost plasate în poziții strategice. Cînd i s-a șoptit lui Alvarado că oamenii lui înconjuraseră tot locul, el și-a dat arama pe față. S-a răstîit scurt la cei doi regi și i-a condamnat, pe loc, să fie arși de vii. A doua zi — cum rezultă din documente — în mijlocul tăberii a fost înălțat un rug, și, sub ochii îngroziți ai indienilor, a căror duritate nu ajunsese niciodată pînă la a arde de viu pe cineva, ultimii doi regi ai quichéilor au fost mistuiți de flăcări.

Alvarado era și extrem de yanitos. Se povestește că i-ar fi plăcut o prințesă cakchiqueală, de curînd măritată. A chemat-o la el sub un pretext oarecare și apoi n-a mai vrut s-o lase să plece. Cînd soțul a auzit despre soarta prințesei, i-a dus lui Alvarado

¹ Magazin istoric, nr. 4/1978.

² Cifrele diferă întrucîtva de cele menționate în alte surse.

daruri bogate, rugându-l să-lase să se reîntoarcă la el. Conchistadorul a primit cadourile, dar a refuzat să elibereze prînțesa. Se spune, că pentru nimic în lume nu ar fi acceptat ideea că o femeie l-ar fi putut părăsi după ce îl cunoscuse îndeaproape.

Cele șapte cetăți ale Cibalei

El a continuat să înainteze în direcția sud, ajungînd în ținutul unde astăzi se află statul El Salvador. A reprimat populația organizînd o serie de masacre, apoi, considerînd că în numele lui Cristos pusesse stăpînire pe teritoriul destul de întins și că era cazul să întemeieze în mijlocul lor un oraș, s-a întors în Guatemala de azi, unde pămîntul era mai fertil, clima mai blîndă și băștinașii mai îndemînatici într-adevăr meșteșugăriei decît cei din sud.

Istoricii n-au ajuns la un consens în privința locului unde Alvarado a întemeiat așezarea; există însă un manuscris cakchiquel, care menționează că spaniolii au poposit într-un oraș, Tecpan-Guatemala, din ziua de *X Hunahpu* (21 iulie) și pînă la *IV Camey* (5 septembrie). Pe baza și a altor date din acest document, se poate afirma că, pe 25 iulie 1524, acolo a fost fondată prima capitală a regatului Guatemala, Santiago de Los Caballeros de Guatemala. A fost instaurat un guvern municipal, după modelul celor din Spania, așa cum se procedase în toate coloniile, și Alvarado a împărțit posturile oamenilor săi. S-a păstrat lista cu numele primilor rezidenți, în număr de o sută.

Alvarado a încercat să-și exploateze cuceririle, dar aurl și comorile obținute nu erau îndestulătoare pentru a-l satisface ambițiile. În plus, se afla într-o situație neclară, deoarece nu primise nici o împuternicire oficială de la Coroană. În consecință, a hotărît să se ducă el însuși în Spania pentru a lămuri lucrurile, lăsîndu-l să cîrmuiască pe fratele lui. În loc să fie întîmpinat cu brațele deschise

Conquista și pronia cerească...

În rîndurile ce urmează publicăm, pentru prima oară în limba română, fragmente dintr-un document care dezvăluie mentalitatea mesianic-civilizatoare a conchistadorilor în Lumea Nouă. Magazin istoric a scris, în repetate rînduri, despre cruzimile și jafurile barbare la care au fost supuși locuitorii teritoriilor de peste mări, sub mantia protectoare a religiei, în epoca ce a urmat marilor descoperiri geografice¹. Prezentul document — descoperit de istoricul și publicistul guatemalez Mario Rosenthal — pornește de la o fundamentare teoretică și ideologică a atrocităților comise de cîmpădșitori.

Proclamația, căci despre o proclamație este vorba, era citită băștinașilor de către comandanți spanioli înainte de începerea ostilităților.

Indienii, atrași de apariția oamenilor albi sau siliți de aceștia să se adune, trebuiau să asculte un discurs, din care, bineînțeles, nu înțelegeau o boabă. După ce invocau „drepturile” familiei regale spaniole asupra „însulelor și pămînturilor întinse din Marea cea mare”, „drepturi” ce proveneau de la... Adam și Eva, conchistadorii le cereau autohtonilor fie să se supună maiestăților lor catolice, fie să suporte consecințele menționate în ultimul alineat al proclamației:

IX. Dacă nu primiți sau vă prefaceți doar că primiți, pentru a tărăgăna și a cîștiga timp cu vicleșug, atunci jur să pornesc, cu ajutorul lui Dumnezeu, împotriva voastră, cu toată silnicia și să mă războiesc cu voi pe uscat și pe apă și în orice fel cu putință și să vă îngenunchez sub jugul Bisericii și al Maiestăților lor și să vă iau pe voi, pe femeile și pe copiii voștri, și să vă înrobesc. Și ca atare, o să vă vînd și o să hotărască asupra voastră, după bunul plac al Maiestăților lor. Și o să vă iau avutul și bogățiile și o să abat peste capetele voastre toate relele și nenorocirile cu putință, așa cum merită niște vasali nesusuși care nu ascultă și nu se închină Domnului lor, ci i se împotrivesc și îi țin piept. Și vă zic că, pentru toate omorurile și pagubele care se vor isca din astă împrejurare, vina a voastră va fi și nu a Maiestăților lor și nici a mea și nici a domnilor care au venit împreună cu mine. Și ca mărturie a celor ce v-am spus, îi cer grămăticului aci de față să aștearnă pe hirtie cele cuvenite și să întocmească hrisovul cu iscăliturile trebuincioase.”

A.M.Ș.

¹ Magazin istoric, nr. 8/1967, 6/1968, 5/1975, 10/1977, 4/1978, 3/1982.

de Carol Quintul¹, Alvarado s-a trezit acuzat de cruzime, trădare, nesupunere și că nu fusese un bun guvernator. Probabil că, datorită portretului care i se făcuse de către rivalii săi, ar fi dispărut din istorie, dacă farmecul lui personal nu i-ar fi venit în ajutor. A început să-i facă curte și, curind, i-a câștigat și mina unei nobile care făcea parte dintr-o familie cu mare influență în cercurile palatului, Francisca de la Cueva. Din acel moment, norocul i-a suris din nou și, în loc să fie scurtat cu un cap, i-au fost acordate oficial, ca o recunoaștere a drepturilor sale, titlurile de guvernator și căpitan general al Guatemalei. Învinuirile ce-i fuseseră aduse au dispărut precum ceața la ivirea soarelui.

Din păcate, tinăra mireasă n-a mai apucat să se bucure de reîntoarcerea triumfătoare. Scurt timp după ce galionul, pe care călătoriseră însoțite, a ancorat pe țărmul Lumii Noi, Francisca și-a dat suflul în brațele lui Alvarado. Afectat de pierderea alese sale și, mai ales, temându-se că vestea morții ei i-ar șubrezii poziția în opinia Curții, el n-a suflat nici un cuvânt familiei. Cîteva ani mai târziu, cu aceeași adîncă mîhnire în suflet, s-a reîntors în Spania. De data aceasta, s-a lăsat consolat de cumnata lui, Beatrice de la Cueva, pe care a și luat-o în căsătorie. Fiind mai viguroasă decît răposata, Beatrice nu numai că a suportat foarte bine lunga călătorie pînă în Guatemala, dar i-a și supraviețuit lui Alvarado, domnind, scurt timp însă, în locul lui.

Cînd fusese prima oară în Spania, Alvarado obținuse de la Consiliul Indiilor o impunătoare, parafată și de rege, pentru echiparea unei expediții ce urma să fie trimisă în căutarea insulelor mirodene. El a construit o flotă și a recrutat o echipaj numeros, luînd și cîteva mii de indieni cu el; ca să poată obține fondurile necesare expediției a stors și ultimul ban de la spaniolii din colonie. De fapt, nu avea nici cea mai vagă intenție de a descoperi celebrele insule. Ceea ce urmărea el erau comorile inca-

șilor, de aceea s-a îndreptat spre Peru. Dacă Francisco Pizarro și Diego de Almagro, cuceritorii acelor teritorii, nu i-ar fi luat-o înainte, și dacă Alvarado n-ar fi îndrăgit banii atît de mult, el ar fi figurat astăzi printre conchistadorii Perului. Dar Pizarro și Almagro l-au determinat să-și abandoneze proiectul, folosind un limbaj foarte pe înțelesul lui. Ei s-au oferit să-i cumpere flota și armata pentru 100 000 pesos de aur. Alvarado și-a cerut scuze față de cei ce-l însoțiseră și s-a întors în regatul lui cu buzunarele dol-dora de monede.

Alvarado și-a găsit moartea umblînd după o fată Morgana: cele șapte cetăți ale Cibalei. Un călugăr franciscan, Marcos de Niza, zvonise o istorie care ar fi înfierbîntat imaginația oricărui aventurier, descriind, cu lux de amănunte, o țară fabuloasă, unde toate oalele și tigăile erau numai și numai din aur. Intrînd în combinație cu viceregele Noii Spanii, Antonio de Mendoza, succesor al lui Cortés, Alvarado a hotărît să descopere și să cucerească această țară. Dar, expediția s-a dovedit foarte curînd falimentară. În sud-vestul Mexicului, pe unde le spusese călugărul că se afla țara cu pricina, n-au găsit decît un deșert presărat icicolo cu scaieți și mărăcini.

La Sinventura

Pe drumul de întoarcere, de-a lungul Jaliscoului (stat în vestul Mexicului) a fost atacat de triburi de indieni. După ciocnirea cu ei, secretarul său, Baltazar de Montoya, călare pe cal și convins că e urmărit, gonea în urma lui Alvarado, care, îmbrăcat în armură, urca cu greu un povrîniș abrupt. „Nu-ți fie frică”, se spune că i-ar fi strigat Alvarado lui Montoya cînd acesta s-a apropiat. „Nu mai avem de ce să ne temem”.

Dar secretarul nu l-a luat în seamă și, dînd pînteni calului, a tras de hățuri cu atîta neîndemînare și stingă-

cie, încît animalul s-a poticnit și a căzut. Alvarado i-a văzut venind peste el însă mișcîndu-se greu din cauza armurii nu a mai apucat să se ferească și s-a pomenit strivit sub greutatea calului și a călărețului. A mai trăit doar cît să-și dicteze unele dorințe și instrucțiuni pentru văduva lui, Beatrice de la Cueva. Ultimele sale cuvinte au fost: „Așa îmi trebuie, pentru că mi-am ales asemenea oameni”. Întrebat ce anume îi doare mai tare, a bolborosit ceva și a izbutit să rostească: „sufletul”.

Văduva îndurerată a reușit să fie numită oficial ca guvernator și căpitan general, în locul soțului răposat. Prima sa acțiune a fost să decreteze că, de la acea dată, i se va spune numai *La Sinventura* (Cea Bătută de Soartă). Ceea ce i-a scandalizat pe supușii ei, deoarece au considerat că e o sfidare adusă destinului. Ei au început să protesteze spunînd că guvernatoarea coboară și le va aduce numai nenorociri. O coincidență bizară a făcut ca, o zi după investitură, să se pornească o ploaie torențială care a ținut trei zile. În cea de-a treia zi, vulcanul Hunapu (astăzi denumit Agua), de multă vreme adormit, a început să erupă, acoperind cu noroi întreaga colonie. Șase sute de oameni au fost îngropați sub ruine, inclusiv Cea Bătută de Soartă. Aceasta s-a întimplat în 1541. Episodul face parte din mitologia mai recentă a Guatemalei. Faptul că în tradițiile indiene niște calamități naturale au rămas legate de numele guvernatoarei, reflectă sentimentele băștinașilor față de dominația spaniolă.

O nouă capitală a fost ridicată în valea riului Panchoy unde poate fi văzută și în zilele noastre, ca o aglomerare de ruine. Este Antigua Guatemala, distrusă de marele cutremur din 1773. De atunci, capitala a fost din nou mutată în locul unde se află azi.

Introducere și traducere
Ana Maria ȘERBĂNESCU

¹ Carol I ca rege al Spaniei (1516-1556).

(Urmare din p. 13)

Tara Litua și voievodul Litovoi

Diploma Ioanilor din 1247¹, document fundamental pentru istoria noastră, ne informează — între multe altele — că în dreapta Oltului, până în zona de cîmpie, se întindea, la jumătatea sec. XIII, terra kenezaz Lytuoiv wolaowce, quam Olatis relinquimus (țara cnezului Litovoi volewce, pe care o lăsam românilor) și că această țară se numea Lytua; terra Lytua; olatis terram Lytua.

Ca și Moldova (Moldova), Lytua reprezintă un nume de țară provenind de la un nume de rîu, sau de persoană, Lytu, cărui i s-a adăugat sufixul a. Dar ce reprezintă numele Lytu, de la care a derivat numele țării și al conducătorului acesteia? Secotim că el cu toate că este un diminutiv al numelui de persoană Oltu, în care l are articularea mulată (Oltu), în transcriere fonetică, adică Oltu), de unde, prin eliminarea lui o inițial, s-a ajuns la Litu.

Existența unui sat din județul Prahova, Oltiști (Ulitești) menționat în 1529, confirmă această rostire mulată a sunetului l, care apoi a fost pronunțat și silabă. În acest din urmă caz este deci vorba de o localitate ce s-a numit inițial Oltiști, devenind într-o primă etapă Oltiști (bisilabă Olti-ști) pentru ca apoi li să devină silabă aparte: Olti-ști.

Voievodul care stăpînea la 1247 țara Lytua este numit Lytuoiv (Lituoil). La 1285, cînd numele este din nou menționat într-un document latin emanat din cancelaria transilvană (fiind grea de spus dacă e vorba de aceeași persoană sau altă), el apare transcris ca Lythway wayuoda, iar la 1289 Lytuoiv. Și în acest caz trebuie să ne întrebăm dacă avem a face cu un nume de persoană, sau astfel se numea, pur și simplu, „voievodul din Lytua“? Considerăm că și acest nume derivă de la Litu cu sufixul ol (în alte izvoare on). Numele Litu, așa cum se arată în Dicționarul onomastic român, publicat de N.A. Constantinescu, este atestat documentar în mai multe acte românești: la 1414, un cenez se numea Litul; sint atestate, de asemenea, localitățile Lita și Liteni (apoi Litești) în Tara Românească și Moldova, iar în Transilvania Leta (Cortolan Suelu: Dicționar istoric, p. 360). Un sat, azi dispărut, de lângă Gurahonț (Arad) se numea la 1439 Litfalva. O altă localitate din Bihor era numită, la 1229, Leta.

Un Litovoi făcea parte din sfatul domnesc al Moldovei, la 1397, iar un Bogdan, menționat la 1414, era desemnat drept filius Lithuoya de Clopotiva. Un alt Litovoi a fost menționat în Maramureș, iar despre un Lithuov de Kis-Bator, știm că a trăit în veacul XIV, căci fiul său a fost depozitat la 1421 de moștile pe care le stăpînea.

Ceea ce nu s-a pus în evidență pînă acum este menționarea numelui Litovoi și în istoria bizantinilor Nichita Choniates; la 1190, el care purta acest nume de Litovoi era ostas în armata bizantină; „Iar sebastocratul Ducas în aliață deosebită bizantină acordată rudelor, de obicei fraților împăratului, văzînd că înainte nu e cu putință să meargă, a luat alt drum după ce izbutise să-și facă rost de o bună călăuză, pe care unuia din armata sa, pe nume Litovoi, stînd de vorbă cu el, îl atrăsese din armata barbarilor“. Lupta despre care e vorba, dintre bizantinii atacați de vlahi (români sud-dunăreni) și de cumanii (luptători din nordul Dunării, în marea lor majoritate români din Cumania — adică din estul Munteniei și sudul Moldovei) — s-a dat în Balcani, desfășurîndu-se cam în felul celui de la Posada din 1330; bizantinii au fost atrași într-un defileu îngust, unde s-a organizat o ambuscadă și din care au scăpat fiind călăuziți de acel localnic, atras de Litovoi. Așadar, numele Litovoi era obșnuit, el dovedind marea vechime a formelor anterioare, Oltu, Oltu, Litu ș.a.

Să remarcăm că izvoarele vremii ne menționează și existența numelui feminin Litua, definit de N.A. Constantinescu ca „vechi etnic pentru lituan, de origine slavă“. Dar numele acesta vechi care apare în foarte multe balade din Oltenia și Muntenia, nu are nimic a face cu Litvā, Litvā, litvā „lituanian“, el este o variantă ușor schimbată a numelui de țară Litua. Apropierea Litua-Litua este semnificativă.

Consider, așadar, că în traducerea documentelor din 1247, 1285 și 1288, numele nu trebuie redat prin forma Litovoi, ci Lituoil. Acest nume pronunțat Lituoil, ar fi putut deveni Litovoi și ulterior Litovoi (cu accentul pe prima silabă). De asemenea, cred că se impune o corectare privind originea acestui nume. În Dicționarul onomastic, Litovoi este considerat ca „formă de împrumut“ din limba slavă. Dar, singura explicație valabilă, după opinia mea, în conformitate cu istoria românească și cu sistemul nostru de nume de persoane, este aceea că Litua și Litovoi din tradițiile istorice au provenit — printr-un proces lingvistic firesc — din Oltu toponim și antroponim de largă circulație, în toate părțile locuite de români. Litua și Lituoil sint, așadar, străvechi nume românești, nefiind împrumutate din limba altor popoare, cum s-a apreciat pînă acum. Asemenea reconsiderări pot, de altfel, fi făcute și cu alte vechi nume românești.

Lector dr. Ion POPESCU-SIRETEANU,
Universitatea din Iași

de „darul“ domnesc. Ruinele au rămas — monumente nepieritoare ale unui trecut glorios și zbuciumat totodată. Au fost cîntate de poezii țării, unii născuți chiar sub umbra lor, ca Vasile Cîrlova, Grigore Alexandrescu și Ion Heliade Rădulescu, iar Michel Bouquet, grafiianul francez care zugrăvise cu iscusință cîtitoriile de la Curtea de Argeș, a imortalizat și ruinele de la Tîrговиște, în 1840.

Voievozii luminați, ca Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei au hotărît refacerea Turnului Chindiei, Bisericii Domnești și Mănăstirii Dealu. În 1907-1910, sub egida fostei Comisiuni a monumentelor istorice, arhitectul Nicolae Ghika-Budescu a restaurat Biserica Domnească, iar peste două decenii, Virgil Drăghiceanu a început să scoată la lumină, pe rînd, o bună parte din vechile construcții acoperite de moloz. În anii noștri s-au întreprins acolo vaste cercetări științifice, restaurîndu-se și consolidîndu-se întregul ansamblu al Curții domnești.

Simbol al unui trecut glorios, Tîrговиște este astăzi una din multele localități ale patriei în care trecutul a căpatat nobilele valențe ale prezentului socialist: „Ne-am oprit cu adîncă emoție la Tîrговиște — străvechea cetate de scaun a Țării Românești — care timp de aproape trei veacuri — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul unei vizite făcută în aceste locuri —, a jucat un rol deosebit de important în existența poporului nostru. De numele acestei localități este legată viața și lupta unora dintre cele mai glorioase figuri de conducători ai poporului nostru din trecut — printre care voievozii Mircea cel Bătrîn, Vlad Teșeu, Mihai Viteazul, Neagoe Basarab și Matei Basarab — care au pus mai presus de orice libertatea patriei. Luptînd cu vitejie împotriva cîtotipitorilor, ei au făcut posibile succesele de mai tîrziu în înfăptuirea statului național român, au pregătit condițiile pentru dezvoltarea națiunii române, ne-au permis nouă să trecem la construirea socialismului“.

¹ Magazin istoric, nr. 4/1976.

Prof. BIANCA VALOTA CAVALLOTTI

TRADIȚIA STUDIILOR SUD-EST EUROPENE

S-A NĂSCUT LA BUCUREȘTI

Un nume binecunoscut istoricilor români: prof. dr. Bianca Valota Cavallotti¹ de la Universitatea din Milano. De ani de zile este sufletul Centrului de studii românești din importantul oraș din nordul Italiei, centru care a organizat numeroase manifestări consacrate istoriei poporului român și a poporului italian, oferind astfel un viu exemplu despre cooperarea istoricilor din cele două țări. Prof. Bianca Valota Cavallotti are multe alinări cu țara noastră, fiind descendentă în linie directă a savantului Nicolae Iorga. Prezentă la cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istoric, desfășurat la București, în august 1980, am avut prilejul să abordăm în mai multe întâlniri o serie de subiecte de interes comun pe tărîmul istoriei și studiilor de specialitate.

— Ce ne puteți spune despre preocupările actuale ale istoriografiei italiene care se ocupă de sud-estul european?

— În Italia, dezvoltarea științelor istorice în domeniul studiilor asupra sud-estului european își revine vigoarea plină de la România și de la tradiția studiilor sud-est europene în țara dv., de fapt unde s-a născut și această preocupare, între 1911-1914, prin fondarea, la București, de către bunicul meu, Nicolae Iorga, a Institutului pentru studiul Europei de Sud-Est.

Stringerea în ultimii zece-cincisprezece ani a raporturi-

lor cu țările sud-est europene și în special cu România, în capitala căreia se află sediul Asociației internaționale de studii sud-est europene (A.I.E.S.E.E.), a produs în rândul istoricilor italieni o creștere a interesului față de aceste studii. El s-a tradus în fapt prin cărți, articole și, cred că e important să semnalizăm, printr-o serie de teze de diplomă ale unor tineri cercetători italieni pe teme din aria vastă a istoriei sud-est-europene. Importanța acordată studiilor asupra ariei sud-estului european și asupra raporturilor dintre Orient și Occident, începînd de la istoria antică și medievală pînă la istoria modernă și contemporană, a fost ilustrată la Congresul de la București prin comunicările prezentate de cercetători de mare valoare, cu rezultate însemnate.

— Cum vedeți dv. raportul istoriei naționale—istoriei universale?

— Dincolo de toate polemicele, care s-au exercitat timp de decenii asupra raportului dintre cei doi termeni, mi se pare, dacă se face o evaluare în mod senin și echilibrat, că acești termeni se află într-o foarte strînsă corelație, în sensul că nu există istorie națională bine făcută care să nu fie privită în contextul istoriei universale. Și, invers, nu există o adevărată istorie universală care să nu pună în valoare tot ceea ce a produs fiecare realitate națională și,

prin aceasta, a contribuit la construcția lumii de azi. De exemplu, istoriografia din fiecare țară europeană are un rol foarte important, dar pentru a-l reliefa într-o proporție adecvată să nu ometem că fiecare țară este fiica unei Europe unice, sau, am putea spune, a unui unic teren de discuție.

La Congresul de la București, s-a reliefat, de asemenea, cît de mult se întrepătrund tematicile de ordin politic cu cele privind factorii geografici, economici, sociali și deci că nu se poate studia istoria politică fără a studia istoria economică-socială. În acest context, răspîndirea pe o scară mai largă a rezultatelor la care a ajuns istoriografia e una din sarcinile cele mai importante pe care o societate, o națiune o poate vedea realizată, pentru a da substanță și a-și întări propria-i conștiință și morală.

Din acest punct de vedere, rolul unei reviste de cultură istorică scrisă de specialiști — așa cum este azi, în România, *Magazin istoric* — este deosebit de relevant. Îmi face plăcere să spun acest lucru, pentru că apreciez mult și de multă vreme această revistă care în Italia e citită de cei care frecventează biblioteca noastră din Milano. Rolul unei asemenea reviste este cu atît mai important într-o perioadă cum este cea a anilor '80, în care crizele multiple obligă pe oameni, mai mult ca oricînd, să-și caute rădăcinile la ei acasă.

Ioana URSU

¹ *Magazin istoric*, nr. 4/1979.

Din nou
despre Dieppe

ÎN TRE REPROȘURI ȘI GLORIE

TERENCE ROBERTSON

19 august 1942. Un comunicat publicat în edițiile de dimineață ale ziarelor din Londra anunță: „Astăzi, în primele ore ale zilei, a fost lansat un raid împotriva regiunii Dieppe, pe coasta Franței ocupată de inamicul nazist. Operația este încă în curs de desfășurare. Un alt comunicat va fi dat publicității imediat ce vor surveni informații mai ample. Între timp, poporul francez este avertizat, prin emisiunile noastre de radio, că acest raid nu reprezintă o invazie”.

Ora 13. Al doilea comunicat.

„Trupele angajate în raidul împotriva regiunii Dieppe au debarcat în toate punctele prevăzute. În câteva din aceste puncte a fost întâmpinată o rezistență îndrăzită... Forța militară angajată în raid se compune, în principal, din trupe canadiene. Participă, de asemenea, trupe din Serviciul special britanic, un detașament dintr-un batalion de Rangers [trupe de desant] al Statelor Unite și un număr

de membri ai Forțelor franceze libere. Trupele au fost transportate și escortate de unități ale marinei militare britanice. Sprijinirea și protecția aeriană a trupelor este asigurată de avioanele de bombardament și de vânătoare ale Royal Air Force, cărora inamicul le opune o rezistență considerabilă.

Un alt comunicat va fi publicat ulterior”.

Până la al treilea comunicat se scurg mai bine de șapte ore, într-o atmosferă de incertitudine. Propaganda nazistă anunță că la

În imaginea de sus: navă pentru debarcare, eșuată pe plaja de la Dieppe

Răniți așteptând să le vină cineva în ajutor

Dieppe a eșuat dezastruos o încercare de invadare a Franței și descrie, cu satisfacție, pierderile în oameni și tehnică de luptă suferite de aliați. Tîrziu, seara, radio Londra transmite din nou: „Așa cum s-a făcut cunoscut încă în cursul dimineții, raidul de la Dieppe nu reprezintă o încercare de invazie [precizare menită să înălțare interpretarea evenimentelor ca făcînd parte dintr-un plan de deschidere a unui nou front pe continent]. Reimbarcarea principalelor forțe angajate în operație a fost efectuată — conform planului stabilit — după nouă ore de la începerea debarcării. Pierderile au fost grele de ambele părți. De o importanță excepțională pentru desfășurarea ulterioară a războiului este experiența dobîndită de șefii operațiilor și de trupele participante”.

Ultimul comunicat al Londrei din 19 august: „Raidul a fost o recunoaștere prin luptă, cu un rol vital în politica ofensivă hotărîtă de forțele aliate”.

Cum a fost apreciată, după război, acțiunea din 19 august 1942, de la Dieppe? Atacul a fost considerat ca un eșec tactic aproape complet, trupele debarcate suferind pierderi foarte mari. El a oferit însă aliaților un plus de experiență în organizarea viitoarelor acțiuni. Punînd accentul pe acest aspect, în memoriile¹ sale, Winston Churchill scria: „Privind înapoi, pierderile suferite în acea acțiune memorabilă ar putea să pară disproporționate față de rezultatele obținute. Cred că ar fi greșit să judecăm episodul de la Dieppe numai sub acest raport. Dieppe ocupă un loc de neconfundat în istoria războiului și dureroasele cifre ale listei de pierderi nu pot transforma operația într-un eșec. A fost o recunoaștere prin luptă, costisitoare, dar nu fără rezultate fructuoase. Sub aspect tactic, Dieppe a însemnat o experiență fără seamăn. A aruncat o lumină nemiloasă asupra multor lipsuri din viziunea noastră... Din punct de vedere strategic, continuă Churchill, raidul de la Dieppe i-a făcut pe germani să fie mai îngrijorați de amenințarea unui atac asupra litoralului Franței ocupate. Această a contribuit la reținerea unor trupe și resurse în vest și a permis, într-o anumită măsură, să fie diminuată presiunea pe care naștii o exercitau asupra Rusiei.

Se cuvine deci să cinstim memoria vitejilor care și-au dat viața atunci. Sacrificiul lor nu a fost în van”.

De-a lungul anilor, revista Magazin istoric a reconstituit, în cîteva rînduri, evenimentele de la Dieppe (nr. 11/1968, 2/1978, 11/1981). La acestea, adăugăm în paginile ce urmează, un fragment prescurtat din cartea mai recent apărută: Dieppe, între reproșuri și glorie, de Terence Robertson. Autorul canadian duce mai departe analiza, refăcînd traiectoria evenimentelor pe baza mărturiilor directe ale supraviețuitorilor, ale combatanților de rînd, adevărații eroi, care se numără cu mîile în lupta antihitleristă. „A fost oare necesar acest dureros sacrificiu de vieți omenești?": astfel sună întrebarea pe care o pune istoricul canadian Terence Robertson. Răspunsul este dat — precizează Robertson — chiar prin cuvintele marelui Bernard Montgomery²,

comandantul britanic care a conceput, inițial, planul raidului de la Dieppe: „Cred — a arătat după război Montgomery — că am fi putut dobîndi informațiile și experiența necesare debarcării fără să pierdem atîția dintre minunații ostași canadieni”. Dealtfel, celebrul militar englez se pronunța în vara anului 1942 pentru abandonarea definitivă a „recunoașterii prin forță” de la Dieppe, care avea să intre ulterior în analele războiului sub denumirea de operația „Jubilee” (Jubileul). În fața reproșurilor aliaților săi, sovietici și americani, care observau că Anglia se orienta strategic, cu prioritate, spre opțiunea „atacului prin sud” (prin Africa, Mediterana, Italia și Balcani), Winston Churchill a menținut decizia de a face o incursiune la Dieppe, pentru a demonstra că nu părăsește „direcția principală”, preocuparea pentru al doilea front în Europa precocă. Dar raidul de la Dieppe n-a fost decît o diversivune, extrem de costisitoare. O diversivune psihologică și politică.

Aspectul militar al evenimentelor din 19 august 1942, este evaluat de amiralul englez, lordul Louis Mountbatten³, citat de autorul canadian, în sensul că Dieppe „a dat aliaților o cheie tainică, un secret neprețuit pentru victorie”. Care era, de fapt, secretul? Atacul frontal hazardat de la Dieppe, care a dus la sacrificarea a 68 la sută din trupele canadiene, forța principală a operației, a sugerat — prin șocul înfrîngerii vremelnice — căutarea unor căi noi. S-a renunțat definitiv la asaltarea unor porturi fortificate. Atacurile s-au orientat asupra plașelor relativ slab apărate. A fost concepută și construită o flotă imensă de nave pentru debarcare. A fost perfecționată tehnica „sol-apă-aer”, de coordonare complexă a operațiilor aeriilor. Și tot după experiența tragică de la Dieppe, s-a ajuns la concluzia că trebuie făurite „porturi artificiale” — din elemente prefabricate aduse de forța de invazie — care să fie implantate lîngă și pe plașele cucerite. Astfel au luat naștere, la debarcarea din iunie 1944, faimoasele „agude” și „agrișe”, porturile artificiale din vase și elemente scufundate, care au permis revărsarea forțelor și tehnicilor de luptă a aliaților pe plașele din Normandia, în cursul operației „Overlord”⁴.

Terence Robertson amintește toate aceste fapte. Dar, mai presus de orice, face să trăiască simțămîntele omului obișnuit care urăște din inimă ororile războiului, chiar atunci cînd se poartă ca un luptător viteaz.

Subtitlurile aparțin redacției.

¹ Lord Louis Mountbatten (1900-1979), membru al familiei regale britanice, ultimul vice-rege al Indiei, om de stat, amiral și comandant al forțelor navale ale Regatului Unit în timpul celui de-al doilea război mondial. A comandat operațiile combinate ale aliaților lansate pe coastele Franței ocupate de nazisti. În 1943, a fost numit comandant suprem aliat pe frontul din Asia de Sud-Est, contribuind la victoria împotriva Japoniei. În 27 august 1979, în timp ce se afla într-o barcă, în apropiere de satul Mullaghmore, din Donegal Bay, pe coasta Irlandei, la 12 km de Irlanda de Nord, a căzut victimă unui atentat. Cîteva ore după ce barca s-a scufundat în aer, aripa provizorie a I.R.A. (Armata republicană irlandeză) și-a asumat responsabilitatea atentatului.

² Magazin istoric, nr. 9/1968.

³⁻⁴ Magazin istoric, nr. 3-12/1969, 1/1970; 4-5/1980.

Tăcere...

Miez de noapte, în plină mare, în toiul războiului. Nave cu luminile camuflate, fără zgomote, discuții șusotite, ordine în șoaptă. Luna se răsfinge palid în ape, întunericul pare și mai adânc dincolo de distanța unei mile. Sint două sute de nave, ori poate și mai multe, de toate dimensiunile, de toate formele și cu viteze diferite. Înaintează către un țărâm ostil, nevăzute, după o rinduială botezată „plan“.

Totul urmează concepția Comandamentului operațiilor combinate. Ofițerii și soldații au primit ordine precise, acum orice comunicare între unități este strict interzisă. Sint principiile raidului de comando, aplicate însă unei operații militare de proporții mult mai mari aflată în desfășurare și ale cărei urmări vor fi dramatice.

Pentru că dezintegrarea planului a și început. Generalul Roberts este izolat pe nava de comandă, un șef de forțe de uscat printre marinari — și, de fapt, nu se mai poate face auzit de soldații săi. Căpitanul Hughes-Hallet comandă

navele. Trebuie să-și învăluie flota în fum dens spre a o face nevăzută de dușman. Rezultatul este că vasele nu se mai văd nici între ele și flota pierde legătura cu ea însăși.

Pentru ca atât generalul cit și căpitanul unei nave să poată comanda, în cunoștință de cauză, este necesar ca ei să primească un flux constant de informații sigure de la cele șase puncte de pe plajele supuse asaltului. Tocmai în acest scop a fost conceput un sistem complex de comunicare. Echipamentul de transmisiuni este bun. Numai că nimeni nu s-a gândit că țintașii germani îi vor distruge foarte ușor pe operatorii de comunicații, ghidându-se după aparatele pe care aceștia le poartă. Operatorii fiind împușcați, aparatele nu vor mai transmite nici o informație de pe plaje.

Două distrugătoare, Calpe și Fernie, însoțesc flotila de ambarcațiuni de desant. La flancul stâng și la cel drept, grupe de comando au misiunea să reducă la tăcere marile baterii ale artileriei de coastă, care pot scufunda flota și anihila trupele. Regimentul regal al Canadei se îndreaptă spre Puys, o plajă situată în partea stângă a portului Dieppe, de unde va ataca promontoriul estic. Către Pourville, în dreapta radei, înaintează o unitate din Saskatchewan. Flăcări din prerie trebuie să atace pieptiș costșa promontoriului apusean.

Nava de desant nr. 15 atinge nisipul plajei la ora 4.45 dimi-

neața, cu cinci minute înainte de semnalul de asalt. Maiorul Young ținește peste bord și ajunge cu oamenii săi la vreo șase kilometri est de Dieppe adăpostindu-se după pietrele de la baza stincilor. Young dă ordine prin semne și douăzeci de atacanți se cațără prin stinga unui făgaș aparent inaccessibil. Este ocolită o potecă minată. Viteza deplasării este esențială și oamenii transpiră în timp ce sirma ghimpată le sfîșie îmbrăcămintea și le pătrunde în carne.

Se face ziua. 96 *Commandos* și șase *Rangers*, conduși de căpitanul R.L. Wills, se îndreaptă spre Berneval. Căpitanul este un tânăr foarte încrezător în forțele sale. Cu un an în urmă, în cursul raidului asupra insulelor Lofoten, în Norvegia ocupată, Wills a ocupat un oficiu postal, de unde i-a expediat o telegramă lui Adolf Hitler: „Cancelaria Reichului, Berlin. Ai declarat că trupele naziste vor împiedica oriunde, orice debarcare — suna telegrama. Mă aflu aici în Lofoten și mă numesc Wills, locotenent“. Cu pistolul în mână, viitorul căpitan a așteptat pînă cînd militarul german a terminat transmiterea telegramei cu mențiunea „urgent“.

Acum, la Berneval, lângă Dieppe, atacul țintește spre trecătoarea stîlcoasă, păzită de bateria „Goebbels“. Trupele germane sint gata de luptă.

Pe țărmul Atlanticului, garnizoană germană în alertă

alarmă a fost dată de o patrulă dintr-un post de observație situat la cea mai înaltă cotă deasupra mării.

...și singe

150 soldați germani, înarmați cu mitraliere, sprijiniți de aruncătoare și tunuri antitanc urmăresc câteva ambarcațiuni care se apropie. Alți 250 apără căile de acces spre tunurile bateriei „Goebbels”. Trei companii de infanterie nazistă sînt ținute în rezervă. Foc! Serile de mitralieră mătură și biciuiesc suprafața apei. Locotenentul Corke cade alături de timonierul navei de debarcare, ucis în secunda următoare. Oamenii urcă, aleargă. Căpitanul Wills parcurge, în plin asalt, 150 metri, apoi este secerat de focul armelor automate. Caporalul Halls se năpustește orbește asupra unei poziții de mitralieră pe care o distruge cu grenade. În dreapta sa, este ucis Edwin Lousaltot, primul *Ranger* al Statelor Unite căzut în luptă pe pământul Europei în al doilea război mondial.

Șalupe ML 346 deschide foc cu micul său tun cu tragere rapidă asupra tankerului nazist „Franz”. Acesta este cuprins de flăcări și explodează.

Ora 7 dimineața. Vreo douăzeci de atacanți sînt blocați într-o ripă, la capătul de răsărit al plajei Berneval. În virful stincilor de deasupra lor, germanii ocupă poziții avantajoase de unde aruncă grenade. Se încearcă o retragere spre ambarcațiunile de debarcare. Trei dintre ele au mai rămas sub focul intens al mitralierelor și aruncătoarelor. Dar a apărut un nou obstacol, dat la iveală de reflux: șiruri de țărșii metalici interzic manevrarea micilor nave. Acestea sînt prinse ca într-o capcană.

Ora 10 dimineața. Trei companii ale unui regiment mecanizat german, cu mijloace antitanc, contraatacă și, sub conducerea maiorului von Bluecher, pătrund în ripă. Naziștii reușesc să ajungă pe plajă, unde capturează 82 oameni din trupele debarcate, care nu mai au unde să se retragă. Un soldat reușește să scape, înoată aproape șase kilometri și este recuperat la bordul unei șalupe, care a reușit să străbată, spre larg, prin șirul de țărșii.

În acest timp, Peter Young și micul său grup de asalt au ajuns într-o pădurice din apropierea șoselei principale care duce de la Berneval spre Dieppe. Young cercetează șoseaua și o găsește liberă. Face semn să fie urmat. La prima cotitură, o clipă de alarmă: apare un copilandru pe bicicletă. Se sperie cînd vede douăzeci de oameni înarmați pînă-n dinți și cade cu bicicletă cu tot. Dar oaspeții neașteptați vorbesc franceza, îi zîmbesc, îl scutură de praf și îl ajută să se suie înapoi în șa. Băiatul se liniștește și le arată drumul spre o baterie germană de coastă.

Atacanții taie firele de telefon care duc spre Dieppe. Civilii francezi înlîniți manifestă multă prietenie și le precizează locurile unde se află germanii. La timp, pentru că o mitralieră deschide focul. Young și oamenii săi atacă printr-o livadă, împărțiți în trei grupe. Bateria germană se află în imediata apropiere. Tunurile grele, întoarse de servanții germani asupra uscatului, trag primele salve. Manevra este dificilă, proiectilele zăuieră pe deasupra capetelor, Young nu reușește să pună stăpînire pe baterie: 20 oameni luptă împotriva a două sute. Dar efectul este cel așteptat: tunurile germane atacate nu pot fi folosite împotriva flotei alia-

te apărute în fața portului Dieppe. Acțiunea grupului Young durează o oră și jumătate. În acest timp, tunurile grele au tras 22 salve, fără nici un rezultat.

Este ora 8.20. Young și ceilalți atacanți din grupul său termină muniția și se retrag în ordine și fără grabă. Sînt așoperiți cu foc de o șalupe care îi așteaptă și care reușește să se degajeze pentru a-i imbarca. Unii sînt răniți, dar toată lumea este bucuroasă. Numai că pe distrugătorul Calpe, nici generalul Roberts, nici căpitanul de marină Hughes-Hallett nu știu cine a debarcat, cine a rămas în viață și cînd vor începe să tragă tunurile germane de coastă, cu eficiență. Comandanții au aflat despre faptele de arme ale grupului Young abia după întoarcerea în Anglia.

Luxația salvatoare

Atac frontal al regimentului regal canadian împotriva „plajei albastre”. „Regimentul regal — ordonă planul — trebuie să pună stăpînire pe promontoriul de est, Bismarck, în cel mai scurt timp, pentru a exploata surpriza”.

Regimentul n-a surprins pe nimeni! Dacă plajele de la Dieppe au fost, după cum s-a spus, „laboratorul” unde aliații au învățat tacticile și tehnicile viitoarelor invazii, „plaja albastră” de la Puys a fost un abator. Din cei 554 bărbați din Toronto și regiunile înconjurătoare, angajați în atacul de la Puys, s-au întors doar 65, majoritatea răniți. Acestor bărbați li se spusese că lor le revine acțiunea cheie a desantului. Că trebuie să reușească cu orice preț, pentru că de ei depinde succesul sau eșecul întregii operații. Că vor beneficia de

efectul surprinderii inamicului și că vor fi sprijiniți de aviația care va lansa o perdea de fum, făcându-i nevăzuți.

Dar trupele germane se aflau în stare de alertă încă de la 5 dimineața când se putea auzi distinct zgomotul motoarelor flotei de asalt, care se apropia în plină viteză.

Ora 5.30. „Am atins plaja, povestește sergentul Legate, din Toronto, când lupta începuse. Am ieșit din vasul de asalt și am străbătut norul de fum. Feste tot în jurul meu zăceau morți și răniți. Am alergat pînă la un zid. Focul care se îndrepta concentrat asupra noastră ne împiedica să depășim acest obstacol. Nu era nimeni prin apropiere care să-i ajute pe răniți și, oricum, nimeni nu se putea mișca fără să fie lovit”.

Locotenentul Wedd a ajuns pînă la zid, împreună cu un pluton dintr-o companie canadiană. Dintr-o cazemată alipită zidului, naștii îi executau pe atacanți cu o precizie de călău. Wedd nu avea de ales. S-a desprins de zid, a ajuns la cazemată și a aruncat o legătură de grenade prin ambrazura blindajului, provocînd o explozie care a nimicit totul în interior. Șase soldați au sărit să-l ajute pe Wedd.

Soldatul Albert O'Toole s-a năpustit cu un asemenea elan din nava sa de desant, încît s-a poticnit de rampă și s-a dat peste cap alegîndu-se cu o luxație. N-a fost chip să alerge mai departe și echipajul l-a ajutat să revină la bordul ambarcațiunii. O'Toole

a fost singurul din unitatea sa de infanterie, care s-a întors viu pe pămîntul Angliei.

Ora 8.45. Distrugătorul Garth, care a luat parte la bombardamentul inițial, s-a angajat într-un duel de artilerie cu bateriile germane din grotele stîncilor de calcar. După ce a primit mai multe lovituri directe, Garth, grav avariat și cu muniția epuizată n-a mai putut continua lupta. Comandantul distrugătorului, Scatchard, care s-a comportat cu un calm imperturbabil, a primit ordin să ia la bord un număr cit mai mare de supraviețuitori de pe plaje și să revină cu ei în Anglia.

Locotenentul Jerry Wood, din trupele de geniu, nu putea să arunce în aer obstacolele: explozivul rămăsese pe nava de desant. „Era clar că nava noastră fusese scoasă din luptă, povestește Wood. În dreptul Cazinoului din Dieppe, ambarcațiunea LCT-4, pentru transportul de tancuri, era cuprinsă de flăcări”. Wood a ordonat ca explozivele să fie aduse pe țarm, formînd, în acest scop, un lanț de oameni în apă, sub focul inamic. În timpul operației, pe cînd încărcăturile mortale erau date din mină în mină, Wood a fost rănit sub umărul stîng. Un om din apă l-a ajutat să ajungă la bordul unei nave. Acolo, doi sanitari, ei înșiși răniți, „înceau să reconstituie corpuri ciopîrțite în forme umane”. „Mi s-a părut că privesc o scenă din spitalul sudștilor, din filmul *Pe aripile vîntului*”, își amintește Wood.

Un „secret” uitat

Începînd cu generalul Roberts, aflat la postul de comandă pe distrugătorul Calpe și pînă la ultimul soldat, canadienii plăteau, pe plajele de la Dieppe, un tribut greu pentru lipsa de receptivitate și incetineala cu care conducătorii de la Londra și Washington ai forțelor aliate se comportau față de noile cerințe și reguli ale războiului. Fără să-și dea seama, generalul Roberts devenise instrumentul soartei ce avea să-i elibereze pe militarii aliați, de orice rang, de balastul unor concepții depășite. Pe plajele însingurate de la Dieppe se plăteau ani de apatie, comoditate și conservatorism. Deci-ziile generalului Roberts deveneau, de aici înainte, subiect pentru interminabile debateri.

Cînd s-au întors în Anglia era pe inserate. 1 000 canadieni care nu zu mai fost debarcați la Dieppe, 600 răniți și doar cîțiva dintre supraviețuitorii atacului de pe plaje.

Ce s-a întîmplat cu generalul canadian John Hamilton Roberts, primul comandant militar aliat, care a condus o operație ofensivă de însemnătate majoră împotriva Europei vestice ocupate de naștii? După Dieppe, Roberts a fost trimis să conducă o școală de recruți canadieni.

În 1945, cînd a fost pensionat și s-a stabilit în insula britanică Jersey, din sudul Mării Minecii, avea tot gradul de general-maior.

Introducere și traducere de
Florin HERA

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Noi fotografii inedite din albumul pictorului și fotografului Carol Popp de Szathmări, unul dintre pionierii artei fotografice mondiale.
Macheta artistică a planșelor: arhitect Alexandra Tușui

Carol Popa de Leathmări

Album inedit (V)

Biserica Baratiei din Cimpulung Muscel

Traversarea unui riu, prin vad

Piatra Neamț (cea dintii vedere panoramică)

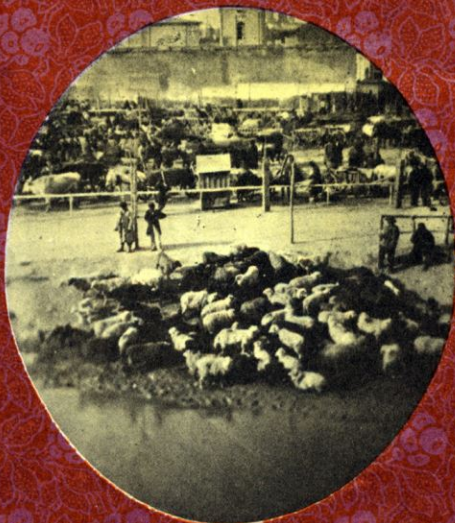
Ostași otomani in războiul Crimeei

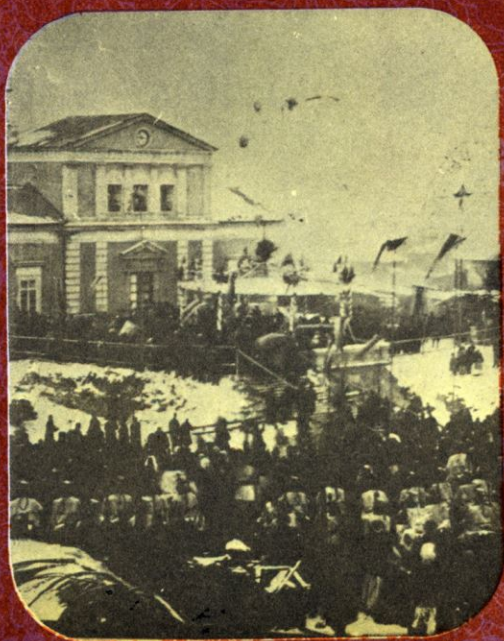
Iarna, cu trăsura la Șosea

Una din primele locomotive din România

Tîrgul moșilor din Capitală

Festivitate la Uzina de apă

CRONICI DE FAMILII

În secolele XVII-XVIII, neamul Cantacuzinilor moldoveni se împărțise în două mari ramuri, numite, după două proprietăți, Deleanu și Pașcanu. Rolul pe care membrii ramurii de la Deleni l-au jucat în viața culturală și politică a Moldovei a fost înfățișat în numărul precedent al revistei. Rămâne să adăugăm câteva știri despre ramura de la Pașcani, care, în general, a avut parte de o evoluție mai puțin spectaculoasă.

CANTACUZINII MOLDOVENI (III)

ȘTEFAN S. GOROVEI

Dintre membrii ei, spătarul *Mihailache Cantacuzino-Paşcanul* a fost și el implicat în evenimentele din 1848, fiind surghiunit la moșia Celenița. Trei dintre nepoții săi de frați prezintă interes pentru această cronică de familie: *Nicolae Cantacuzino-Paşcanul*, ministru de interne și de justiție sub cămăcămia lui N. Vogoride (1857-1858), antiunionist convins; *Elisabeta*, căsătorită cu Barbu Știrbei, viitorul domn (1849-1856) al Țării Românești și *Ioan Cantacuzino* (1829-1897), om politic și scriitor — în 1880 a publicat, la Paris, o traducere franceză a *Aforismelor* lui Schopenhauer, iar cinci ani mai târziu, la București, a tipărit *cea dintâi traducere franceză* a lucrării aceluiași mare filozof german, *Lumea ca voință și reprezentare*.

„Păianjenul

unui blazon...”

În sec. XIX-XX, s-a ilustrat îndeosebi ramura de la Horodniceni. Satul acesta — care în veacul XVI aparținuse lui Mateiaș, marele vistiernic (și mai apoi logofăt) al lui Petru Rareș — a revenit Cantacuzinilor, prin moșteniri, în a doua jumătate a secolului următor; confiscat în 1742 de la Șerban Cantacuzino, — cum am văzut, în urma refuzului acestuia de a reveni

în Moldova pentru a trăi călugărește! — satul Horodniceni a fost dăruit de Constantin vodă Mavrocordat lui *Constantin (Dinu) Cantacuzino*. Acest boier, din ramura Cantacuzinilor-Măgureni din Țara Românească (frate cu banul Mihai Cantacuzino, autorul *Gheaealoghiei* din 1787) se căsătorise pe la 1735 sau 1736 cu una din fiicele marelui logofăt Iordache Cantacuzino Deleanul și, fiind prieten cu unul din întinzi lui Constantin vodă Mavrocordat, a obținut ca Horodnicenii să nu fie înstrăinați și să rămână în familie.

Dregător fără mari rosturi politice, paharnicul Dinu Cantacuzino (m. 1761) — care, prin căsătorie, „s-au făcut pămîntean aice”, cum se spune într-un document de epocă — avea la curtea sa de la Horodniceni un „fecior în casă” însărcinat cu transcrierea și compilarea cronicilor românești, continuînd, astfel, preocupările socrului său și ale înaintașilor acestuia, evocați anterior. După attea generații de cărturari, nu e întimplător că între urmașii săi se vor găsi mai multe figuri interesante, oameni de cultură și de artă, oameni de aleasă sensibilitate și finețe spirituală, a căror existență a îmbogățit cu pagini luminoase marea cronică a Cantacuzinilor. Una din fiicele paharnicului Dinu Cantacuzino, *Elena*, a fost mama poetului Costache Co-

nachi (1778-1849)¹, iar alta, *Maria*, a fost mama mitropolitului Veniamin Costachi (1768-1846). Unicul său fiu, *Enache Cantacuzino*, mare vistiernic (m. 1795) — menționat deja în rîndurile anterioare — a fost tatăl lui *Nicolae Cantacuzino*, mare logofăt, om deosebit de cult, care făcuse, cîndva, o impresie deosebită împăratului Franz Iosif; în cursul evenimentelor din primăvara anului 1848, el s-a numărat printre acei „boieri fruntași” care umblau fugari, urmăriți de autorități. Tată a nu mai puțin de 18 copii (dintre care abia jumătate au ajuns în vîrstă matură), *Nicolae Cantacuzino* s-a îngrijit cu atenție de educația fiilor săi, patru dintre ei fiind trimiși la studii în Elveția, la Lausanne. Una dintre fete a fost *Maria Cantacuzino* (1822-1898), cunoscută ca prietenă a revoluționarilor români exilați la Paris după 1848 și în special a lui *Nicolae Bălcescu*². Caracterizată drept o femeie de „înalță cultură” și de o „inteligentă superioară”, cu un „mare caracter”, *Maria Cantacuzino* — în ale cărei saloane pariziene se întîlneau Jules Michelet, Edgar Quinet, Théophile Gautier, Théodore Chassériau ș.a. — a devenit soția pictorului Puvris de Chavannes, care a imortalizat-o în marile fresce ale Pantheonului din capitala Franței, sub chi-

¹ „Magazin istoric”, nr. 2/1979; 11/1982.

pul Sfintei Genoveva, patroana Parisului.

Această spiță a Cantacuzinilor a fost continuată de unul din frații Mariei, anume *Vasile Cantacuzino*, și el participant la revoluția din 1848, fiind chiar printre cei arestați la 29 martie; el a fost tatăl juristului *Matei Cantacuzino* (1855-1926), acea „eminentă personalitate a culturii românești și unul din cei mai străluciți profesori de drept pe care i-a avut țara noastră” (aprecierea aparține profesorilor Traian Ionașcu și Aurelian Ionașcu). După studii la Dresda, Lausanne, Heidelberg și Paris, a fost cîțiva ani magistrat la Iași, apoi (din 1900) profesor de drept civil la universitatea din acest oraș și avocat. Orator strălucit, om de vastă cultură și de mare sensibilitate (absolvise și o clasă de piano, la Conservatorul din Lausanne!), *Matei Cantacuzino* a fost — după aprecierea aceluiași specialiști — „nu numai un neîntrecut profesor, nu numai un mare civilist, dar și un gînditor asupra problemelor generale ale dreptului”, opera sa scrisă fiind considerată „o comoară a literaturii juridice a epocii sale”. Decan al Facultății de drept și apoi rector al universității ieșene, a deținut, portofoliul de ministru de culte și instrucție publică (1918), apoi pe acela de ministru de justiție (1920), renunțînd, însă, la activitatea politică. Atît Partidul Național Liberal cît și Partidul Poporului (Averescu) i-au adus, însă, experiențe decepționante, care s-au adăugat durerii provocate de moartea unicului său fiu în groaznicul accident feroviar de la Birnova (1917), avocat de Sadoveanu în povestirea *Trenul fantomă*.

Om cu vederi democratice înaintate, *Matei Cantacuzino* s-a aflat printre intelectualii care au privit cu interes și simpatie mișcarea revoluționară a clasei muncitoare. În noiembrie 1919, Curtea marțială a Corpului 4 armată din Iași a judecat procesul fruntașului socialist Gh. Tănase, deputat în Parlament, viitor membru al Comitetului Executiv Provizoriu al P.C.R. El fusese arestat și acuzat pentru crimă de lez-maiestate, în urma

articolelor publicate în *Moldova socialistă* și în care făcea un aspru rechizitoriu la adresa monarhiei și a instituțiilor statului burghez. Apărarea în acest proces a fost asigurată de un grup de avocați locali în frunte cu juristul de reputație europeană *Matei Cantacuzino*¹.

Tot atît de semnificativă pentru convingerile sale democratice este poziția adoptată de *M. Cantacuzino* cu prilejul gravelor evenimente provocate la Iași prin asasinarea prefectului poliției din acest oraș de către *Corneliu Zelea Codreanu*. La 31 octombrie 1924,² membrii Marelui Colegiu al Universității au condamnat nefasta activitate desfășurată de profesorul reacționar A.C. Cuza printre studenții universității. „Discuția deschisă astăzi — a declarat *M. Cantacuzino* — este cea mai gravă ce am întîlnit-o în viața mea de profesor universitar... Școala dumitale — a spus el, adresîndu-se lui Cuza — a fost greșită și a dus spre crimă. Ai rătăcit pe copii, care au uitat curățenia sufletului care caracterizează neamul nostru”.

Dintre surorile lui *Matei Cantacuzino*, *Maria* a fost mama pictorului *Teodor Pallady* (1871-1956), iar *Elena* a fost mama lui *Nicolae Ghika-Budești* (1869-1943), arhitect și istoric al artei românești. Dintre frați, s-a remarcat *Nicolae Cantacuzino*, diplomat cu o lungă carieră europeană pe care a evocat-o în volumul *Vieux temps, vieilles figures* (Amintirile unui diplomat român). Fiul acestuia din urmă, *George-Matei Cantacuzino* (1899-1960) a fost nu numai un arhitect de mare rafinament — lui se datorează restaurarea Palatului de la Mogosoaia —, dar și „un magician al cuvîntului și al desenului”, dotat (ca și unchiul său, juristul) cu „un incontestabil talent retoric”, capabil să reinvie în fața ascultătorilor săi „mîndre lumi apuse”, cum își va aminti, peste ani, unul din foștii săi studenți, arh. dr. *Radu Patrușiliu*. A făcut parte din comitetul de redacție al *Revistei istorice române*, alături de *Constantin C. Giurescu*, *Petre P. Panai-*

tescu și *Gheorghe I. Brătianu*, iar în anii 1938-1947 a editat el însuși revista *Simetria*, publicație de „o înaltă ținută estetică și acuratețe grafică”. A fost, în același timp, un condeier de mare finețe, un artist al scrisului, a cărui operă a fost parțial restituită în ultimii ani, prin volumele *Izvoare și popasuri* și *Pătrar de veghe*. Om de o largă înțelegere a fenomenului artistic, a sensurilor adînci, majore ale civilizației românești, *G.M. Cantacuzino* este una din figurile cele mai luminoase ale neamului său, care, și prin el, a dat poporului român suma unor acumulări și decantări seculare. Nu putem încheia mai bine această cronică — succintă — a familiei *Cantacuzinilor* moldoveni, decît reproducînd cuvintele pe care *Tudor Arghezi* le-a scris despre acest artist, în 1931: „În faptul muncii și rezultatelor pictorului și arhitectului *Gheorghe M. Cantacuzino* incîntă și măgulește și altceva: prezența activă, cu mintea, cu brațele, a unui *Cantacuzino*, păianjenul unui blazon, din care a scoborit pe firul lui, în șantierul eforturilor și speranțelor colective”.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Banul *M. Cantacuzino*, *Gheena-lobgia familiei Cantacuzinilor* (1787), ed. N. Iorga, București, 1902; *G.M. Cantacuzino, Izvoare și popasuri* (ed. Adrian Angheliescu, București, 1977; *Miron Costin, Letopisețul Țării Moldovei* (diverse ediții); *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979; *I.C. Filitti, Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919; prof. dr. doc. *Traian Ionașcu* și prof. dr. doc. *Aurelian Ionașcu, Matei Cantacuzino*, extr. din *Justiția nouă*, 5/1966; N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. V-VII; *Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei* (diverse ediții); *Elena Rădulescu-Pogoneanu, Maria Cantacuzino*, în *Convorbiri literare*, 1/LXXVI, 1943; *Dimitru Stănescu, Monahul Serghe Cantacuzino*, București, 1919; N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova* (sec. XIV-XVII), București, 1971; *G. Strempele, Copiii de manuscrise rămănești pînă la 1800*, I. București, 1959; *D. Velciu, „Iordăchioaia vîsternicească”, bunica dinspre mamă a cronicarului Ion Neculce*, în *Revista de istorie și teorie literară*, 3/16, 1967.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 12/1972; 11/1970.

ȘCOLI UNICE ÎN EUROPA

BÎNTUITĂ DE FASCISM

M.I. DRAGOMIRESCU, V. BORDEIANU

Prin instaurarea dictaturii militaro-fasciste, în septembrie 1940, România a căzut în sfera de dominație economică și politică a Germaniei naziste, cunoscînd cel mai întunecat capitol al istoriei sale. În total contrast cu omenia poporului român, legionarii și alți agenți ai hitlerismului au declanșat o amplă campanie de teroare și represiuni împotriva tuturor adversarilor, pătînd cu sînge pămîntul românesc. După crimele din decenul patru, în 1940 au fost asasiinați în mod bestial Nicolae Iorga¹, Virgil Madgearu², comuniștii Constantin David³ Oesco Tereza⁴ și alți anti-fasciști; numeroși cetățeni, îndeosebi evrei,

au fost uciși în timpul rebeliunii legionare⁵ și al pogromului⁶ de la Iași.

Poporul român a condamnat cu vehemență aceste crime și, pe cît i-a fost posibil în acel regim de aspră teroare și constrîngere, l-a ajutat pe cei persecutați. O mărturie a acestei atitudini este și faptul că — în ciuda rigorilor regimului de teroare — evreii din România au avut posibilitatea de a-și lărgi învățămîntul primar și secundar și de a-și organiza un învățămînt universitar, în care au fost instruiți tinerii eliminați, în urma măsurilor discriminatorii, din școlile neevreiești (de stat, particulare).

Curaj și ingeniozitate

Îndepărtarea profesorilor, studenților și elevilor evrei din școlile de stat a început încă în vara anului 1940, în timpul guvernării Gigurtu⁷. În perioada guvernului legionaro-antonescian, prin Decretul-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940, au fost eliminați din școlile de stat toți elevii și studenții evrei, ca și 11 din cele 14 cadre didactice menținute pînă atunci în învățămîntul superior, printre cei exceptați aflîndu-se și Tudor Vianu. Același decret-lege hotărî: „Evreii sînt liberi să-și organizeze în cadrul legii în-

vățămîntului particular școli proprii de grad primar și secundar⁸. În prevederile decretului amintit nu intrau, deci, și cursuri universitare.

În aprobarea nr. 218 672 din 28 noiembrie 1940, prin care Ministerul educației naționale, cultelor și artelor⁹, în-cuviința înființarea unei școli conduse de Ernest Abason și Marcu Onescu se preciza: „A-cestse cursuri nu duc la obținerea unei diplome care să le dea dreptul la exercitarea unei profesii, ci numai a păstra contactul cu studiile anterioare și de a se pregăti în vederea unor studii superioare” (Arhivele statului, București, Ministerul educației naționale, dosarul 1407/1941). În același sens, în 1941, ministerul preciza: „Scopul Decretului-lege nr. 3438 a fost nu numai excluderea evreilor de la cursu-

rile de zi împreună cu elevii creștini, ci și excluderea lor de la certificatele de stat” (*Loc. cit.*, dosarul 1408/1941).

Cu toate măsurile luate de autorități, un grup de profesori evrei, de grad universitar și secundar, cărora li s-au alăturat ingineri, arhitecți, medici, artiști etc., au reușit să mărească numărul școlilor de diferite grade și chiar să organizeze pentru prima oară la noi cursuri de învățămînt universitar pentru studenții evrei. În cele ce urmează, dată fiind semnificația lor, ne vom ocupa de aceste școli de nivel universitar.

Pentru a ocoli legea, aceste cursuri nu s-au numit facultăți, universități etc., ci școli, colegii, cursuri, deși programele lor analitice aveau grad universitar. Pentru constituirea acestor școli a trebuit să fie depășite multe dificultăți: obținerea în fiecare an a aprobărilor de funcționare, găsirea localurilor și a fondurilor necesare, procurarea materialului didactic trebuincios etc.

¹⁻⁶ Magazin istoric, nr. 11/1970, 11-12/1982, 1/1971, 7/1978.

⁷ Cum se știe, vrînd să-l între în viață Hitler, regele Carol II acceptase ca în acest guvern să fie introdus și cîțiva legionari, în frunte cu Horia Sima. La inițiativa guvernului Gigurtu s-au luat unele măsuri cu caracter rasist. (Decretul-lege nr. 2 650 și Decizia Ministerului educației naționale nr. 153 377, publicate în Monitorul oficial, din 9 și 31 august 1940).

⁸ În perioada la care se referă articolul, departamentul respectiv a purtat mai multe titluri; pentru simplificare, vom folosi formula Ministerului educației naționale — n.r.

Cadre didactice din rîndul comunistilor și alți profesori cu vederi democratice angajați în această dificilă muncă au reușit să creeze un climat corespunzător pentru ca respectivele cursuri să fie frecventate și de copii de evrei săraci, multora dintre ei oferindu-li-se burse și scutiri de taxe.

Școlile de grad universitar pentru evrei, uneori cu profesori paralele cu facultățile și institutele de învățămînt universitar de stat, avînd deci aproape toate specialitățile, au fost înființate și au funcționat la București, fiind frecventate de peste 2000 studenți evrei din Capitală și provincie. Încercări similare s-au făcut și la Iași, Galați, Bacău, Timișoara, dar cu rezultate minore. -

Prima dintre școli, intitulată la început, „Cursuri și lucrări practice de pregătire teoretică și practică pentru absolvenți [de liceu] și studenți evrei”, apoi „Cursuri pentru studenți și absolvenți de liceu evrei”, a început să funcționeze la 2 decembrie 1940, cum aminteam sub conducerea lui E. Abason — fost profesor de matematică și director de studii la Institutul politehnic din București — și a lui M. Onescu — licențiat în drept și sociologie. Inițial cursurile erau frecventate de 22 studenți, cărora li se predau „cursuri de matematici speciale și aplicație”, dar pe parcurs programa și-a amplificat profilul. La 8 aprilie 1941, funcționau cursuri de „matematică, fizică, desen” (28 studenți), „electricitate” (19 studenți), „construcții și arhitectură” (13 studenți), „chimie industrială” (15 studenți), „biologie umană [medicină]” (53 studenți), „litere și filozofie” (16 studenți), deci cursuri foarte diverse, cu un număr total de 144 studenți.

În 1942, după moartea lui E. Abason, cursurile de „biologie umană”, începute la 24 februarie 1941, sub conducerea profesorilor doctori A. Radovici și E. Façon și-au schimbat denumirea în „cursuri de pregătire sanitară”, funcționînd sub conducerea prof. dr. I. Daniel.

Pentru studenții care înaintea de 1940 absolviseră primii

ani de studii în facultățile de medicină ale statului, Ministerul educației naționale, prin adresa nr. 45 096/1941, a aprobat cererea doctorului Marcu Cajal, docent universitar, de a înființa, pe lângă Spitalul „Caritas” din București, „Cursuri pentru studenții în medicină evrei.”

A funcționat și școala condusă de inginerul Martin Bercovici la care se predau „Cursuri de pregătire tehnică”, care și-a început activitatea la 11 decembrie 1940, fiind frecventată de 16 studenți. La început avea două secții — electrotehnică și construcții — dar, pe parcurs, acestora li s-au adăugat și altele. În total, cursurile acestei școli au fost frecventate de 543 studenți (I. Voledî-Vardi: *Politehnica din curtea templului* Tel Aviv, 1980).

Cea mai importantă școală, prin numărul secțiilor (13), al studenților (peste 1500) și al profesorilor (133), a fost „Colegiul pentru studenții evrei”, condus de Marcu Onescu. El a fost creat la 9 octombrie 1941, prin desprinderea de școala înființată și condusă inițial împreună cu E. Abason. În momentul activității sale maxime, colegiul condus de M. Onescu era organizat pe următoarele grupe: *Științifică și tehnică*, cu secțiile: arhitectură, construcții, electromeccanică, chimie industrială, agronomie; *Litere și filozofie*, cu secțiile: filologie modernă (română, franceză, engleză, germană, italiană), filologie clasică (greacă și latină); *Filozofie; Biologie umană*.

Sub conducerea lui Renzo della Pergola și Hugo Schwartz, de la 1 decembrie 1940 a funcționat și un „conservator particular de muzică și artă dramatică pentru evrei”; în anul școlar 1940-1941 a fost frecventat de 79 elevi (vezi Biblioteca Federației comunităților evreiești, dosarul 96/IV). Din acest conservator s-a desprins mai apoi „Școala de arte pentru evrei”, cu următoarele specialități: muzică, arte plastice, teatru, coregrafie. Ea și-a început activitatea de la 1 octombrie 1941, avîndu-l ca director pe compozitorul Alfred Mendelsohn.

O componentă a rezistenței antifasciste

Corpul profesional din toate aceste școli superioare evreiești a fost alcătuit din cadrele didactice eliminate din învățămîntul de stat, cărora li s-au alăturat specialiști din întreprinderi, presă, teatru, operă etc.

Profesorilor și studenților acestor școli le-au trebuit mult curaj și tenacitate pentru a-și desfășura activitatea la nivel corespunzător, căci condițiile generale, cum am mai arătat, au fost cu totul nepernicle; dificultăți materiale, permanente amenințări cu arestarea sau deportarea, munca obligatorie etc. Și, totuși, școlile respective și-au continuat activitatea, asigurînd studenților lor o înaltă pregătire profesională și culturală. Ele au reprezentat, totodată, o formă a rezistenței antifasciste, un răspuns al poporului român la adresa măsurilor cu caracter rasist.

Este cunoscut faptul că în cadrul acestor școli s-a desfășurat și o activitate antifascistă organizată, unii profesori și studenți fiind comunisti sau uteciști, sau activînd în diferite organizații de luptă antifascistă: Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică. S-au strîns importante sume de bani, alimente, îmbrăcăminte și medicamente pentru cei aflați în lagăre și închisori, s-a desfășurat o bogată activitate culturală antifascistă. Astfel, la „Colegiul pentru studenții evrei” funcționa un „Semină de cultură generală”, în cadrul căruia activau studenți uteciști sau simpatizanți ai U.T.C.-ului; seminarul organiza șezători culturale-artistice, conferințe urmate de discuții.

Existența acestor școli a fost permanent amenințată de autoritățile regimului antonescian. Unii dintre profesori și studenți au fost arestați, deportați, condamnați la ani grei de închisoare, iar alții — pentru activitatea lor antifascistă — condamnați la moarte și executați (G. Meirovici și Dan Lazarovici). În repetate

rinduri s-a încercat desființarea școlilor. O astfel de tentativă a avut loc în 1943, când Ministerul lucrărilor publice și al comunicațiilor, care, împreună cu Ministerul educației naționale, trebuia să avizeze și el funcționarea școlilor cu profil tehnic pentru evrei, a refuzat să-și dea acordul. Totuși, cu sprijinul conducerii Ministerului educației naționale, școlile și-au continuat activitatea până în 1944, fie prin întârzierea aplicării măsurii luate de Ministerul lucrărilor publice și comunicațiilor, fie prin camuflarea activității ce se desfășura în aceste unități. Astfel, în cazul „Colegiului pentru studenții evrei”, condus de M. Onescu, s-a obținut o adresă din partea Ministerului educației naționale în care se preciza că „în locul disciplinelor tehnice, ministerul vă autorizează grupa de studii științifice”, numite „cursuri de matematică-fizică” și „cursuri de matematică-chimie”, în fapt aceleași cursuri, dar sub o altă denumire.

Despre sprijinul primit în astfel de momente vorbește Martin Weiss, fost student al „Cursurilor de pregătire tehnică” conduse de ing. M. Bercovi: „Se cuvine un cuvânt de recunoștință profesorului Ion Petrovici, ministrul culturii naționale din acea vreme, care a tergiversat lichidarea acestor cursuri, așa cum i se cerea, astfel încât ele au putut fi ținute până la eliberare, în 1944”.

Poporul,

în sinul căruia trăiam

Se pune, firește, întrebarea: cum a fost posibilă funcționarea acestor școli pentru evrei în timpul dictaturii legionaro-antonescine și apoi în întreaga perioadă de până la eliberare, deși existau legi și dispoziții care le interziceau? Renunțarea la titlatura de facultate, universitate și adoptarea unor denumiri ca cele de colegiu, cursuri, școală — nu era, desigur, suficientă. Orice inspector putea să-și dea seama ușor de caracterul lor real. Pentru ca acest sistem de învățământ superior pentru evrei să poată fi ființat a fost

necesară nu numai o mare îngăduință ci și un sprijin permanent din partea celor care semnau aprobările de funcționare, controlau și, inspectau aceste școli de diferite grade. Este vorba, în primul rând de conducerea Ministerului educației naționale, dar și de persoane cu funcții de răspundere din diverse alte ministere și instituții, care nu au fost de acord cu măsurile discriminatorii ce li s-au cerut să le aplice. Motivele pentru care au sprijinit școlile evreiești puteau fi diferite: neîncrederea în regimul dictaturii antonescine, convingerile lor antifasciste, relațiile de prietenie, stimă și prețuire pe care le aveau cu mulți dintre intelectualii evrei care activau în aceste școli, sprijinirea lor de către personalități universitare (D. și N. Bagdasar, I.S. Gheorghiu, N. Hortolomei, N. Gh. Lupu, I. și Șt. S. Nicolau, Miron Nicolescu, C.I. Parhon, Fr. Rainer, M. Ralea, Al. Rosetti, S. Stoilov, N. Vasilescu Karpen, Tr. Săvulescu ș.a.). Dar oricare ar fi fost motivul, atitudinea lor a fost, în fapt, o desolidarizare de aceste măsurii rasiale, o împotrivire față de fascism.

Care au fost acești înalți funcționari de stat ce au atenuat, uneori până la anihilare, acțiunile discriminatorii, care ridicau dreptul la învățătură pentru studenții evrei în anii 1940-1944? Este greu să-i identificăm pe toți, așa cum tot așa de greu este, uneori, să motivăm atitudinea lor. Printre ei s-au aflat, în primul rând, profesorul I. Petrovici, apoi August Calliani și A. Călugăru, directorul general și, respectiv, subdirectorul învățământului particular și confesional din Ministerul educației naționale, Theodor Neș (prieten cu comunistul Ilie Cristea), compozitorul Ion Chirescu, I. Teșosu, toți trei inspectori în aceleși ministere. Trebuie, de asemenea, amintit Institutul central de statistică, în cadrul căruia lucrau numeroși comuniști și antifasciști¹ și unde li s-a aprobat studenților evrei să-și efectueze munca obligatorie. Amintim apoi Crucea Roșie din România, con-

dusă de dr. I. Costinescu, care, având acordul Ministerului sănătății, a sprijinit învățământul medical din colegiile evreiești pentru a-și crea o policlinică destinată practicii studenților, dar care servea și populația săracă din cartierul respectiv.

Atitudinea acestora și a multor alora care vor rămâne probabil anonimi nu se poate explica și înțelege decât în contextul unei atmosfere generale de condamnare, tăcută sau fășă, a nedreptăților, a terorii, a crimelor comise de fascism, a unei condamnări categorice a acestora de către conștiința majoritată a poporului român, a unei puternice rezistențe antihitleriste și antifasciste organizate de forțele revoluționare ale națiunii, în care luptau alături de comuniști și alți militanți de stînga, democrați, patrioți de diferite orientări politice și credințe filozofice, luptă în care, împreună cu românii, au fost angajați și reprezentanți ai celorlalte naționalități. Cu îndreptățire scria unul dintre studenții acestor școli: „Deasupra capetelor noastre atrîna sabia lui Damocles a exterminării. Astăzi sînt convins că dacă ea nu a venit în proporții de masă, cum s-a întîmplat în alte țări cu regimuri prohibiteriste, aceasta s-a datorat omeniei românești în mijlocul căreia trăiam... S-a petrecut un miracol... Părea aproape de necrezut, la București se organizau trei «colegii» pentru studenții evrei (subl. ns.)”. Sau o altă mărturie, aparținînd prof. univ. dr. ing. Arie A. Arie și cuprinsă în volumul *Politehnica din curtea templului*: „Multe fapte și multe lucruri izvorite din mîntea și sufletul oamenilor au căutat să se opună acestor dezlănțuiri ale morții... Una din aceste fapte au fost și școlile evreiești care au ființat pe pămîntul României... Au fost unice în Europa bînuite de fascism². Și ele nu au putut apă-

(Continuare în p. 38)

¹ Așa cum unică a fost și existența unui teatru evreiesc, în aceeași perioadă. Cf.: Colocviul pe tema Propaganda în timpul celui de-al doilea război mondial. Metode, obiect, rezultate, 11-12 august 1980, desfășurat în cadrul celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice.

² Magazin istoric, nr. 11-12/1982.

Întrebări cu... imagini

SERIA A TREIA DE ÎNTREBĂRI

1. Unicât în orfevrăria europeană a epocii bronzului, acest vas de aur găsit la Biia (com. Sinmiclăuș, jud. Alba) face parte din cele peste 25 000 obiecte descoperite pînă în prezent pe teritoriul patriei noastre, datînd din acea perioadă.

Cîte tezaure cu obiecte de aur din epoca bronzului au fost deplătate pînă acum pe teritoriul României?

- a) 140
- b) 120
- c) 100

2. Ostași români, eliberatori ai pămîntului patriei și ai Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei de sub dominația fascistă, defilînd, în-cărcați de glorie, pe sub bolta Arcului de Triumf, din Capitală, în...

- a) august 1945
- b) mai 1945
- c) august 1946

3. Gravură de epocă reprezentînd primirea unei solii otomane de către un vitez voievod român.

Numele lui.

- a) Vlad Tepeș
- b) Iancu de Hunedoara
- c) Alexandru cel Bun

4. „Cullinan I” este cel mai mare diamant din lume și cîntărește 530,2 carate.

Dar cel mai mic diamant cite carate cîntărește?

- a) 1/655 carate
- b) 1/835 carate
- c) 1/526 carate

5. Una dintre primele imagini fotografice ale unui monument bucureștean.

Care?

- a) Foișorul de foc
- b) Bărăția
- c) Turnul Colței

ȘCOLI UNICE
ÎN EUROPA

BÎNTUITĂ DE FASCISM

(Urmare din p. 37)

rea decît ca o expresie directă a atitudinii majorității oamenilor de pe aceste meleaguri față de fascism [subl. ns.]¹.

După victoria insurecției din august 1944, care a marcat începutul revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă a poporului român, tuturor acestor școli pentru evrei care fînțaseră în anii 1940-1944, prin articolul 7 al Decretului nr. 134 644 (*Monitorul oficial*, partea I, din 13 noiembrie 1944) le-a fost recunoscut oficial caracterul și gradul de învățămînt universitar: „Toate certificatele, adeverințele și diplomele eliberate de școlile particulare evreiești între septembrie 1940 și septembrie 1944 sînt valabile pentru înscrierea în școlile de stat de toate categoriile” și prin Ordinul circular nr. 143 420, din 12 octombrie 1944, al Ministerului culturii naționale care recunoștea și el valabilitatea acestor acte.

Studentilor evrei ai fostelor școli, colegii sau cursuri ce funcționaseră în anii războiului li s-au eliberat adeverințe pe baza cărora și-au putut continua studiile, iar absolvenții — în unele cazuri, cu examene de diferențe, susținere de teze etc. — și-au putut valorifica, în condițiile noilor reglementări școlare, diplomele de ingineri, medici, profesori etc...

¹ De-a lungul anilor, *Magazin istoric* a publicat numeroase articole, documente și evocări consacrate luptei poporului român împotriva fascismului și nazismului, multe pagini relevînd și aspecte semnificative de solidaritate, sprijin și omenie ale poporului nostru față de victimele terorii și prigoanei naziste. / *Magazin istoric*, nr. 4/1969, 6/1976, 7/1978, 5/1982.

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (V)

În prima jumătate a anului 1941, raportul de forțe americano-japonez din Pacific a fost puternic și direct influențat de evenimente care se desfășurau (sau erau în perspectivă să se desfășoare) la zeci de mii de kilometri depărtare. Înainte de a aborda, în continuare, cartea profesorului Gordon W. Prange, în zori, dormeam, să vedem în ce constau acești factori, care au atârnat greu în balanța destinului pentru baza navală a Statelor Unite de la Pearl Harbor.

Pe la mijlocul lui martie 1941, „haitele de lupi” ale submarinelor naziste deveniseră deosebit de îndrăznețe și atacau convoaiele care veneau spre Anglia cu mult dincolo de Islanda, urcând pînă în apropiere de paralela 40.¹

¹La 24 februarie, Hitler anunșase în mod public scufundarea, în numai două zile, a unui număr de cargouri britanice, cu un tonaj total de peste 215 000 tone. A doua zi, Ribbentrop declarase că Anglia nu reușea să primească, din Statele Unite, decât o treime din proviziile de care avea nevoie. Spre deosebire de obiceiurile lăudăroșilor naziste, aprecierea era, de data aceasta, destul de corectă.

Cea mai puternică citadelă din lume

GORDON W. PRANGE

La 11 martie, Roosevelt a semnat legea de împrumut și închiriere, dar britanicii nu aveau nici o șansă să profite de pe urma ei, dacă alimentele, tancurile, avioanele și munițiile ajungeau pe fundul mării.

Zona cea mai critică se situa între punctul unde navele de escortă canadiene făceau cale întoarsă și punctul unde distrugătoarele britanice preluau protecția convoaielei. În condițiile de atunci, englezii nu aveau posibilitatea să-și apere transporturile pe cuprinsul întregului ocean și, pe acea fișă de Atlantic în care cargourile rămîneau singure, U-Boot-urile făceau ravagii.

Atît Henry Stimson, secretarul Departamentului de război, cît și Frank Knox, secretarul Departamentului marinei militare, au ajuns la concluzia că americanii trebuie să-i ajute pe britanici în bătălia Atlanticului și au apelat la Roosevelt să aprobe măsurile necesare în acest sens. Președintele se vedea pus în fața unei dileme. Ca om de stat, el își dădea seama că Anglia era un avanpost al S.U.A. și că prăbușirea ei ar fi pus sub un mare semn de întrebare

viitorul Americii înseși. Ca politician, el nu putea să uite că abia fusese reales pentru a treia oară, la Casa Albă și că, în mare măsură, datorită acestei situații, fără precedent în istoria S.U.A., promisiunilor sale, din campania electorală, de a nu antrena țara în război. Un bloc masiv de izolaționiști — ca să nu mai vorbim de agenturile, mai mult sau mai puțin camuflete, ale naziștilor din Statele Unite — pindea orice încălcare a făgăduielilor lui Roosevelt, pentru a-l acuza de înșelătorie și a bloca orice nouă măsură împotriva celui de-al treilea Reich.

Președintele a acționat cu caracteristicul său curaj. La 10 aprilie 1941, în cadrul unei ședințe la care au participat Harry Hopkins, Henry Morgenthau², Cordell Hull, Knox și Stimson, Roosevelt a scos un atlas geografic și l-a deschis la pagina care înfățișa Oceanul Atlantic. Trăgând o linie exact la mijloc, între coasta cea mai avansată spre vest a Africii și litoralul cel mai estic al Braziliei, s-a constatat că această linie coincide aproximativ cu meridianul 25. Cei de față au luat hotărârea ca marina militară americană să patruleze zona situată la vest de acest meridian, iar englezii să-și preia convoalele de acolo, ducându-le pînă în porturile lor.

¹ La 5 noiembrie 1940, Roosevelt a obținut 27 244 160 voturi și majoritatea în 38 din cele 48 state care alcătuiau pe atunci S.U.A. Pentru adversarul său din partea Partidului Republican, Wendell Willkie, au votat 22 305 198 alegători.

² Consilierul personal al președintelui și, respectiv, secretarul Departamentului finanțelor.

În p. 39: intensiunile pregătiri de luptă ale armatei nipone nu atrag de fel atenția comandanților militari americani...

... deși aviația ...

În felul acesta, se confirma un punct de vedere mai vechi al strategilor de la Washington, și anume:

1) Deoarece Germania constituia forța predominantă în tabăra puterilor fasciste, teatrul de război european (inclusiv Atlanticul) trebuia considerat decisiv, urmînd ca efortul militar principal al americanilor să se orienteze pe acest teatru.

2) În eventualitatea unui atac japonez, S.U.A. urmau să aplice, în Extremul Orient, o strategie defensivă, ceea ce însemna că forțele lor navale din zona respectivă nu urmau să primească întăriri.

În realitate, lucrurile nu se limitau la atît. Statele Unite nu dispuneau pe atunci decît de o singură flotă militară sau, după expresia comandanților navali americani, de „o flotă pentru un singur ocean“. Din clipa în care Atlanticul căpăta prioritatea, devenea inevitabil ca Pacificul să aibă de suferit. Într-adevăr, în aprilie, cînd viceamiralul Ernest J. King, comandantul-șef al forțelor navale ale S.U.A. în Oceanul Atlantic, și-a reorganizat flota, el a cerut întăriri care nu puteau veni decît din Oceanul Pacific.

La 7 aprilie, amiralul Kimmel a fost informat că unele unități de sub comanda sa vor părăsi Pearl Harbor pentru a trece la bazele de pe coasta răsăriteană a Statelor Unite. La 19 aprilie, amiralul Stark, șeful operațiilor navale, l-a scris că l se cere un portavion și o divizie de distrugătoare. Peste două zile, Kimmel a executat ordinul, trimițînd portavionul Yorktown și patru distrugătoare, iar peste cîteva zile un al cincilea distrugător.

Dar acesta nu era decît începutul. La 26 aprilie, Stark l-a prevenit pe Kimmel că îi va lua și alte unități; cu același prilej, el își exprima convingerea că „reducerea ce va rezulta pentru flota din Pacific nu va fi de natură să-l încurajeze în mod deosebit pe japonezi“. Care or fi fost premisele pe baza cărora șeful operațiilor navale ajunsese la această concluzie este greu de imaginat. E de la sine înțeles că primul ministru britanic, Winston Churchill, nu putea decît să se bucure de transferul navelor americane în Atlantic. La 8 mai, el îi scria lui Roosevelt că „orice mărire a efectivelor navale ale Statelor Unite în Oceanul Atlantic va contribui la împiedicarea Japoniei de a intra în război mai mult decît menținerea unei puternice flote americane la Pearl Harbor“. Evident, un asemenea punct de vedere ținea seama de interesele Angliei, dar corespondea destul de puțin situației reale.

În orice caz, la 19 mai 1941, a început masiva deplasare a unităților staționate în arhipelagul Hawaii. Ea a continuat și în timpul verii. Până la urmă, Kimmel a fost privat de aproximativ un sfert din întreaga sa flotă: trei cuirasate (Mississippi, Idaho și New Mexico), un portavion (Yorktown), patru crucișătoare ușoare, șaptesprezece distrugătoare, trei tancuri petroliere, trei vase de transport și zece nave auxiliare. În total, mai mult decât avea să distrugă atacul nipon de la 7 decembrie!

Ironia este că, Yamamoto, nici înainte de acest atac, nu putea spera să nimicească decât o cincime sau, în cel mai bun caz pentru el, un sfert din navele americane de la Pearl Harbor. Iată deci că acest obiectiv fusese atins încă în timp de pace, grație ordinelor sosite de la Washington. Să nu fi știut amiralul japonez despre transferul efectuat din Pacific în Atlantic? Imposibil! Yoshikawa i-a raportat, la 24 mai, dispariția cuirasatelor și la 28 iunie cea a crucișătoarelor ușoare. Pe de altă parte, nimic nu e mai vizibil decât o navă militară care traversează Canalul Panama, unde Tokio își avea o reprezentanță consulară, care urmărea foarte atent orice mișcare de vase.

Avioanele fantomă

La 24 aprilie, Stimson și Knox au sosit la Casa Albă, pentru a discuta cu Roosevelt problemele pe care le puneau protecția convoaielor britanice în Oceanul Atlantic. Dezbaterea s-a lărgit, atingând până la urmă și situația din Hawaii. Stimson i-a lăsat președintelui un *aide-memoire*, redactat de Marshall,¹ în care se arăta, printre altele:

„Datorită fortificațiilor, garnizoanei și reliefului său geografic, insula Oahu este considerată drept cea mai puternică citadelă din lume. Pentru a cuceri Oahu, inamicul ar trebui să transporte peste ocean o forță expediționară capabilă să înfrângă rezistența unei garnizoane cu efective de 35 000 oameni, dotată cu 127 baterii de coastă fixe, 211 tunuri antiaeriene și peste 3 000 piese de artilerie și arme automate, pentru apărarea litoralului. Fără o zdrobitoare superioritate aeriană, invazia ar fi imposibilă”.

Perfect adevărat. Numai că japonezii nu-și propuneau să ocupe Oahu, ci să distrugă flota lui Kimmel, beneficiind tocmai de superioritatea lor aeriană. Iată ce se spunea, în

Atunci, de ce nu a renunțat Yamamoto la atacul proiectat? Pentru că situația era extrem de fluidă și că navele americane se puteau împoiaza oricând din Atlantic în Pacific. Or, ceea ce îl interesa pe militaristii niponi era eliminarea oricărei amenințări din partea viitorilor inamici. În concepția lor, flota Statelor Unite din Hawaii trebuia să primească o lovitură de moarte, indiferent dacă era puternică sau slabă. Un atac de tipul celui plănuit de Yamamoto avea menirea să demonstreze superioritatea japonezilor. Dar ironia nu se oprește aici. Dacă plecarea unor nave de la Pearl Harbor nu l-a determinat pe Yamamoto să renunțe la planul său, nici o eventuală întărire a forței navale americane nu ar fi dus la acest rezultat. În mod paradoxal, cu cât mai numeroase ar fi fost unitățile staționate în arhipelag, cu atât mai inevitabilă ar fi devenit lovitură japoneză.

Așadar, transferul în Atlantic nu se poate înscrie printre greșelile comandamentului american. În schimb, pasajul care urmează din cartea profesorului Prange scoate în evidență alte erori de apreciere, comise atât la Washington, cât și pe insula Oahu.

această privință, documentul lui Marshall:

„... Portavioanele, navele de escortă și de transport inamice vor fi atacate de forțele noastre aeriene la o distanță de aproximativ 750 mile². Atacul va crește în intensitate, până ce, pe o rază de 200 mile de la obiectiv, inamicul va fi asaltat de toate tipurile de bombardiere de care dispunem...”

O imagine ideală, dar complet ruptă de realitățile prezentului. Oahu nu dispunea de avioane de patrulare capabile să zboare la o distanță de 750 mile. Chiar dacă ar fi existat, nimeni nu putea garanta că ele ar fi interceptat la timp forțele aeriene inamice. De asemenea, generalul Short nu avea suficiente bombardiere pentru a lovi dușmanul la o depărtare atât de mare. Marshall pleca de la premisa greșită că apărătorii vor afla, la momentul convenit, că inamicul se apropie și din care anume direcție. Textul continuă astfel:

„... Arhipelagul Hawaii va fi apărat de 35 din cele mai moderne «fortărețe zburătoare»³,

13 bombardiere ușoare și 150 avioane de urmărire, dintre care 105 de tipul cel mai recent. În plus, la nevoie, vor putea veni de pe continent și alte bombardiere grele. Date fiind aceste forțe disponibile, un atac important împotriva insulei Oahu este lipsit de o bază practică”.

Este nelindois că un om de cinstea lui Marshall nu încerca să-i creeze președintelui o impresie falsă. Totuși, atunci când prima torpilă a lui Yamamoto a explodat, lovind prima navă a lui Kimmel, pe Oahu nu se aflau 35 B-17, ci 12, din care doar 6 erau capabile să se angajeze în luptă.

În plus, este greu de conceput că, în eventualitatea unei agresiuni nipone, Short ar fi avut timp să comande douăzeci sau treizeci B-17 de pe continentul nord-american, cu aceeași ușurință cu care ar fi comandat cîteva lăzi cu ouă. În primul rînd, e problematic dacă ele ar fi fost disponibile. În al doilea rînd, lungul zbor spre Hawaii ar fi necesitat un interval destul de mare. În al treilea rînd, după aterizare, bombardierele ar fi trebuit verificate, puse la punct, aprovizionate cu combustibil și înzestrate cu muniția necesară, iar echipajele lor ar fi avut nevoie de o perioadă de odihnă, înainte de a decola și a înfrunta dușmanul.

² 1 milă marină = 1 851,85 m.

³ Porcăci sub care erau cunoscute bombardierile B-17, deoarece erau dotate cu o cuirasă groasă și numeroase tunuri. Ele au inaugurat o serie din care aveau să facă parte bombardierile B-24 (Liberator), B-25 („superfortăreața zburătoare”) și B-36.

¹ Reamintim că, la acea dată, generalul George C. Marshall era șeful Marelui Stat Major al armatei terestre americane.

Armata terestră părea să socotească avionul B-17 drept un panaceu. Dar, în ciuda calităților sale, el nu fusese proiectat pentru a acționa împotriva navelor pe mare. Nimeni nu știa cum se va descurca în fața unor cuirasate sau cruciătoare japoneze. Prin urmare, statul major al forțelor americane de uscat pleca, într-o oarecare măsură, de la o premisă insuficient demonstrată.

Din contră, șeful de stat major accepta, ca un lucru indiscutabil, că o agresiune niponă va declanșa un sabotaj pe scară mare în întregul arhipelag. După părerea lui, conflictul urma să izbucnească fie în urma unei declarații de război făcute de Tokio, fie în urma unei acțiuni de desant maritim prin surprindere. În ambele eventualități, miile de japonezi care locuiau pe Oahu și pe celelalte insule din Hawaii aveau să formeze o uriașă „coloană a cincea”. În realitate, lui Yamamoto nici nu-i trecea prin minte una ca asta.

La rîndul său, generalul Short a organizat, în colaborare cu navele de la Pearl Harbor, „cele mai mari manevre efectuate vreodată în arhipelag”. Ele au început la 12 mai și au durat două săptămîni. Tema o forma respingerea unei debarcări inamice. Începutul l-au făcut cele 21 bombardiere B-17, venite din S.U.A. care au atacat presupusele portavioane vrăjmașe, la 250 mile de Oahu. În aparență, rezultatele au fost excelente.

A urmat „respingerea desantului maritim”. Short a imaginat un baraj „nemicitor” de artilerie din partea navelor dușmane, sub protecția căruia „valuri de asalt” nipone au debarcat pe plajele de la Oahu. Dar vitezele trupe americane au rezistat cu succes, în ciuda tirului inamic, chiar în ipoteza în care „flota noastră ar fi lipsit sau ar fi fost net inferioră, iar aviația noastră ar fi fost distrusă sau într-o completă inferioritate.” Short a făcut un raport entuziast despre desfășurarea manevrelor și e probabil că, dacă Yamamoto ar fi procedat așa

cum se aștepta generalul de infanterie american, soarta lui ar fi fost pecetluită.

Marea greșală a lui Short este că nu și-a înțeles cu adevărat misiunea pe Oahu. Zadarnic am căuta în raportul său vreo dovadă a intenției lui de a proteja flota lui Kimmel. Dimpotrivă, el a plecat de la ideea că navele vor lipsi din radă sau că vor fi atît de puține, încît inamicul nici nu se va sinchisi de ele.

Aproape la fel de tulburătoare este și vădita incapacitate a lui Short de a înțelege rolul forțelor aeriene. El avea dreptate atunci cînd își închipuia că japonezii vor debuta prin a-i „tăia aripile”. Dar generalul accepta pierderea supremației în văzduh cu o dezinvoltură absolut uluitoare. Citindu-i raportul, ai impresia că, pînă la un punct, el salută chiar această perspectivă, care îi dă posibilitatea să arunce în luptă echipajele rămase fără avioane ca... infanteriști suplimentari. De altfel, în tot cursul verii, Short i-a pus pe aviatori să facă instrucție de „pifani”.

Ursul, leul, vulturul și dragonul

La 22 iunie 1941, Reichul a atacat Uniunea Sovietică. A doua zi, după o lungă discuție cu Marshall, Stimson i-a trimis o notă lui Roosevelt în care anticipa: „Germania va avea de furcă pînă să bată Rusia: minimum o lună și maximum trei luni”.

Dacă la Washington pronosticurile erau atît de puțin corecte, la Tokio domnea un fel de derută. Deși abia sembase pactul de neutralitate cu U.R.S.S., ministrul de externe Matsuoka preconiza:

„... Japonia trebuie să colaboreze cu Germania și să atace Rusia... Mai devreme sau mai tîrziu, va trebui să ne luptăm simultan cu sovieticii, cu americani și cu englezii. Cu cît mai repede, cu atît mai bine!” Nu de aceeași părere era și

Konoye¹, pe care nu-l încînta deloc perspectiva de a înfrunta, după propria lui formulare, „ursul, leul și vulturul, în vreme ce încă n-am reușit să doborîm dragonul”².

La 2 iulie, a avut loc la Tokio o extrem de importantă „conferință de coordonare”³. La capătul ei, s-a ajuns la concluzia că trebuie să se continue pregătirile pentru ofensiva împotriva „regiunilor sudice”, fără a se exclude posibilitatea atacării U.R.S.S., mai ales în eventualitatea că agresiunea nazistă va reperta succese rapide și hotărîtoare. Era limpede că, de dragul acaparării Asiei de Sud-Est, a Indiilor olandeze și a Filipinelor, guvernul imperial nipon eragata să intre în război cu S.U.A. și cu Anglia.

La Washington, atît Departamentul de război, cît și Departamentul marinei militare au anticipat însă un atac japonez împotriva Uniunii Sovietice și s-au grăbit să-i prevină în acest sens pe amiralul Kimmel și pe generalul Short. În telegrama expeditată la Pearl Harbor, amiralul Stark scria, la 3 iulie: „Pentru moment, nouă celor de aici, ni se pare că nemții i-au convins pe japonezi să atace Rusia pînă cel mult într-o lună. E o presupunere destul de întemeiată, dar numai scurgerea timpului va fi în stare să o confirme sau să o infirme”.

La 5 iulie, Stimson a primit de la Marshall o informație, descifrată de *Magic*, din care reieșea că, la Tokio, Matsuoka îi spusese lui Ribbentrop:

— Ce strașnic i-am păcălit pe americani, silindu-i să țină o flotă mare în Oceanul Pacific!

Nu se știe nici astăzi de unde a pornit această informație. Ea l-a determinat însă pe secretarul Departamentului de

¹ Printul Fuminaro Konoye era pe atunci primul ministru al Japoniei.

² Aluzii la Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite și, respectiv, China.

³ Sub acest nume erau desemnate sedințele la care participau primul ministru, ministrul de externe, de război și al marinei militare, șefii marilor state majore, diverși experți și conducători ai altor departamente, interesați în problemele ce se dezbăteau.

război să-i ceară lui Roosevelt să trimită în Atlantic și mai multe din navele staționate la Pearl Harbor. De data aceasta însă, președintele nu a mai fost de acord cu nici un transfer.

Între timp, secretarul Departamentului de stat, Cordell Hull, a făcut o „declarație verbală” ambasadorului japonez la Washington, Nomura, reafirmând poziția Statelor Unite în privința Chinei și a Asiei de Sud-Est. La 14 iulie, fără să-l consulte pe Konoye sau să informeze Consiliul de Miniștri, Matsuoka a trimis o cablogramă lui Nomura, respingând cu brutalitate declarația lui Hull. Rezultatul a fost o criză de guvern la Tokio: în ziua de 16 iulie, cabinetul Konoye a demisionat. A doua zi, șambelanul curții imperiale, marchizul Koichi Kido, a convocat o ședință a Consiliului privat¹, pentru a decide asupra persoanei noului prim-ministru. Discuția nu a durat decât un ceas, soldându-se cu o recomandare unanimă: noul guvern să fie format tot de Konoye.

Acesta nu a făcut decât o singură schimbare notabilă în formația sa: locul lui Mat-

suoka la Ministerul de externe l-a luat viceamiralul Teijiro Toyoda, fostul ministru al comerțului și industriei. Matsuoka își pierduse postul, nu pentru că era prea antiamerican sau prea filonazist, ci pentru că luase o serie de inițiative pe cont propriu, lovise în autoritatea și prestigiul premierului Konoye și nu se mai bucura de încrederea împăratului. Mai mult decât atât, anumite luări de cuvânt ale sale în cadrul „conferințelor de coordonare” dovedeau o gravă instabilitate mentală și psihică.

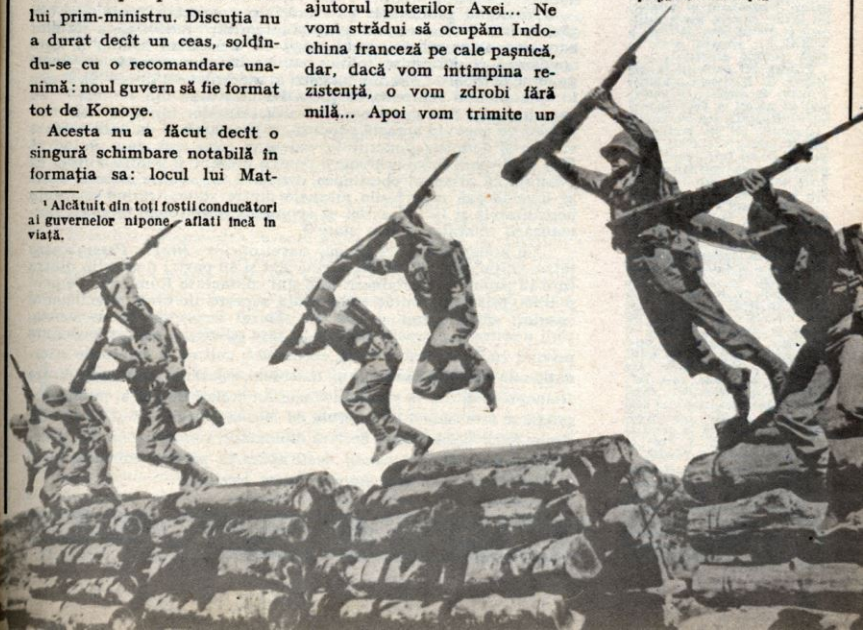
La 14 iulie, un document semnat de câțiva comandanți superiori japonezi, adresat guvernului de la Tokio, arăta printre altele: „Trebuie să punem definitiv capăt tentativelor anglo-americane de a ridica obstacole în calea expansiunii naturale a Japoniei. Pentru a ne atinge țelurile, vom lupta fie singuri, fie cu ajutorul puterilor Axei... Ne vom strădui să ocupăm Indochina franceză pe cale pașnică, dar, dacă vom întâmpina rezistență, o vom zdrobi fără milă... Apoi vom trimite un

ultimatum Indiilor olandeze... Vom cucerii fortăreața Singapore și vom lichida definitiv forțele militare ale Marii Britanii și Statelor Unite, prezente în această parte a lumii care ne aparține”.

Grație deciptorilor din sistemul *Magic*, Departamentul de stat a putut afla conținutul acestui mesaj, lucru care explică poziția fermă a lui Hull în tratativele purtate cu ambasadorul Nomura, dar nu explică lăsarea în ignoranță a comandanților americani de la Pearl Harbor. Pe aceștia, nimeni nu i-a pus la curent cu intențiile tot mai belicoase ale niponilor. Singurul semnal de alarmă pentru Kimmel și Short a fost semnarea, de către Japonia, la 21 iulie, a unui acord preliminar cu guvernul de la Vichy al mareșalului Pétain. Acordul oferea niponilor concesiile substanțiale în Indochina, inclusiv ocuparea unor aerodromuri strategice și folosirea citorva porturi ca baze navale.

...și infanteria S.U.A. nu-și neglijează pregătirile de luptă

¹ Alecătuit din toți foștii conducători ai guvernelor nipone, aflați încă în viață.

iunie
1933

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

● Seara, repetiții la Cărbuș se intitulează reportajul publicat în Rampa din 1 iunie de Ioan Masoff, în care sînt prezentate cîteva momente din pregătirea unui nou spectacol în teatrul condus de C. Tănase. Atmosfera nu e destinsă. „Pe unde-mi arunc ochii nu văd decît fețe încruntate, preocupate, gînditoare. De cinci zile Tănase aleargă să-și scoată costumele de la vama. D. Madgearu, încurajator al artelor, l-a taxat cu vreo patru milioane și bîcniul anei Mitică e hotărît să meargă pînă la vodă pentru dreptate”.

Printr-o cer prezenți la repetiție, N. Kirilțescu, autor și director de scenă, „cu pardașul pe umeri și de-o pedanterie infernală”. Ion Vasilescu, „talentatul șef de orchestră, poartă bască, are gîtul înfășurat într-un fular gros și te poartă exaspera învîrtind asupra unei note”. E ora 10 noaptea. — continuă reportajul — și regizorul Petrescu, alături și murdar de vopsea cu un zugrav, care lucrează pe o scară înaltă, spune că repetiția poate să înceapă. Refrenul „Cărbuș e o fată minunată s-a repetat de vreo zece ori, înclît simt că mi se urcă la cap.” În toată repetiția „își face apariția în grădina un domn în smoking, chel și cu ochelari. Deși nimeni nu-l cunoaște personal, toțiș mulți l-au mai văzut undeva, dar nu știu de unde să-l ia”. Misterul este dezvăluit după cîteva clipe. Necunoscutul este actorul I. Talianu care „proftind că nu joacă în actual al II-lea în Apașul X vine la Cărbuș pentru a repeta”.

„Censul este trecut de unspresce și refrenul stăruie. Dau să plec căci rădărea mea a ajuns la limită. În urmă se aude vocea directorului de scenă ede la început, urmată de cea a șefului de orchestră ad'a capole, în sfîrșit și cea

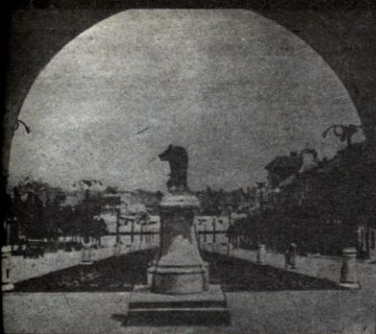
Ce fapte și întîmplări, putem înscrie în continuarea acestei cronici a vieții Capitalei de acum cinci decenii? Să încercăm să surprindem cîteva dintre ele așa cum apar în presa vremii. Cu precizarea, pe care am făcut-o și în numerele anterioare ale revistei, că nu intenționăm o reconstituire exhaustivă a epocii și a evenimentelor ce au marcat-o, ci doar o simplă incursiune care să ne ajute la o mai bună cunoaștere a acestei epoci.

Luna iunie 1933 debutează sub semnul unei importante opțiuni diplomatice: încheierea Conferinței Miciei Înțelegeri care are loc la Praga. Participă miniștri de externe ai celor trei state semnatare ale Pactului Miciei Înțelegeri — N. Titulescu (România), B. Jeftici (Iugoslavia) și E. Beneș (Cehoslovacia).

Abordînd problemele colaborării și cooperării între cele trei țări, în interesul menținerii păcii și integrității teritoriale a statelor europene, miniștrii dau publicității un comunicat comun în care condamnă cu fermitate politica revizionistă promovată de unele guverne europene. „Cei trei miniștri ai afacerilor străine — se spune în comunicatul reprodus de presa bucureșteană din 1 iunie — au examinat din nou problema revizuirii clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace; în această privință, ei proclamă și de data aceasta solemn și definitiv punctul de vedere al celor trei state, voind să facă să dispară orice echivoc și pentru prezent și pentru viitor. Ei constată că atîngînd chestiunea revizuirii nu se face altceva decît se înveninează raporturile mutuale dintre state, trezind speranțe nerealizabile și făcînd astfel să sporească obstacolele în calea normalizării relațiilor dintre state”¹.

Cu același prilej, la Praga, ziarul oficios *Prager Presse* apare într-o ediție specială, cu 60 pagini text și 40 pagini ilustrații, dintre care 14 pagini de reproducere foto sînt consacrate României: oameni politici, priveshti, unități industriale, aspecte din orașe, monumente istorice, căi de comunicație etc. Ziarul consacră, de asemenea, țării noastre numeroase articole în care reliefează pe larg momente privind viața politică, socială, economică, culturală, legăturile internaționale ale statului român și, îndeosebi, relațiile tradiționale dintre România, Iugoslavia și Cehoslovacia. În același număr al publicației pragheze este tipărit un interviu cu Nicolae Titulescu: „Orice hotărîre a Miciei Înțelegeri — declară diplomatul român — nu va avea, ca și pînă acum, drept scop decît apărarea păcii și adîncirea legăturilor dintre cele trei state și toate celelalte”.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text în extrasele preluate din ziarile respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din originale.

Esplanada Patriarhiei
cu statuia lupoaicei.
primită în
anul 1906 în dar
de capitala României
din partea municipali-
tății orașului Roma;
la început,
monumentul a fost
amplasat în Piața 1848
și după alte mutări
(în 1931 pe
esplanada Patriarhiei)
în prezent
se află
în Piața Dorobanți

Reclama comercială
cu ajutorul... strătului

O altă importantă reuniune internațională care are loc în această perioadă și la care participă reprezentanții României este Conferința economică mondială, ale cărei lucrări încep la Londra, la 12 iunie 1933. Participă delegați din 66 state. Este, după cum apreciază presa vremii, „conferința cea mai mare din toate vremurile”. Delegația română este alcătuită din N. Titulescu, ministrul de externe, Virgil Madgearu, ministrul de finanțe și Savel Rădulescu, subsecretar de stat la externe. Delegații sunt salutați de George V, regele Angliei. „A vorbit în fața delegațiilor — scrie *Dimineața* din 14 iunie —, ascultat în același timp de la un capăt la altul al globului pământesc, grație microfonului de radio”. Conferința, întrunită în împrejurările în care lumea capitalistă fusese și mai era încă zguduită de seismul început în 1929¹, dezbate probleme privind instabilitatea monetară, protecționismul vamal, scăderea și urcarea prețurilor, raporturile între creditori și debitori etc. Dar lucrările ei înaintază greu. Cu stupoare sînt primite declarațiile delegației germane care, printr-un memorandum, solicită forului internațional „să se redea Reichului imperiul colonial pe care l-a avut în Africa” și dreptul de a coloniza Uniunea Sovietică.

„Însuși Hitler împărtășește aceleași vederi — consemnează revista *Vremea*, din 25 iunie, comentind declarația delegației germane, de care cercurile naziste de la Berlin încearcă să se dezică, în urma scandalului internațional stîrnit. Cartea actualului conducător al Germaniei *Mein Kampf* se dovedește a fi programul de guvernămînt al regimului. Iată deci doctrina hitleristă în politica externă, așa cum este ea preconizată de însuși cancelarul de azi”.

Relevînd absurditatea revendicărilor hitleristilor, M. Litvinov, reprezentantul U.R.S.S. la conferință, declară, — după cum citim în *Facla* din 19 iunie: „Eu cred că față de ariditatea chestiunilor dezbătute la conferința economică mondială, autorii memorandumului [german] au vrut, cel puțin în partea care privește Uniunea Sovietică, să introducă un element comic în dezbateri”.

La 13 iunie 1933, este eliberat din închisoarea Doftana militantul revoluționar Mihail Gh. Bujor², care, condamnat de justiția burgheză, în mai 1920, la muncă silnică pe viață și degradare militară pentru participarea sa la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, zăcuse în închisoare 13 ani și trei luni. „Marți [13 iunie], scrie *Lumea nouă*, tov. Bujor a fost eliberat de la Doftana și transportat, într-un automobil, direct la București, la închisoarea Văcărești, unde i s-au făcut formalitățile de liberare. Pe la amiază

Cronică mărunță

a maestrului de balet „înco-
odată”.

În banca întâi, Tănase urmă-
rește agitat toate rolurile.
Lîngă el, „nedespărțita”, sa
tovarășă de viață, coana Virgi-
nica, are grija să-l mai infor-
meze puțin cînd, nervos,
Tănase e pe punctul să-și
scotoie și halna de pe el.”
(1 iunie)

● În sedința de închidere
a sesiunii generale a Academiei
române, plenul stabilește co-
misiile de conducere pentru
anul 1933-1934: președin-
to — Ludovic Mrazec; vice-
președinți — I. Bianu, Andrei
Rădulescu și I. Simionescu.
Birourile secțiilor se consti-
tute astfel: secția literară,
președinte — C. Rădulescu-
Motru; vice-președinte — G.
Murau; secretar — G. Bogdan-
Dulic; secția istorică: preșe-
dinte — I. Lupas; vice-președin-
te — Al. Lapedatu; secretar
— N.M. Popescu; secția știin-
țifică: președinte — dr. G. Ma-
rinescu; vice-președinte —
I. Inculeț; secretar — dr.
Gr. Antipa.

● Goethe și Eminescu este
subiectul lucrării, în limba
germană, a publicistului bă-
nănean Luchian Costin. El
face o interesantă paralelă
între cei doi poeți geniali.
(3 iunie)

● Are loc, pe aeroportul
Băneasa, solemnitatea înau-
gurării liniei aeriene București—
Cluj. Linia funcționează cu
plecări din București — luni,
miercuri și vineri și cu plecări
din Cluj — marți, joi, sîm-
bătă. Distanța dintre cele două
orașe este străbătută în două
ore și un sfert. (4 iunie)

● În iunie 1933, ziarul
Universul împlinește 50 ani
de la apariție. Momentul este
marcat prin tipărirea unei
edii jubiliare, la 5 iunie în
132 pagini. Fiecînu-și auto-
reclama, ziarul își prezintă
astfel numărul jubiliar (al
150-lea pe 1933): „Acest nu-

¹ Magazin istoric, nr. 12/1975, 7,8/1981, 4/1983; 6/1968, 2,3/1973, 11/1974.

**1 iunie
1933**

„Academia de chelneri”
și elevii săi

Cronică măruntă

măr a fost tipărit în 300 000 exemplare. Pagină lângă pagină. Întreaga ediție ar acoperi o suprafață de 1 020 ha. Cantitatea de 30 vagoane hirtie consumată provine din celuloza pe care au dat-o 3 hectare de pădure de brad. Paginile acestei ediții, puse cap la cap, ar acoperi o potecă de 14 ori mai lungă decât Dunărea.

● Răspunzind invitației scriitorului Claude Farrère, principesa Martha Bibescu pleacă la Paris pentru a participa la vânzarea de cărți organizată anual de scriitorii francezi în scopul de binefaceri.

● Un nou mijloc de reclamă pe străzile Capitalei. Firma unui magazin din București este pildărită pe un cărușor tras de un străj. (9 iunie)

● Are loc la București Balcaniada; echipa de fotbal a României obține victorii strălucite: 7-0 cu Bulgaria, 1-0 cu Grecia și 5-0 cu Iugoslavia. România a furnizat cel mai frumos meci al Balcaniadelor, apreciază ministrul muncii și sănătății. S-a înecunat cu succes o muncă pe care o prețuim. Jucătorii sunt demni de stima întregii țări. Spectatorii au avut față de oaspeții o atitudine care-i cinstește. (13 iunie)

● În Statele Unite ale Americii „o distracție și o afacere pentru timpuri de criză”, cum scrie Universul — este vânzarea de autografe. Cele mai prețuite sînt ale stelelor de cinema: o scrisoare a Gretel Garbo atinge 25 dolari. O epistolă de la Charles Chaplin — 10 dolari. La fel sînt echivalente mislivei Marieinei Dietrich. Mai puțin prețuite sînt scrisorile provenite de la oameni politici; un astfel de document de la președintele Roosevelt valorează numai 3 dolari, iar de la fostul președinte Hoover numai 1 dolar. (15 iunie)

a fost transportat la Prefectura poliției Capitalei. Dar prefectul poliției, d. Marinescu, a găsit prilejul să adauge cîteva ore la cei 13 ani și 3 luni de detențiune. Satisfacții meschine.”

De la poliție, cum relatează același ziar, M.Gh. Bujor „a fost pus în libertate la ora 6 d.a. [18]” și de aici s-a îndreptat spre Casa Poporului, însoțit de alți militanți. „La 6 și un sfert Bujor a apărut la Casa Poporului, condus de delegația partidului. O figură impresionantă. Ras, cărunt, îmbrăcat modest în haine civile cu tunică albastră și — calm. Cînd a pășit în pragul gangului de la Casa Poporului, tovarășii din curte au improvisat o *Internațională* însuflețită. Tov. Bujor asculta *Internaționala* cu emoția zugrăvită pe față. N-o mai auzise de 13 ani”.

În același număr din 18 iunie, în care scrie despre eliberarea lui M. Gh. Bujor, *Lumea nouă* reamintește cuvintele spuse de acest militant revoluționar în 1920, în cuvîntul său de apărare la proces: „Convingerile mele rămîn neclintite în acest ceas suprem. Sînt sigur că poporul român nu se va putea îndruma spre progres decît dacă va porni pe căile socialismului. Dacă pentru apropierea vremurilor noi, pentru trezirea conștiinței netrezite încă a maselor e nevoie și de jertfa mea, eu cu cea mai mare seninătate și cu cea mai mare bucurie mă ofer ca jertfă pentru binele poporului român”.

La Doftana, M.Gh. Bujor a cunoscut din plin regimul aspru de detențiune cu care erau tratați militanții clasei muncitoare. „Pe condamnații politici — avea să scrie el în 1934 — Doftana, cînd nu-i năruie trupește sau mintal, îi întărește și mai mult în convingerile lor și îi înverșunează pînă la culme în atitudinea potrivnică ordinii actuale a statului care, recurgînd la astfel de neomenii, confirmă singur critica adversarilor săi și se condamnă singur.”

Pentru forța cu care se afirmă convingerile progresiste, democraticare este deosebit de semnificativ și următorul eveniment academic care se petrece în această lună iunie 1933: Academia română premiază lucrarea lui I.C. Atanasian *Miscarea socialistă (1887-1900)*, consacrată, așa cum o arată și titlul, începuturilor activității politice organizate a proletariatului român. Consemnînd faptul, M. Sevastos scrie în *Adevărul* din 1 iunie 1933: „Miscarea socialistă la noi a fost cea mai bună școală pentru tineret. A fost o minunată educatoare pentru minte și suflet. Academia română a făcut, prin premiul acordat, nu numai un serviciu culturii. A săvîrșit ceva mai mult. Născut trecut pe dinaintea mirajului unei vieți sufletești superioare.”

Printre cei care ne vizitează țara în această perioadă se numără, după cum ne informează ziarul *Dimineața* din 3 iunie, și Maurice de Rothschild, „om politic și viitor conducător al marii industrii finan-

Calea Victoriei
în 1933

ciare, azi sub direcția tatălui său, Edmond de Rothschild. Întrebat de reporterii noștri ce impresie i-a făcut România, d-sa relatează: «A fost o mare satisfacție pentru mine de a mă afla în România câteva zile, mult prea scurte pentru dorința mea și recunosc cu cită dreptate i se spune Bucureștiului că e un mic Paris. Mi-am amintit cit am stat aici cu cită emoție generalul [francez] Pau [1848-1932], astăzi mort, imi vorbea despre șederea sa în România, în ajunul intrării în război a glorioasei dv. țări, cind din toate părțile i se arăta simpatia caldă a poporului român, rupind toate zăgăzurile artificiale ridicate de diplomații austro-germani, indeosebi meșteșugurile contelui Czernin, pe vremea cind era ministru al Austro-Ungariei la București. Azi, România a știut să realizeze năzuințele sale legitime: să unească sub faldurile drapelului ei pe toți copiii săi de același neam, de același singe, oprimați înainte sub jugul străin».

Un loc important în paginile ziarului *Universul* din 5 iunie îl au evocările cu caracter istoric. Una dintre acestea, intitulată *Cum s-a introdus presa populară politică în România*, este consacrată publicațiilor revoluționare din 1848, din timpul revoluției de la a cărei declanșare în Țara Românească se implinesc, în iunie 1933, 85 ani. „După triumful revoluției din 1848 în Țara Românească — se arată în articol — conducătorii ei au simțit nevoia ca principiile și programul revoluționar să fie difuzate cit mai larg în rindurile maselor populare. În acest scop, a fost înființat un serviciu de propagandă și numiți mai mulți «comisari de propagandă» trimiși în rindurile poporului. Guvernul provizoriu a făcut de asemenea, apel la secretarii săi, C.A. Rosetti și N. Bălcescu, ca să inițieze tipărirea unor ziare de propagandă. Astfel au apărut *Pruncul român*, scos de C.A. Rosetti, *Popolul suveran*, de D. Bolintineanu, *Reforma*, de A.I. Crețulescu. Nicolae Bălcescu a fost însărcinat cu conducerea și redactarea ziarului *Învățătorul satului*.”

Cit de importantă era misiunea pe care revoluționarii pașoptiști o acordă presei, rezultă și din scrisoarea trimisă, la 19 iulie 1848, de A.G. Golescu, aflat la Viena, lui N. Bălcescu. „Gazetele noastre trebuiesc răspindite cu miile prin țară și prin celelalte provincii române; faceți negreșit un ajutor însemnat gazetelor radicale, luați din partea guvernului pînă și 3 000 sau 4 000 exemplare spre a le răspindi prin toate satele și peste graniță”. Și A.G. Golescu continuă: „Plătiți oameni ca să împartă gazetele prin toate ulițele strîngînd în gura mare și cu preț cit de mic; faceți gazetele cit de mici, numai să fie mici [ieftine] 5 sau 6 parale una destul este, cind iese pînă la 1 000 exemplare, dați vinzătorilor care strigă cu gazetele pe uliță, dați-le, afară de plata lor de peste zi, cite o gratificație hotărîtă pentru o sumă oarecare de gazete vindute... Din proclamația

Cronică mărunță

● Patru veterani ai războiului din 1877, toți din Ploiești. Ghita Gheorghe (90 ani), Anton Radu (102 ani), Costache Bănică și Ștefan Ionită cam de aceeași vîrstă, cer sprijin ziarului *Universul* pentru a-și putea încasa modestele pensii: „De cîteva zile — menționează ziarul — bieții oameni, cu piepturile pline de decorații, bat drumul între Ministerul de finanțe și Casa Oastei ca să-și încaseze pensia de 200 lei lunar, pe care n-au primit-o de un an de zile”. (16 iunie)

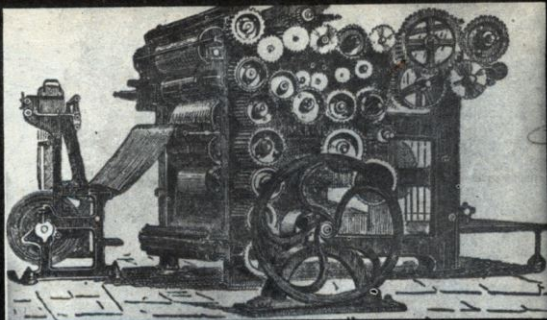
● A nins în Capitală și temperatura a scăzut brusc. Zăpadă la București în iunie — precizează *Adevărul* din 7 iunie — nu s-a pomenit niciodată. Ne aflăm dar în fata unui eveniment atmosferic cu totul excepțional. Un fenomen care a trecut repede, însă, fulgi mici de zăpadă care s-au văzut cîșind ieri la orele 19, topindu-se în aer, „înainte de a atinge solul”.

În legătură cu întîrzierrea verii din acest an, 1933, să reținem și cîteva extrase din ce scrie același ziar sub titlul O interesantă observație meteorologică a lui Eminescu. Poetul era de părere că toamna nu mai e toamnă, nici vara nu e vară. Gherea dădea dreptate lui Eminescu, gîșind și o explicație științifică, ce avea mare curs acum o jumătate de veac, anume: despădurirea. Explicația arasta nu mai este luată azi în considerație de meteorologi, capriciile vremii fiind puse în socoteala petelor solare și a curenților polari”. (18 iunie)

● La concursul internațional pentru pian și canto organizat în Viena, Dinu Lipatti, în vîrstă de numai 16 ani, cîștigă locul II la pian din 220 candidați. Din juriul

**1 iunie
1933**

Prima mașină de tipărit
a Universului,
ziar care
în luna 1933
împlinea cinci decenii

Cronică mărunță

alături din 50 personalități
face parte ca vicepreședinte
și George Georgescu, direc-
torul Operei române.

● Are loc, pe distanța
București — Sinaia, cursa
oficială de probă a automo-
toarelor, de concepție și con-
strucție românească, menite
a înlocui pe liniile secundare
ale C.F.R.-ului trenurile obli-
guate de călători. Aceste ma-
toare sînt construite în între-
gime în țară, la uzinele Malaxa
București. (19 iunie)

● Dimineața publică o am-
plă relatare despre prietenia
dintre marele poet Victor
Hugo și româna Angelica
Rosetti-Teșcani, „care s-a nă-
scut și a murit — cum scrie
ziarul — în [înutul Bacăului]”.
„Doamna Rosetti-Teșcani l-a
atras pe Hugo mai ales prin
spiritul ei, prin vasta ei cul-
tură, prin sensibilitatea sufle-
tului”. În 1868, Victor Hugo,
personalitate cu un imens
prestigiu în toată Europa,
prezidează la Berna un con-
gres al păcii, cu care ocazie se
întîlnesc cu Angelica Rosetti-
Teșcani. Între poetul francez
și distinsa româncă a existat
un intens schimb de scrisori.

● Citim la rubrica Năzbătii
din Adevărul următoarea...
Enigmă: „Se vorbește despre o
apropiere între liberalii ducăți
și liberalii georgiști. Dacă
nu vine muntele la Mahomed,
vine Mahomed la munte.
Vorba e: cine e Mahomed și
cine muntele — în cazul de
față?” (21 iunie)

● Publicistul Alexandru
Oheșanu în Amintirile sale,
din care Adevărul reproduce
cîteva fragmente, relatează
și despre teatrul românesc în
1877: „În timpul războiului
nostru pentru independență
s-a promulgat legea teatrelor
prin care se înființa Socie-
tatea Dramatică (așa cum
în 1812 s-a reglementat Co-
media Franceză, de către
împăratul Napoleon I). Sta-

lui Iliad [Eliade Rădulescu — *Proclamația de la Islaz*] mai trageți
vreo 20 000 exemplare”.

Printre măsurile luate de Guvernul provizoriu pentru răspî-
direa ziarelor de propagandă, se aflau și următoarele instrucțiuni
ale ministrului treburilor dinlăuntru, N. Golescu, către administra-
torii districtelor, publicate în *Monitorul român*, nr. 11/1848: „Toate
publicațiile ce ți se trimit, buletinul mai virtos și *Foia de sătească*,
să stăruiești să se citească în toate sărbătorile și duminicile la ușa
bisericii, prin sat și oriunde vor fi adunați, făcînd și tîlmăciri a
cele ce sînt neînțelese pentru dinșii”.

În același număr al *Universului* găsim și o interesantă suită de
evocări despre Bucureștii de altă dată semnate de C. Bacalbașa.
Este, de fapt, o completare a volumului pe această temă publicat
de autor în 1931 și din care citeva fragmente au apărut și în paginile
revistei noastre, în nr. 10/1981. De astă dată, în incursiunea pe care
o face, C. Bacalbașa ne prezintă cele cinci mari artere de circulație
ale Bucureștilor de odinioară.

Prima este „Podul Calicilor”, actuala Calea Rahovei, numită
astfel datorită săracilor ce locuiau odinioară în aceste locuri. La
1741, artera a fost podită, fiind prevăzută, totodată, cu un șant
pe dedesubt pentru revărsarea Dimboviței.

O altă renumită cale a Capitalei de altă dată era Podul Tîrgului
de afară (Calea Moșilor) ce începea de la Curtea Domnească, „de la
gardurile care despărteau viile domnești”. Cunoștea o circulație
animată, dat fiindcă era în legătură cutrei „tîrguri”: Oborul;
Tîrgul dinăuntru (lingă Curtea Domnească); Tîrgul de sus, care era
cartierul negustoresc din preajma Bisericii Colțea. „Cînd s-a podit
acest pod — scrie Bacalbașa — s-au tăiat din pădurile Ilfovului,
Vlascei și Dimboviței 13 600 de podini, fiindcă strada avea atunci
lungimea de 1 462 stinjeni [un stinjen, în Țara Românească
= 1,96 m]”.

Era, apoi, „Podul Șerban Vodă”, pe care „întrau domnii cei
nou numiți. Curtea Domnească, numită în urmă Curtea Veche,
avea două porți: una la împreunarea str. Carol cu str. Smîrdan,
numită Poarta de sus; alta la sud, numită Poarta de jos, aflată
cam în dreptul punctului unde începe astăzi [în 1933] Calea Șerban
Vodă. Pe porțiunea de loc cuprinsă astăzi între străzile Patria,
Calea Șerban Vodă, Calea Văcărești și Jicnița, se aflau viile dom-
nești. La anul 1776, Alexandru Vodă Ipsilanti a pus să se clădească
casele Beilicului, adică casele în care aveau să poposească de aici
înainte toți turcii veniți de la Țarigrad cu misiuni. De atunci, podul
Șerban Vodă a primit numele de Podul Beilicului”.

Alte două principale căi ale Capitalei erau „Podul de Pămînt”,
care „n-a fost niciodată podit, ci numai bătut cu pietriș și care în

Fază din meciul
România-Iugoslavia
încheiat cu 5-0,
scor prin care
țara noastră câștigă
cupa Balcanicilor

urma războiului de la 1877-1878 a primit numele de Calea Plevnei", și „Podul Mogoșoaiei”, „cel mai nou pod al Bucureștilor”. Acesta din urmă „a fost deschis de Constantin Brîncoveanu în 1690. Făcea legătura între palatul domnesc și cel de la Mogoșoaia. La sfîrșitul domniei lui Constantin Brîncoveanu, bariera orașului era la Teatrul Național (acum str. 13 Decembrie). La anul 1797, rupînd cu tradiția, vodă Hangerli intră în București pe Podul Mogoșoaiei: mare vîlvă și mare supărare pe locuitorii Podului Beilicului, care pierd astfel înțietatea și ciștigurile”.

Din Bucureștii veacurilor trecute, în Bucureștii anului 1933. Iată cîteva date publicate de *Realitatea ilustrată* din 15 iunie. Capitala numără 631 288 locuitori care „cu oarecare aproximație se crede că consumă două sute de mii de kilograme de pîine pe zi”.

În 1932, bucureștenii au consumat 60 milioane metri cubi de apă, respectiv, „cca 300 litri de apă pe zi de fiecare locuitor”. Locuitorii Capitalei urmau să plătească, în 1932, pentru diferite taxe și impuneri 222 milioane de lei. „Din această sumă ei n-au plătit decît 173 milioane”.

Bucureștenii au la dispoziție 117 trenuri care sosesc sau pleacă astfel: „97 trenuri în Gara de Nord, 12 în Gara de Est (Obor), 8 în Gara de Sud (Filaret)”. În ajunul primului război mondial, scrie revista, România avea „aproximativ șase mii de kilometri de cale ferată. Acum avem aproape dublu”.

În încheierea reportajului prin *Bucureștii de ieri, de azi și de mîine*, revista își imaginează un posibil locuitor al Capitalei, „un moș de o sută de ani”, martor al vîrștelor orașului. „El, care umbra odinioară prin noroi, cu cizme largi peste genunchi, acum se preumblă pe străzile asfaltate ale orașului nostru. Și poate că unchiușul nostru va mai apuca zile ca să străbată cu metroul prin subsolul Capitalei, va vedea Dimbovița complet acoperită, ca un rîu subteran sau transformată într-un port european”.

Realitatea capitalei României socialiste din 1983 dă o emoționantă replică speranțelor revistei de acum o jumătate de veac. Metroul bucureștean s-a integrat de cîțiva ani în peisajul citadin și rețeaua lui sporește neîncetat, iar Canalul Dimbovița-Dunăre-Marea Neagră va face în viitor tangibilă și noțiunea București-port european.

Rubrică de:

Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,

Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

giunea Teatrului Național s-a deschis la 9 octombrie 1877, cu Visul Dochiei, poemă de Olănescu-Ascanio”. (22 iunie)

„Azi 22 iunie, serie Adela, se împlinesc 300 ani de la abjurarea lui Galileo Galilei. E un mic eveniment omis de a fi sărbătorit în Italia fascistă”. (23 iunie)

„Cu toate grîile statului, președintele Roosevelt găsește timp și pentru colecția sa de timbre postale — o colecție splendidă pe care o îmbogățește cu grijă de la vîrsta de opt ani. Colecția numără 25 000 timbre, repartizate în 39 albume.”

„În cadrul concursului de fine de an de la Conservatorul de muzică instrumentală din Paris, comisia examinatoare acordă „Premier prix” românelor Lola Bobescu, în vîrstă de 12 ani. (28 iunie)

„Un străvechi obicei adevărat pe moși în fiecare vară la două săptămîni — „îng” — pe Muntele Gălna. Vîn așteptînd din razea celor 50-60 sute de moși și erici, precum și excursioniști, intelectuali din țara întreagă, ca la 4-5 000 persoane. Din țirg se formează grupuri care vizitează casa și muzeul lui Avram Iancu, de la Vidra, Ghețarul de la Scărișoara, precum și alte minunate fenomene naturale ale Munților Apuseni.”

„Seria expozițiilor de primăvară se încheie în această lună cu o mare și impunătoare manifestare artistică: expoziția pictorului G. Petrescu, organizată la Fundația Dalles, cu prilejul împlinirii a 60 ani de viață al acestui renumit artist. Sînt expuse, alături de lucrări recente, și foarte multe opere mai vechi, „care și-au găsit an cu an locul în muzee”, ca și tablouri din colecții particulare. „O viață de artist, serie xiarul adevărat, stă astfel înaintea noastră”. (29 iunie)

A. J. P. Taylor
și lordul
Beaverbrook

UN MARTOR INCOMOD

William Maxwell Aitken, devenit prin
innobilare baronul Beaverbrook

Au trecut câteva bune decenii de când istoriografia britanică îl consideră pe Alan J.P. Taylor unul dintre cei mai de seamă și mai autorizați reprezentanți ai săi¹. Născut în 1906 la Birkdale (comitatul Lancashire), el și-a făcut studiile superioare la Colegiul Oriel din Oxford, completându-le ulterior, timp de doi ani, la Universitatea din Viena. Acolo, sfârșitul sejurului său a coincis cu Anschlussul² și astfel Taylor a avut neobișnuitul „privilegiu” pentru un istoric de a fi martor ocular al brutalității fără precedent cu care Hitler a invadat și anexat Austria, în martie 1938.

Înapoiat în Anglia, A.J.P. Taylor și-a inaugurat cariera didactică în calitate de conferențiar la Universitatea din Manchester. Nu a rămas multă vreme în acest oraș industrial, căci vechea sa alma mater l-a solicitat să transmită noilor generații tezaurul de cunoștințe acumulate. Timp de două decenii și jumătate, el a predat istoria modernă la Colegiul Magdalen din Oxford. În 1955-1956, a ocupat chiar o a doua catedră în această vestită cetate universitară britanică, iar în 1960-1961 a predat simultan și la faimoasa ei rivală, Universitatea din Cambridge. Studenții săi, dintre care unii au devenit, la rîndul lor, profesori și autori de renume, păstrează în amin-

tirea lor plină de respect imaginea unui dascăl cu o fenomenală memorie, de o vastă erudiție și cu o viziune materialistă și nepărtinitoare a fenomenului istoric.

Dealtfel marele public a avut și el posibilitatea de a admira calitățile lui Taylor, inclusiv capacitatea cu totul ieșită din comun de a reține pe dinafară date, fapte, nume etc., cu prilejul unui ciclu de emisiuni la televiziunea B.B.C. Claritatea expunerii, bogăția informației, logica ideilor, eleganța limbajului și originalitatea deseori șocantă a punctelor de vedere s-au completat cu o trăsătură unică, subliniată de un recenzent al ziarului Times: „Profesorul Taylor, este după câte știm noi, singurul conferențiar în stare să înfrunte camerele de televiziune și să vorbească, vreme de o jumătate de oră, pe o temă eminentemente științifică, fără a consulta nici cea mai mică notă, fără a recurge la nici un suport pentru memorie”.

Colaborator permanent al prestigioaselor săptămânale londoneze Observer și Sunday Express, A.J.P. Taylor este autorul unor volume care fac epocă în istoriografia europeană a zilelor noastre. Printre numeroasele sale lucrări se remarcă în mod deosebit The Habsburg Monarchy. The Course of German History (Firul istoriei Germaniei), Bismarck, The Trouble Makers (Pescuitorii în ape tulburi), The Origins of the Second World War (Originile

^{1,2} Magazin istoric, nr. 5/1974; 9/1973, 3, 4/1982.

celui de-al doilea război mondial), English History 1914-1945, precum și patru culegeri de eseuri cu caracter social-istoric-filozofic.

Un loc deosebit în opera sa îl ocupă cartea The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918 (Lupta pentru supremație în Europa 1848-1918), pe care Observer a definit-o drept „una dintre gloriile istoriografice ale secolului XX”. Masivul volum de peste 600 pagini dense, apărut într-o primă ediție în 1954 și retipărit, de atunci încoace, în câteva rânduri, face parte din monumentala Istorie a Europei moderne, pe care a editat-o Universitatea din Oxford. Cartea, care începe odată cu prăbușirea Sfintei Alianțe și se încheie cu sfârșitul primului război mondial, are ca temă principală relațiile diplomatice, militare și politice dintre marile puteri europene în ultimele șapte decenii, cînd continentul nostru a mai jucat rolul principal pe scena mondială. În ciuda acestei preocupări a autorului, statele mici și mijlocii își găsesc și ele locul în lucrare și trebuie spus că A.J.P. Taylor abordează, în repetate rânduri, cu obiectivitate, cu o bună cunoaștere și cu un sincer respect istoria României.

Dintre multele exemple care s-ar putea cita, să menționăm că una dintre cele 18 hărți

ale volumului este consacrată țării noastre și hotarelor ei între 1856 și 1913 (p. 84). Despre Tratatul de la Paris, din 1856, autorul observă că „adevărata sa realizare o constituie recunoașterea eliberării principatelor dunărene, ceea ce avea să ducă, pînă la urmă, la o Românie independentă” (p. 85, sublinierea noastră). Relevind nu o dată marile suferințe pe care le-au adus țării noastre tendințele expansioniste ale imperiilor vecine, istoricul britanic amintește că, în 1866, „s-a sugerat ca Austria să capete România în schimbul provinciei italiene Veneția” (p. 160), lucru împotriva căruia „țarul de la Petersburg s-a ridicat cu violență, deoarece avea propriile sale planuri în privința acestei țări” (p. 164). Începînd cu 1868, Taylor semnalează manifestarea din ce în ce mai puternică a voinței poporului român, „puternic și mîndru” (p. 277) de a-și dobîndi independența deplină și de a-și reface unitatea de stat prin revenirea Transilvaniei în cadrul hotarelor țării (pp. 190-191, 509, 516, 533 etc.).

Ne oprim aici cu exemplele, deoarece nu The Struggle for Mastery in Europe formează obiectul articolului de față, ci o altă lucrare, cea mai recentă, a lui A.J.P. Taylor. O biografie: Beaverbrook. Singura biografie pe care a scris-o.

Un businessman precoce

William Maxwell Aitken, devenit prin înnobilitare baronul Beaverbrook, a fost mult timp în lunga sa viață. El a rămas cunoscut mai ales ca magnat al presei britanice și ca un ministru extrem de eficient în ambele războaie mondiale. A fost însă, totodată, bancher și industriaș, speculant la bursă și filantrop, deputat în Parlament și urzitor de intrigi în opoziție, prieten al lui Churchill și adversar al lui Churchill, conciliator față de Hitler pînă în 1940 și vajnic luptător împotriva nazismului de-atunci încolo, apologet declarat al capitalismului și aliat credincios al Uniunii Sovietice, multimilionar în lire sterline, dobîndite în tranzații nu totdeauna conforme cu litera sau spiritul legii, și apărător înverșunat al unei salariări mai omenoase a muncitorilor... Beaverbrook a avut nenumărate ipostaze în cursul unei activități debordante și multe din ele au fost contradictorii, ba chiar aparent incompatibile.

Probabil că tocmai caracterul proteiform al acestei personalități a atras atenția lui Taylor. Mai sigure sînt alte două motive: puternica prietenie

personală care a unit de la un moment dat încolo pe autorul biografiei cu subiectul acesteia și prețuirea istoricului pentru cele câteva lucrări memorialistice ale lui Beaverbrook. Așa cum, mărturisește introducerea: „Un interes comun pentru istorie ne-a adus laolaltă. I-am admirat cărțile și m-am străduit să-i scriu viața cu aceeași obiectivitate cu care el a vorbit despre viațile prietenilor și colegilor săi. Volumul de față nu este nici o biografie autorizată, nici o biografie executată la comanda familiei. Am dobîndit unele informații care îmi lipeau de la soția și copiii lui. Uneori, ei au fost în situația de a-mi corecta anumite date eronate. Dar nimeni nu a încercat să-mi influențeze aprecierile sau judecățile de valoare. Singurul critic de care m-am temut am fost eu însumi. Cînd purcede să scrie despre viața cuiva, un autor nu poate fi niciodată sigur dinainte ce va găsi. Și dacă aveam să descopăr ceva cu adevărat compromițător? Cu oricine altul, nu ar fi fost nici o problemă: aș fi publicat tot ce aș fi aflat. Dar acest bătrîn a fost prietenul cel mai bun pe care l-am avut vreodată. Ce s-ar fi întâmplat dacă aș fi dat peste

un aspect pe care nu-l puteam suprima, dar pe care nu m-aș fi îndurat să-l public? Mi-am făgăduit că, în acest caz, voi renunța la sarcina pe care mi-o luasem și mă voi apuca de altceva.

Apariția cărții dovedește că o asemenea situație nu s-a ivit. Am urmat, cu fidelitate, principiul enunțat chiar de Beaverbrook: «Publică tot ce știi despre mine... de bine și de rău, plăcut și neplăcut». Așa am și procedat... Mulți autori din zilele noastre folosesc așa numiți «colaboratori în domeniul cercetării». Eu prefer să le spun pe adevăratul lor nume: e vorba de «negri», puși să scrie pasaje întregi ale cărții pe care apoi o semnează numai titularul ei. Eu unul sînt prea deprins cu alte metode pentru a mai învăța acest truc relativ nou. Îmi fac singur toate cercetările necesare, parcurg cu ochii mei toate documentele și copiez cu mîna mea toate frazele care mi se par interesante...

L-am iubit pe Max Aitken, lord Beaverbrook, atunci cînd era în viață. Acum, după ce arhivele lui personale mi-au oferit posibilitatea de a-l cunoaște și mai bine, îl iubesc și mai mult”.

Iată o declarație de dragoste rar întâlnită la vreun biograf față de cel care-i servește drept subiect. Cu atât mai surprinzătoare apare ea la un istoric de talia lui A.J.P. Taylor, cunoscut pentru lipsa lui de sentimentalism, ba chiar pentru severitatea necrutătoare cu care își tratează atât temele, cât și pe eroii evenimentelor abordate. Parcurgind însă cele aproape 900 pagini ale volumului, cititorul își dă seama că afecțiunea autorului față de subiect nu îl împinge la apologetică și că promisiunea de obiectivitate din introducere este pe deplin respectată.

Născut într-un târziu din provincia canadiană Ontario, la 25 mai 1879, William Maxwell era fiul pastorului protestant William Aitken care, împins de mizerie, părăsise Scoția natală cu cincisprezece ani mai înainte. Nici în Lumea Nouă soarta nu a fost mult mai clementă cu el și cu familia sa, care număra zece copii. Max — cum i s-a spus băiatului din fragedă copilărie — a crescut în condiții destul de grele și debutul său în viață nu a avut nimic remarcabil. „La școală era de o lenevie incurabilă, scrie Taylor. Nimic nu-l putea scoate din ea, nici admonestările, nici pedepsele. Se specializase în farse de prost gust și își delecta colegii pretinzând că știa exact câte fire are mustața învățătorului... Acasă era la fel de dificil. Într-un rînd, a infuriat-o atât de tare pe sora lui mai mare, Rahno, încât ea l-a aruncat pe scări. Frații săi mai mici afirmau într-un glas că se mai al dracului decît diavolul... La biserică, nu asculta predicile părintelui său, ci se juca zgometos prin unghere, împreună cu alți băieți, spre indignarea enoriașilor”.

Absolvind cu chiu cu vai școala medie, Max a căzut la concursul de admitere la modesta universitate din Dalhousie și a renunțat definitiv la studii superioare. În schimb, el a vădit, încă de mic, un excepțional talent în afaceri. La vîrsta de 12 ani, a citit într-un ziar că, pentru a-și face reclamă, o fabrică de săpun oferă o bicicletă celui care va aduce un număr de ambalaje. Tânărul Aitken a împrumutat bani de la un băcan, a cumpărat săpunul și a mers cu el

din casă în casă, vînzîndu-l „la domiciliu, dar fără suprapeț”, cu condiția să i se restituie ambalajele. Apoi și-a plătit datoria și s-a dus să-și ridice bicicleta, care nu-l costase nimic. „Max se dădea în vînt după bani nu atît pentru că era sărac, ci pentru că îi plăcea să cîștige, notează biograful său. Iar metodele sale pentru a cîștiga bani erau ingenioase și inepuizabile”.

La acel sfîrșit de secol XIX, lumea capitalistă și, cu deosebire, America constituiau medii de cultură deosebit de favorabile pentru cei cărora le plăcea să cîștige și care dispuneau de „ingeniozitatea” necesară în acest scop. Era epoca în care s-a lansat expresia *self-made-man*. În traducere literară, ea înseamnă „omul care s-a făcut pe sine însuși”; sensul este însă de „om ajuns”, om care a parvenit la bogăție prin propriile sale mijloace. Mijloacele erau mai mult decît discutabile și acopearau un registru larg, care începea de la inevitabila exploatare a muncii altora și se termina cu încălcarea grosolană nu numai a celor mai elementare canoane etice, ci și a legilor statului, valabile pentru cei mulți, dar nu și pentru cei „răsfățați de zei”.

Aitken a folosit din plin aceste mijloace, lucru din care biograful său nu face nici un secret. Dimpotrivă, Taylor relatează pe larg operațiunile financiare și bursiere la care a recurs tânărul canadian, atît în țara sa, cît și în Statele Unite și Marea Britanie, dînd friu liber pasiunii de a agonisi o avere cît mai mare într-un interval cît mai scurt. Nici considerentele etice, nici opreliștele codului civil, uneori nici măcar cele ale codului penal nu i-au stat piedică. Înainte încă de a implini 30 ani, Max era milionar.

Opt luni ministru

În iulie 1910, Aitken și soția sa au plecat în Anglia. După sușele unui alt magnat al presei britanice, lordul Northcliffe, el „a fugit tocmai la timp pentru a scăpa de brațul lung al legii”. Dacă a fost așa, treaba nu pare să-l fi speriat peste măsură pe financiarul cana-

dian care, la Londra, și-a văzut mai departe de îndeletnicirile sale, acumulînd alte milioane. Dar acolo, el a intrat și în politică. Conform moravurilor vremii, nu i-a fost greu să obțină un loc în Parlament la numai cîteva luni după debarcarea sa în Marea Britanie (obîrșia nu constituia un obstacol, deoarece pe atunci toți canadienii erau cetățeni britanici). Evenimentul a avut loc cu prilejul unei alegeri parțiale și Taylor nu ascunde că voturile au fost cumpărate cu bani grei. Și tot cu sume mari s-au plătit și cele cîteva articole elogioase care au apărut în presă, cu prilejul campaniei electorale.

Ca deputat, Aitken nu și-a dat prea multă osteneală, preferînd manevrele în culisele discursurilor răsunătoare în Parlament. Experiența alegerii propriu-zise îl învățase că presa reprezenta o pirghie puternică pentru atingerea celor mai ambițioase și mai variate țeluri. Pentru ce să cumpere cîte un articol într-un ziar sau altul, cînd putea să cumpere un ziar ca atare? În 1911, el a achiziționat, cu 40 000 lire sterline, un cotidian de seară, *The Globe*, pe cale să se stingă din lipsă de cititori. Iar anul următor a devenit acționar al altui cotidian, *Daily Express*, în care a investit, de asemenea, 40 000 lire. Scrie Taylor: „Aitken a pus o condiție: ca ziarul să publice articole laudative la adresa lui, care să-i servească în circumscripția sa electorală. El a mai avut grijă ca aceste articole să apară și într-o serie de publicații canadiene. Astfel, cariera lui Aitken ca magnat al presei a început pe o linie colaterală, în care presa îi servea drept suport pentru o carieră politică”.

Între timp, serviciile aduse citorva mai-mari ai zilei i-au fost răsplătite cu o primă înobilare, în 1911, tînărul businessman devenind Sir Max Aitken. Aceleași motive au dus la alte două promovări pe scara aristocrației dobîndite, în același an 1916, cînd a căpătat titlul de baronet, iar apoi pe cel de baron, odată cu noul nume — lordul Beaverbrook.

În primul război mondial, deși era încă la vîrsta cînd s-ar fi

(Continuare în p. 62)

EȘECUL

TENTATIVEI IEZUITE

DIN 1588

THEODOR HOLBAN

Desfășurată cu intensitate începând din a doua jumătate a sec. XVI, activitatea ordinului iezuiților a urmărit, între obiectivele sale, lărgirea influenței catolice și în țările române. Numeroși cititori ne-au întrebat dacă această activitate a avut vreun ecou. Un răspuns îl pot găsi în articolul care urmează.

Suh masca pietății, iezuiții au desfășurat în sec. XVI, o perseverență dar ineficace acțiune de convertire a românilor.

Întemeiat în 1534 de către Ignățiu de Loyola¹ pentru a contracara succesele obținute în mai multe țări ale Europei de adepții Reformei, ordinul călugăresc al iezuiților (sau cum se intitula în chip oficial Societatea Sf. Iisus) a pornit o amplă campanie pentru recistigarea terenului pierdut de catolicism, urmărind totodată, să-și extindă autoritatea pe zone cât mai vaste. Un asemenea posibil teren de acțiune erau considerate teritoriile locuite de români, îndeosebi Transilvania; dar și Țara Românească și Moldova — în amândouă principatele extracarpătine existând încă din sec. XIV mici comunități catolice, în Țara Românească în orașe ca Tirgoviște, Cimpulung, București, iar în Moldova în Baia, Siret, Cohnari, Iași, Roman, Bacău, Troțuș și în unele sate de pe valea Siretului și de sub munte. După un raport al vremii numărul adepților se cifra în acest principat, la 15 000. Ei s-au bucurat încă din cele mai vechi timpuri de îngăduința voievozilor — țările române fiind, cum se știe, printre puținele din Europa în care nu au avut loc persecuții religioase².

În sec. XVI, „păstorirea” comunităților catolice din Moldova era de competența unor episcopi poloni, care nu au venit însă niciodată printre enoriașii lor de aici. În aceste condiții în timpul domniei lui Despot vodă (1561-1563) și apoi a lui Iancu Sasul (1579-1582) — amândoi de religie luterană — în Moldova și-au făcut apariția adepții Reformei, care au început să cistige prozeliti, mai cu seamă în rindul oștenilor mercenari unguri de pe lângă Curtea domnească.

Readucerea lor la „dreapta credință” a constituit, așadar, un obiectiv de primă urgență pentru iezuiți. În această privință, tendințele lor au coincis cu cele ale noului domn Petru Șchiopul, (1574-1579 și 1582-1591), care, dacă a înțeles să nu știrbească libertatea religioasă a adepților altor credințe, n-a putut rămâne indiferent la tendințele de infiltrare a luteranilor în rindurile Bisericii ortodoxe. De aceea, atunci cînd agentul papal pentru slavia răsăriteni, Alessandro Comuleo, a trecut prin țară, el a căpătat de la Petru Șchiopul promisiunea că nu va îngădui predicatori luterani în localitățile moldovene; domnul a stabilit că fiecare comunitate ce s-ar face vinovată de încălcarea acestei dispoziții va trebui să suporte o amendă de o sută de boi.

Bartolomeo Brutti speră

Favorizarea catolicismului de către voievodul Transilvaniei, Ștefan Bathóry (din 1575 și rege al Poloniei), întemeierea la Cluj, Alba Iulia și Oradea a unor colegii iezuite au îndreptat ulterior atenția papalității și asu-

¹⁻² Magazin istoric, nr. 6/1977; 1/1982.

pra țării românești surori Moldova, sperându-se nu numai în recuperarea catolicilor de aici (atrăși tot mai insistent spre luteranism), dar și în convertirea la catolicism a populației ortodoxe din acest principat. Existau, este drept, unele premise care dădeau impresia ieziștilor că un asemenea obiectiv ar putea deveni realitate. În primul rând, activitatea procatolică desfășurată în Moldova de Bartolomeo Brutti (Bruti după alte izvoare), albanez italianizat, aflat o vreme în slujba papalității și a regilor Spaniei — calitate în care, după bătălia de la Lepanto (1572), a negociat la Istanbul transferul de prizonieri turci și creștini din ambele tabere. În timpul domniei lui Iancu Sasul (1579-1582) și apoi în vremea celei de-a doua domnii a lui Petru Șchiopul (1582-1591), Brutti a ajuns dregător în Moldova — postelnic (demnitate echivalentă cu rangul de ministru de externe) și căpitan la Lăpușna. Ambițios și tenace — „figura cea mai occidentală, spiritul cel mai inventiv și inteligența cea mai mobilă de la curtea lui Petru vodă”, cum îl descria N. Iorga, „spion dublu, dacă nu triplu”, după aprecierea lui F. Braudel — Brutti a urmărit să primească titlul de protector general al catolicilor din țărilor române și din Imperiul otoman și, în numele acestei ambiții, a susținut pe toate căile pătrunderea ideilor catolice.

Domnii Moldovei (mai ales Bogdan Lăpușeanu, 1568-1572, și Petru Șchiopul) erau și ei receptivi la o colaborare cu Europa catolică, văzând în aceasta o contrapondere la pretențiile tot mai accentuate ale Porții Otomane. Menținerea bunelor relații cu lumea catolică era motivată și de nevoia de a combatte activitatea numeroșilor pretendenți la domnie adăpostiți pe la diferitele curți europene, care, pentru a-și vedea realizate speranțele, făceau promisiuni dintre cele mai ispititoare privind grabnica convertire a populației.

Încă din 1582, ieziștii din Polonia și cei așezați la Cluj, unde se întemeiasă colegiul ieziștilor¹, începuseră să întrevadă posibilitatea infiltrării în Moldova pe care, grație lui Bartolomeo Brutti și favorizării acestuia de către domnie, o și vedeau câștigată pentru catolicism. Într-unul din rapoartele sale, Antonio Possevino, rector al Colegiului ieziștilor din Cluj, considera că în ceea ce privește pe moldoveni și munteni, „primele temelii [ale catolicismului] se pot pune... fără să [se] trezească vreo bănuială”. El preconiza sustragerea unor tineri de sub influența părinților, trimiterea lor la unul din seminariile din Europa, după care respectivii puteau fi folosiți la convertirea părinților și cunoștințelor lor. Înalțul prelat primise și o misiune din partea papei pentru a vizita țărilor române, în vederea cu-

noașterii concrete a condițiilor de acțiune, dar fusese nevoit să-și amâne călătoria de teama ostilor turcești ce se aflau la Dunăre, gata să năvălească în Transilvania și Polonia. El îi scria însă în 1583 nunțului papal din Polonia, Alberto Bolognini, că a obținut de la papă autorizația de a trimite un om de încredere care să țină sub observația sa pe cei doi domni ai țărilor române și să studieze starea lucrurilor de acolo. Omul de încredere a fost ales în persoana medicului Thomaso Nadali, care, la sugestia lui Possevino, a fost hirotonit canonic înainte de a pleca în misiunea încredințată (misiune care trebuia să rămână ascunsă domnilor români). Se pare însă că Nadali era mai iscusit ca medic, decât ca... informator. Într-o scrisoare din 8 august 1583 el își manifesta satisfacția de a-l fi vindecat de „o boală grea” pe Petru vodă Cercel (domnul Țării Românești: 1583-1585), dar celelalte știri pe care le furniza erau fantaziste (de pildă, afirma că Mihnea II: 1577-1583; 1585-1591), fostul voievod, ar fi trecut la catolicism); în plus, se temea ca scrisoarea lui să nu cadă în mâinile lui Petru Șchiopul, care, ca unchi al lui Mihnea, ar fi putut să-și facă o părere greșită (*falsa opinione*) privind rosturile sale pe lângă Petru Cercel.

Existau însă și persoane mai bine informate asupra perspectivelor reale care se deschideau infiltrării ieziștilor în țărilor române. Un astfel de cunoscător era însuși regele Ștefan Báthory, care înainte de a urca pe tronul Poloniei fusese voievod al Transilvaniei (demnități îndeplinite, o vreme, concomitent). Catolic fervent, el depusese mari străduințe pentru restabilirea acestuia în Transilvania, și dorea bineînțeles ca ieziștii să aibă succes în Moldova și Țara Românească. Dar, cum reiese dintr-o scrisoare adresată la 11 septembrie 1583 de Antonio Possevino secretarului de stat papal Galli, regele polon considera că „nu se poate obține vreun succes..., întrucât schisma [ortodoxia] a pătruns adânc la aceste popoare... Nici în Transilvania, unde religia catolică și apoi erezia [Reforma] acționau de atîta vreme în mare libertate și fără teamă de turci, nu a putut fi convertit măcar un român; și sînt multe sate cu oameni din aceștia [români ortodocși] în acea țară”.

Cu toate acestea, Possevino se arăta gata să stăruie în tentativa sa. Vreme de câțiva ani însă alte evenimente au avut prioritate. După moartea regelui Ștefan Báthory (1586) și îndelungata luptă pentru succesiunea la tronul Poloniei, încheiată în cele din urmă cu victoria suedezului Sigismund III Vasa, tentativa de catolicizare a Moldovei a fost reluată, avîndu-i ca principali protagoniști pe Stanisław Warszewiecki, rectorul Universității din Lwow, fostul preceptor al lui Sigismund III Vasa, pe arhiepiscopul de Lwow, Solikowski, pe nunțul papal în Polonia, Annibale di Capua și pe Bartolomeo Brutti,

¹ Magazin istoric, nr. 3/1983.

mereu în așteptarea rivnitei distincții de protector al catolicilor din Imperiul otoman.

Semnălu l-a dat ieziuitul Giulio Mancinelli, care în 1585-1586, după ce a propovăduit o vreme la Constantinopol, la reîntoarcerea spre casă, a trecut prin Țara Românească și Moldova. Ajungând în Iași, el „roști — cum reiese dintr-un raport privind activitatea sa — o predică spre marea bucurie a catolicilor, ortodocșilor și luteranilor [din Iași] care alergă acolo [la biserica romano-catolică] ca la un lucru neobișnuit”. Cu acest prilej Bartolomeo Brutti, „bărbat foarte prețuit și iubit de principele acestei țări”, ar fi încercat să-l oprească la Iași, promițându-i să-l numească episcop catolic al Moldovei. În 1587, nu mult timp după trecerea lui Mancinelli, apărea o *Descriere a Moldovei* cu scopul de a informa pe papa Sixt V despre posibila participare a Moldovei la o campanie contra otomanilor, acțiune preconizată în acea vreme de papalitate, dar rămasă fără urmăiri concrete. După o sumară prezentare geografică a Moldovei și a locuitorilor săi (inspirată după diverse scrieri ale vremii, în primul rând Georg Reicherstorffer), broșura cuprindea informații concrete: veniturile principelui evaluate la „500 mii de taleri, scoși mai ales din dijme și alte percepții mai puțin sigure”, efectivele armatei și mai ales principalele bogății, atât din Moldova, cât și din Țara Românească. În încheiere se conchidea că „dacă Sanctitatea Sa ar atrage de partea sa, pentru împlinirea prea sfintelor sale dorinți, pe Petru voievodul..., se poate spera... că, prin mijlocirea locțiitorului său [autorul broșurii îl avea în vedere pe Bartolomeo Brutti] va fi înduplecat să ridice armata contra turcilor”.

Impulsionat de Brutti, la 1 ianuarie 1588 Petru Șchiopul a adresat o scrisoare papei Sixt V anunțând trimiterea unor soli; papa a răspuns (20 mai 1588), felicitându-i pe domn și pe Brutti pentru ocrotirea catolicilor. Cîteva luni mai târziu, în august, Sigismund III Vasa, regele Poloniei, comunica trimiterea spre Moldova a unei misiuni compusă din doi ieziuiți „foarte învățați și cucernici”, pe care îi recomandă „bunăvoinței sale”, ca pe unii care vor face, în puțină vreme, lucruri mari, „întru mărirea lui Dumnezeu”.

O greșală de interpretare

La 3 septembrie 1588, misiunea ieziuită compusă din Jan Kunig din Schonhofen și Justyn (sau Justus) Raab și condusă de Stanislaw Warszewiecki își făcea apariția în Moldova, fiind primită de voievod în tabăra de la Roman (Tuțora, după alte izvoare). Iașul fiind bîntuit, în acea vreme, de ciumă. Reîntors după puțină vreme la Lublin, Warszewiecki a prezentat superiorilor săi un raport

care, pe lângă o serie de exagerări al căror rost era să sublinieze succesul misiunii conduse de el, dovedește și o neînțelegere a semnificației unor formule de politețe, specifice Moldovei acelei vremi. Așa, de pildă — cum observat și N. Iorga —, faptul că „Petru vodă pușese scrisorile papei la frunte, ... nu însemna deloc... că el a declarat astfel pe prea sfîntul părinte ca adevărată căpetenie a bisericii întregi și moștenitor al Sf. Petru”, ci doar un ritual foarte frecvent în Răsărit, o simplă formulă de politețe. De asemenea, Warszewiecki exagera și efectul pe care măsurile contra reformaților le-ar fi avut asupra solului englez William Hareborne, ce se afla în aceeași vreme în Moldova. „Solul reginei Angliei — afirmă Warszewiecki — care a venit pe aici întorcîndu-se de la Constantinopol, a văzut cu mare ocară [subl. ns] pentru el și pentru regina sa, pe ieziuiți [veniți] aici și pe eretici alungați”. Cunoaștem relatarea lui Hareborne (sosit la 5 septembrie în Moldova) și din ea nu reiese deloc „ofensa” pe care domnitorul i-ar fi adus-o și pe care solul, desigur, ar fi înregistrat-o; el notează doar că „am fost primit foarte curtenitor de Petru domnul”, așadar nici vorbă de persecuții religioase.

De fapt, măsurile luate de Petru Șchiopul împotriva adepților Reformei vizau protejarea ortodoxiei de urmărire pe care le-ar fi avut infiltrarea luteranismului, cu efectele sale pe linia deznaționalizării românilor. Luînd aceste măsuri, Petru Șchiopul se înscria pe linia constant urmată de domnii români de apărare a ortodoxiei ca factor al continuității politice și de neam a românilor.

Relatării lui Warszewiecki i s-a alăturat și raportul misiunii, publicat în *Annuae Litterae Societatis Jesu*, lucrare care nu constituia un raport propriu-zis, ci o expunere destinată unui public mai larg, punînd accentul pe „victoriile” repurtate în cîmpul prozelitismului religios, fără însă să menționeze în ce constau concret aceste „succese”. Moartea papei Sixt V a curmat toate iluziile legate de convertirea Moldovei la catolicism. În 1590, noul papă — convins de lipsa de viitor a acestei tentative — a numit pe Bernardo Querini (pînă atunci în Candia) ca episcop pentru amîndouă țările, cu titlul de Arșep. Nu mai era însă vorba de o încercare de cucerire a românilor la catolicism, noul episcop fiind trimis numai „pentru cei ce trăiesc după ritul latin”.

Renunțarea ieziuiților la veleitățile lor mai avea și alte explicații. În 1588, patriarhul Constantinopolului, Ieremia II, se afla în conflict cu sultanul (se vorbea chiar de depunerea sa) și autoritățile ecleziastice catolice au crezut că pot exploata acest moment; în anul 1590 însă, patriarhul a întreprins o vizită la Moscova (care era și ea un obiectiv

al iezuiților), soldată cu întemeierea Patriarhiei ruse, iar la întoarcere a vizitat și țările române, fiind, pe rând, oaspetele lui Petru Șchiopul, în Moldova și Mihnea II, în Țara Românească, Ieremia avînd o întrevvedere și cu viitorul domn Mihai Viteazul.

Dar planul de catolicizare a Moldovei, a eșuat în primul rînd pentru că se dovedea lipsit de orice temei real. Eșecul iezuiților se datoră nu „ignoranței și barbariei locuitorilor” cum căutau să insinueze diferiți misionari, pentru a-și justifica nereușita, ci, așa cum reiese din raportul misiunii ieziute din 1588, neîncrederii cu care poporul privea aceste încercări în care vedea ceea ce ele reprezentau de fapt: tentative de a-l abate de la credința strămoșească și, pe această cale, de a-l subordona politiceste, a-i desființa unitatea de neam: *Nec habes ingenium gentis* („nu pătrunzi în sufletul poporului”) — conchidea autorul anonim al amintitului raport, subliniind opoziția conștientă a românilor față de asemenea încercări.

Dar nu numai poporul, nici voievodul nu era dispus să-și părăsească credința — cum au sugerat-o atâtea rapoarte și cum au crezut și unii istorici. În exilul său din Tirol (cum se știe, în august 1591, Petru Șchiopul a abdicat, retrăgîndu-se în Imperiul romano-german)¹, el avea cu sine principalele tipăriri în românește ale lui Coresi. Iar la 8/18 septembrie 1592, cînd arhiducele Ferdinand de Habsburg, guvernatorul Tirolului, li soma să treacă la catolicism, el sau măcar fiul său, fostul domn li răspundea cu demnitate: „Măria Ta știi bine ce e legea și învățătura grecească [ortodoxă]; noi din copilărie de asta ne amintim și o ținem și o mărturisim; dar — continua voievodul — în părțile noastre [ale Moldovei] sînt multe legi și învățături, și toate sînt în pace [subl. ns.]. Și noi cerem de la Măria Ta să fim în pace în legea noastră, pentru că și în țara noastră este legea catolică și au biserici, care biserici au fost clădite de părinții noștri și sînt catolicii în pace [subl. ns.]”.

Tentativa ieziuită de catolicizare a Moldovei s-a soldat — așa cum reiese din aceste documente mai puțin cunoscute pe care le-am prezentat — cu un eșec pe toată linia pentru inițiatorii ei. Menținerea credinței străbune se dovedea, în concepția de atunci, o armă puternică atît în apărarea unității de neam, cît și în păstrarea autonomiei țărilor române. Ea va căpăta noi dimensiuni în vremea lui Mihai Viteazul — sprijinitor și pe această cale a românilor transilvăneni² — și va fi relevantă de cărturari precum patriarhul Constantinopolului Chiril Lucaris, care sublinia „legătura de sînge” între românii din Moldova, Transilvania și Țara Românească.

CARTI SOSITE LA REDACȚIE

● **Ion Neculce — LETOPISEȘUL ȚĂRII MOLDOVEI ȘI O SAMĂ DE CUVINTE** (ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel).

Editura Minerva, București, 1982, 936 pp., 66 lei; după edițiile îngrijite de M. Kogălniceanu și, respectiv, Iorgu Iordan, o nouă valorificare științifică a operei ultimului mare cronicar moldovean.

● **Ștefan Pascu — CE ESTE TRANSILVANIA? Was ist Siebenbürgen?**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, 416 pp., 24,50 lei; civilizația transilvană în cadrul civilizației românești.

● În colecția „Savanți români”, inițiată de Consiliul național pentru știință și tehnologie și publicată de Editura științifică și enciclopedică din București, au apărut următoarele monografii consacrate unor proeminente personalități ale științei românești: Constantin Gh. Macarovic, **Georgeta Munteanu: RALUCA RIPHAN** (1894-1975; profesor, decan al Facultății de chimie și rector al Universității din Cluj-Napoca), 1982, 216 pp., 17 lei; **Constanța Parhon-Ștefănescu: CONSTANTIN I. PARHON** (1874-1969; întemeietorul școlii românești de endocrinologie; vezi și *Magazin istoric*, nr. 6/1980), 1982, 304 pp., 18 lei; C. Angelescu, L. Sigarteu-Petrina: **NICOLAE C. PAULESCU** (1869-1931; descoperitorul, în 1921, al insulinei, profesor la Facultatea de medicină din București), 1982, 196 pp., 15,50 lei; S. Benari, A.S. Bănciu: **LAZĂR EDELEANU** (1861-1941; inventator cu importante contribuții în domeniul chimiei și tehnologiei petrolului), 1982, 128 pp., 7,50 lei; Irina G. Atanasiu: **GEORGE ATANASIU** (1893-1972; geofizician, profesor universitar la Cluj-Napoca și București), 1982, 268 pp., 19,50 lei; Ion Iacovachi, Ion Cojocaru: **HENRI COANDĂ** (1886-1972; inventatorul primului aparat cu reacție din lume), 1983, 304 pp., 21 lei.

● Sub egida Direcției generale a Arhivelor statului, București, 1982, au apărut următoarele prezentări ale Filialelor Arhivelor statului din județe: **ARAD**, 50 pp.; **BISTRIȚA-NĂȘAUD**, 64 pp.; **BOTOȘANI**, 62 pp. (autor: Ștefan Cervatic, Stela Giosan, Doina Mureșan); **BRAȘOV**, 46 pp.; **CLUJ**, 50 pp. (autor: Al. Matei); **CONSTANȚA**, 50 pp. (autor: Marin Stanciu, Aurica Răducănescu); **GALAȚI**, 42 pp.; **IALOMIȚA**, 54 pp. (autor: Mihai Cotenescu); **IAȘI**, 46 pp.; **MARAMUREȘ**, 76 pp. (autor: Vasile Căpîlnean); **MUREȘ**, 58 pp. (autor: Ioan Ranca, Păi-Anța Alexandru, Viorel Grama, Ioan Moldoveanu, Ionel Mureșan); **PRAHOVA**, 43 pp.; **SĂLAJ**, 54 pp. (autor: Ionel Peneș, Ernest Wagner, Doru E. Goroh); **SIBIU**, 40 pp.; **TIȘ**, 68 pp.; **VILCEA**, 52 pp. (autor: Corneliu Tamaș); **VRANCEA**, 60 pp. (autor: Nămlăoșanu Victor, Temciuc Alexandru, Merica Elisabeta).

¹⁻² *Magazin istoric*, nr. 8/1982; 7/1975.

ASA VA

PLACE ISTORIA?

DANIEL DEFOE – ÎN SERVICIUL MAIESTĂȚII SALE...

RICHARD DEACON

Dacă e să-l credem pe autorul cărții din care sînt reproduse pasajele ce urmează, a scrie o istorie completă și obiectivă a unui serviciu secret de informații și contrainformații echivalează cu a da racului vestita definiție: „pește roșu care merge de-a-ndaratelea”. După cum se știe, definiția e perfectă, cu singura și insignifiantă mențiune că racul nu e pește, nu e roșu și nu merge de-a-ndaratelea.

Richard Deacon începe introducerea la lucrarea sa *A History of the British Secret Service* (O istorie a serviciilor secrete britanice) exprimînd un gînd al tuturor autorilor de asemenea studii: „A voi să scrii istoria, indiferent cărui serviciu secret, înseamnă a porni la război împotriva multor mori de vînt”.

Cartea lui Deacon abundă în date, cuprinde numeroase pagini despre cunoscuți oameni de litere din diverse epoci, care au lucrat pentru serviciul de spionaj britanic. Ce caută scriitorul în țesătura de intrigi și bătălii tainice, de acte de înaltă bravură și de josnice trădări, de acțiuni izvorîte din îndemnuri nobile și de odioase acte de cupiditate? Personaj prin definiție public, poate fi el compatibil cu acte eminamente secrete? Teoria ar greși dacă s-ar grăbi să spună nu, pentru că faptele spun da.

Unul dintre domeniile predilecte în care au activat scriitorii este criptografia, disciplină indispensabilă oricărui serviciu ce vrea să transmită informații secrete. În a sa Fi-

ziologie a căsătoriei. Balzac a introdus o criptogramă, amuzându-se copios cînd a constatat că nici un expert în cifru din Franța epocii n-a fost în stare s-o dezelege. Deacon ne spune că și britanicii au analizat textul lui Balzac, despre care au afirmat că era plin de erori. Deducem de aici, cu cită grijă urmăreau serviciile de resort „joaca de-a secretul” a unor scriitori.

Omul de litere, pentru care arhitectura frazelor și combinația cuvintelor constituie cea mai mare pasiune, poate fi inclinat și spre amuzamentul încifrării și descifrării unor texte. Dar dacă pentru el acest lucru nu reprezintă decît o piruetă în dansul artistic al limbii, pentru specialist, „joaca” scriitorului poate deveni o sursă inepuizabilă de noi idei, în nesfîrșita luptă cu omologii săi din alte tabere.

Experții britanici nu s-au sfîșit să-și exprime recunoștința față de Edgar Allan Poe pentru prestigioasa lui contribuție la dezvoltarea artei criptografiei. Încă de tînr, ilustrul poet și prozator american a făcut o pasiune pentru acest gen de „distracție” lexicală, ajungînd să elaboreze o bogată istorie a criptografiei. Devenit autoritate în materie, el a afirmat într-un articol că nu există text criptic care să nu poată fi descifrat. Și nu s-a mulțumit cu această afirmație. A lansat sfidarea de a se obliga să restituie în formulă clară orice text cifrat ce i s-ar fi trimis. Prințre cei care i-au luat invitația în serios s-a aflat, ca din întîmplare, și un ofițer britanic. Acesta inventase un nou sistem de cifru, extrem de complicat, de care era foarte mîndru. Poe a muncit îndelung pe textul respectiv, dar, după ce l-a descifrat, a publicat o analiză a lui în care, alături de elogiul, aducea autorului și o seamă de critici pe deplin îndreptățite. Criptograful Maieștii Sale au lăsat elogiile la o parte și au luat foarte în serios criticele, ameliorînd simțitor sistemul inventat de tînărul ofițer. Iată de ce amiralul Sir Francis Beaufort, care a jucat un rol determinant în dezvoltarea și modernizarea criptografiei, în cadrul serviciilor de spionaj ale marinei britanice, a scris: „Poe a contribuit la eficacitatea serviciilor britanice de informații mai mult decît toată cohorta de agenți pe care îi folosim”.

Dar scriitorii s-au dovedit factori de preț nu numai în domeniul codificării și decodificării mesajelor. Richard Deacon observă: „Agentul de informații de înaltă clasă trebuie să posede simțul insolitului și capacitatea de a face ca imposibilul să devină posibil”. Or, cine altul decât nu omul de litere dispune de o bogată fantazie, care-l permite să devină util în acest sens? Ceea ce au înțeles și unii responsabili ai serviciilor de spionaj și contrasponaj britanic, în momentul izbucnirii primului război mondial. Ei au creat o veritabilă bancă de idei, în care lucra aproape tot ce avea mai ilustru literatură națională. „Clubul” funcționa la Wellington House din Londra și reunea personalități ca G.K. Chesterton, Conan Doyle, John Galsworthy, Thomas Hardy, George Trevelyan, Somerset Maugham, A.E.W. Mason etc. Unii dintre

ei au conceput numai subiecte „polițiste”, dar alții au executat chiar misiuni propriu-zise, înfruntînd primejdiile serioase. Este cazul lui Mason care, după război, și-a fructificat experiența dobîndită ca agent în Spania, Gibraltar și Maroc, scriînd nuvele a căror acțiune se petrece în locurile respective. Tot Mason a reușit să-l atragă ocazional în contra-informații și pe George Bernard Shaw. Un alt scriitor cunoscut pentru joncțiunea pe care o face într-o serie de romane ale sale între realitatea și ficțiunea spionajului este Graham Greene, iar mai de curînd Key Fowlett, prezentat cititorilor români în almanahul Lumea 1983.

Imaginația scriitorilor s-a dovedit utilă și în războiul civil din Spania (Ernst Hemingway, André Malraux, Ilya Ehrenburg), și în cel de-al doilea război mondial. Un alt exemplu îl constituie Ian Fleming (părintele personajului literar 007 James Bond și al multor altor „povești” de acest gen). Fapt este că în setul originalilor și temerarelor sale proiecte, puse în circulație de serviciul de spionaj al marinei de război britanice, găsim și ideea lui Fleming de a studia meticuloasă psihologia căpeteniilor naziste ale Germaniei, cu care țara sa era în război. Cercetările l-au relevat o mare slăbiciune a șefilor hitleristi pentru așa-zisele „vieți oculte”, magie neagră și astrologie. Pe lîngă numeroase alte activități, mai ales în zona Atlanticului de Sud, Fleming și-a constituit o adevărată echipă de „maestri” în aceste șarlatanii, pe care a reușit să-i strecoare pînă în intimitatea căpeteniilor hitleriste, contribuînd, după cum susține Deacon, chiar la despărțirea numărului 2 din ierarhia nazistă, Rudolf Hess, de numărul 1, Adolf Hitler, prin fuga lui Hess în Anglia.

La rîndul său, scriitorul Dennis Wheatley a stat multă vreme în bunkerul¹, construit din ordinul lui Churchill lîngă Whitehall, furnizînd numeroase proiecte serviciilor secrete britanice. Tot acolo el a scris un adevărat roman — de fapt, un raport de 12 000 cuvinte — în care, gîndind cum ar fi făcut-o un ofițer de stat major din armata nazistă, a imaginat cum vede inamicul invadarea insulelor britanice și a conceput punct cu punct un plan de contramăsuri, pentru o asemenea posibilă eventualitate. Wheatley s-a numărat printre „inventatorii” unuia dintre cele mai substanțiale și spectaculoase succese ale serviciilor secrete britanice, „omul care n-a existat niciodată”, a cărui istorie revista Magazin istoric a dezvăluit-o², în relatarea scriitorului (de asemenea „în slujba Maieștii Sale”) Ewen Montagu. Aceași senzațională operație a format, încă din 1950, subiectul unui roman al fostului ministru Sir Alfred Duff Cooper cu titlul Operation Heartbreak, iar Ian Colvin a scris tot atunci o suită de articole. În această operație, s-au mai găsit alături Sir William Berethy Purchase, medicul legist al Spitalului londonez Saint-Paulers, și canadianul William Stephenson, „Temerarul”, agent de legătură între W. Churchill și F.D. Roosevelt în materie de spionaj, ale cărui acțiuni publi-

¹— Magazin istoric, nr. 12/1982: 3-5/1969.

cul românesc le-a urmărit în serialul din revista Lumea și de la televiziune și în prezent în filmul de lung metraj Un comando pentru apa grea.

Tot Wheatley, în preajma debarcării aliate din Normandia, a mai regizat „o soție”. A găsit un actor care semăna leit cu Montgomery — în timp ce adevăratul feldmareșal își vedea de treburile în Marea Britanie — l-a pus să circule prin Africa de Nord, să inspecțeze trupele și să mobilizeze soldații, convingi că-l au în fața ochilor pe popularul „Monty”. Statul major german a fost astfel indus în eroare; putea să jure că aliații vor debarca în zona Mediteranei apusene.

Exemplele s-ar putea înmulți, cel mai notoriu în ultimul deceniu fiind al lui John Le Carré. Dar să ne oprim aici și să constatăm că, în majoritatea cazurilor, participarea scrii-

torilor a fost inspirată de conștiința că își slujesc țara.

Rîndurile de față vor aduce — sperăm — câteva lumini în plus pasajului pe care Magazin istoric îl reproduce, în cele ce urmează, din cartea lui Deacon. Din acest pasaj (cu titlul și subtitlurile aparținând revistei) aflăm, printre altele, că Daniel Defoe, universal cunoscut ca autor al fermecătoarei și instructivei povestiri a aventurilor lui Robinson Crusoe, care au legănat copilăria atîtor generații, avea mai multe „corzi la arcu lui său”. Strălucit pamfletar, autor al primelor note de călătorie — din Edinburgh —, inspirat creator de proză beletristică, el și-a exersat curajul, fantezia și puterea de muncă și într-o activitate mai puțin publică, dar în care — potrivit aprecierilor oficialității britanice — nu a adus mai puține servicii țării sale.

L. SĂRĂȚEANU

Interviu cu Jack Spintecătorul

Prezența unui dizident (persoană care nu aparținea Bisericii Angliei) în rîndurile Serviciului secret britanic ar fi făcut senzație și în sec. XIX. În orice caz, la începutul veacului, o asemenea posibilitate era absolut de neconceput. Și, totuși, în sec. XVIII, Daniel Defoe (c. 1660-1731) autorul lui *Robinson Crusoe* și al lui *Moll Flanders*, un rebel, pamfletar revoluționar și dizident, a fost folosit — după cum a recunoscut el însuși — de regina Ana (1702-1714), fiica lui Iacob II¹, „în mai multe scopuri onorabile, deși secrete”.

Personaj cu multiple fațete, Defoe a fost pentru unii dintre contemporanii săi întruparea diavolului, pentru alții un mare patriot. Biografia săi au surprins acest aspect al personalității sale. În veacul nostru, James Sutherland, de pildă, scrie: „Atacat de adversarii politici ca fiind un mercenar, un saltimbac de stat, o unealtă de închiriat, o pană scândaloasă, un bastard ce scuipă venin, un autor ce scrie pentru a-și câștiga existența și care trăiește din defăimări, Defoe nu se mulțumea să suridă răbdător la aceste insulte și să sugereze că acuzațiile depășeau mă-

sura. Avea un fel ipocrit de a afirma că era absolut fidel principiilor lui, că niciodată nu făcuse compromisuri, că totdeauna căuta să evite disputa, în favoarea bunei înțelegeri... Acceptîndu-i sfidarea, biografiai săi l-au declarat fie un oportunist viclean și fără scrupule, fie un gentleman fidel crezului său și denigrat pe nedrept de contemporani”.

Evocîndu-i activitatea în Serviciul secret, istoricii au dat verdictul la fel de contradictorii. Unii nu i-au cunoscut misiunile și de aceea nici nu au acordat credit ideii că Defoe a fost spion, alții l-au descris ca pe unul dintre cei mai desăvîrșiți profesioniști pe care i-a avut Serviciul secret de-a lungul secolelor, cumînd în propria-i persoană un întreg serviciu secret.

Daniel Defoe a fost fiul lui James Foe, fabricant de luminări din Londra. Numele Defoe poate fi o afectare, o combinare a semnăturii „D. Foe” într-un singur patronim, cu păstrarea prenumelui Daniel. Adevărul este că dizidentul Daniel era destul de snob; în *Tour Through England and Wales* (Călătorie prin Anglia și Țara Galilor), el menționează „antica familie normandă De Beau-Foe”, lăsînd să se subînțeleagă că ar fi fost descendent al acesteia, fără însă a putea demonstra în vreun fel.

Crescut la Newington Academy, Daniel a primit o lecție pentru toată viața în ceea ce privește primejdia la care se expun ambițioșii, cei dor-

nici de putere: trei dintre colegii lui fuseseră executați pentru participare la rebeliunea ducelui de Monmouth². Începînd din acea zi, Daniel hotărîse să-și construiască ascensiunea politică susținînd numai partida învingătorilor.

Dar dacă am găsit loc să criticăm ipocrizia cu care Defoe își invocă principiile, nu fără a recurge însă la expediente și compromisuri, nu putem omite că, în cursul carierei sale, în câteva rînduri, el a riscat foarte mult și că aceste riscuri s-au soldat de două ori cu închisoarea, iar o dată chiar cu stîlpul infamiei. În scrierile și pamfletele sale, Defoe a uitat de prudența de care a dat dovadă în alte împrejurări ale vieții. Din multe puncte de vedere, el a fost plin de contradicții. Deși dizident și puritan prin origine și pretenții, el avea patima curselor de cai; în cărți, în conversațiile de zi cu zi, predica virtutea, dar avea o mare slăbiciune pentru femeile ușoare și pungași (chiar hoți de drumul mare, ca Jack Spintecătorul³), care îl fascinau. Ca ziarist, Defoe a fost practic primul reporter de

¹ Fiin natural al regelui Carol II, James Scott, duce de Monmouth, a pretins la moartea acestuia tronul Angliei, în locul lui Iacob II (1685). A fost decapitat.

² Celebru filhar englez, Jack Spintecătorul (1702-1724) comitea zilnic jafuri în Londra și împrejurimile ei. A fost de mai multe ori arestat și de fiecare dată a evadat din celulă. A murit spînzurat. Daniel Defoe i-a consacrat o nuvelă, un pictor al vremii i-a zugrăvit portretul, iar scriitorul Ainsworth a scris romanul *Jack Spintecătorul*.

³ Cel mai important eveniment public al domniei reginei Ana a fost unirea Marii Britanii și Irlandei cu Scoția, în 1707, act la care Daniel Defoe și-a dat o neostentată osteneală.

crimă; în săptămânalul *Applebee's Journal* a publicat o suită de articole despre viețile unor criminali celebri și a realizat chiar un veritabil interviu luat lui Jack Spintecătorul, în care acesta își povestea fărădelegile.

A contractat o căsătorie rezonabilă și respectabilă cu fiica unui negustor din City, care i-a adus o zestre de 3.700 lire. La vârsta de 25 ani, a fost implicat în răscoala ducelui de Monmouth. Executarea camarazilor lui și faptul că el însuși a scăpat ca prin minune de închisoare l-au învățat însă, cum am mai arătat, că era cuminte să eviți angajamentele donchihotești în favoarea unor cauze pierdute.

Cind la Toryi, cind la whigi

Defoe a eșuat în afaceri și eforturile făcute în acest sens l-au dus la faliment. În 1702, a publicat anonim pamfletul *The Shortest Way with Dissenters* (Modul cel mai rapid de a termina cu dizidenții), pe care l-a scris, afirmă el, pentru a dovedi că dizidenții „trebuiau anihilați, spânzurați, alungați și tot ce poate fi mai rău”. Cum se face că dizidentul Defoe a redactat o atît de virulentă diatribă la adresa propriei categorii? Explicația sa personală este că, exagerînd percepțiile reacționarilor din Înalta Biserică, cerînd excomunicarea dizidenților, deci mergînd chiar mai departe decît ar fi îndrăznit să o facă toryi (membrii Partidului Conservator), el ar fi demașcat extremismul partizanilor Înaltei Biserici. Dar acest gen de afirmații ambigue riscă să aibă rezultate contrare scopurilor autorului. Într-adevăr, toryi au aplaudat pamfletul, foarte satisfăcuți de ideile lui Defoe.

După un timp de cugetare, ei au înțeles însă că fuseseră luați în deridere și, la 3 ianuarie 1703, contele de Nottingham a semnat un mandat de arestare contra lui Defoe, căci foarte curînd s-a aflat că autorul pamfletului anonim nu era altul decît el. *London Gazette* a publicat un

anunț prin care se ofereau 50 lire celui care ar fi furnizat informații utile pentru arestarea autorului. Defoe s-a ascuns și de acolo i-a trimis lui Nottingham o scrisoare: „Dacă Excelența Sa îmi ordonă să-l servesc un an și mai bine pe cheltuiala mea, mă voi duce voluntar în armatele Sale din Țările de Jos, unde mă voi prezenta oricăruia dintre colonelii de cavalerie pe care mi-l va indica Excelența Sa... Prin comportarea mea vreau să-mi ispășesc vina și să cîștig iertarea Excelenței Sale. Mi se pare mult mai onorabil decît să o cerșesc”.

Nottingham nu s-a lăsat însă impresionat. De aceea Defoe s-a oferit să se pună la ordinele lui Robert Harley, conte de Oxford¹, care n-a reușit nici el să-l determine pe Nottingham să-și schimbe părerea. Între timp, Defoe a fost descoperit în casa unui țesător și ținut în închisoare. Se știe cu certitudine că Harley a fost protectorul lui Defoe, iar acesta omul lui de încredere. Unii afirmă chiar că Harley l-a incitat pe Defoe să scrie pamfletul cu atacuri la adresa extremiștilor toryi.

În cele din urmă, Daniel Defoe a datorat libertatea bunelor oficii ale lui Harley. Documentele private ale acestuia dovedesc clar că, o bună bucată de timp a domniei reginei Ana, Defoe a servit ca agent al Serviciului secret, la ordinele lui Harley și ale lordului Godolphin, secretar de stat. Cînd a fost concediat de către regina Ana, în 1710, lordul Godolphin l-a recomandat personal pe Defoe succesorului său Harley, ca agent secret de încredere. Defoe fusese atît de eficient pe cînd era whigii (liberalii) la putere, încît toryi, lăsînd la o parte prejudecățile, au continuat să-l folosească în aceeași specialitate.

El reprezintă unul dintre primele exemple de membru important al Serviciului secret folosit de partide sau guverne rivale, diametral opuse. Ceea ce constituie, de fapt, un propagiu adus capacităților scriitorului în meseria

¹Contele Harley, prim-ministru în 1710, i-a folosit pe Defoe și Swift ca scriitori politici.

de spion. În prefața uneia dintre lucrările sale, Defoe și-a rezumat astfel poziția politică: „Totdeauna am gîndit că adevărata maximă politică, fundamentală, pentru a face această națiune fericită, este următoarea: guvernul nu trebuie să fie pîrtinitor... Treaba oamenilor de stat este nu de a fi pîrtinitori, de a dez-

Daniel Defoe (gravură de epocă)

În p. 57: un pamflet anticlerical l-a adus pe autorul lui Robinson Crusoe la stîlpul infamiei. În ciuda intervenției poliției, populația îl aclamă, aruncînd cu flori

bina națiunea în facțiuni, nici de a le asmuți pe unele contra celorlalte. Sarcina lor ar trebui să fie... menținerea echilibrului între diversele interese ale națiunii...”

În așteptarea „plicurilor” lui Harley

Atunci cînd a cerut ajutorul lui Harley pentru a ieși din închisoare, Defoe a fost minat însă de considerente practice foarte urgente. Într-una dintre scrisorile sale către contele de Oxford, în 1703, el menționa: „Șapte copii a căror educație cade în sarcina mea, pentru a face să li se umple mintea, dacă punga nu se poate — datorie care dacă nu e plătită nu va putea fi niciodată recuperată —, sînt pentru mine un izvor de griji, care adesea mă copleșesc”. O altă epistolă a lui Defoe

către Harley conținea argumente pentru crearea unui nou Serviciu secret britanic, care să permită furnizarea de informații detaliate despre toate colturile regatului, către miniștrii reginei, astfel încât să se poată cunoaște cu certitudine, în orice clipă, atitudinea fiecărui oraș, a fiecărui district față de guvernul la putere. Era indispensabil pentru guvern, susținea Defoe, să se știe totul despre caracterul și moralitatea judecătorilor, ale oamenilor Bisericii și notabililor din orașe și parohii, ca și despre partidele pentru care aveau intenția să voteze ei. Propunerea aducea foarte mult cu un sondaj de opinie din epoca modernă.

Ideea i-a suris lui Harley. În vara lui 1704, el l-a însărcinat pe Defoe să străbată incognito toată țara, sub pseudonimul Alexander Goldsmith, și să culeagă informații. Un agent secret călare investiga opinia compatrioților lui. „Sînt absolut convins că această călătorie va pune bazele unui serviciu de informații cum n-a mai avut nicodată Anglia”, îi scria el lui Harley în același an. Misiunea primită l-a satisfăcut pe Defoe, printre altele, pentru că iubea grozav intrigă; scrisorile sale sînt pline de accese de exuberanță și dovedesc mindria autorului pentru caracterul secret al însărcinării sale și pentru primejdiiile pe care le presupunea ea.

Ca majoritatea agenților secreți, Defoe se afla adesea strîmătorat cu banii: „magazia se golește — se lamenta într-o scrisoare — și se completează din surse particulare insignifiante”. În stilul său, acesta era un mod pe jumătate glumeț, pe jumătate încărcat de reproș, de a sugera că următorul „plic” de la Harley ar fi binevenit. Serviciul secret britanic era însă proverbial de avar cu agenții săi. De obicei, fondurile alocate acopereau cheltuielile angajate de aceștia cu luni în urmă. De viza lui Harley era: „un tratament aspru față de agenți pentru a-i ține permanent treji”. Comportarea sa față de Defoe îi dădea acestuia o

veșnică incertitudine în ceea ce privea viitorul lui.

Dar dincolo de problemele pecuniare generate de zgîrcenia lui Harley, cei doi au avut relații foarte cordiale și reciproc mulțumitoare. Atît Harley cît și Godolphin s-au bazat pe judecata lui Defoe. În negocierile care au avut loc ulterior între Anglia și Scoția, în vederea unirii din 1707, ei s-au orientat, în principal, după rapoartele trimise de Defoe. Căci acesta era mult mai mult decît un simplu furnizor de informații. În vreme ce agenții precedenți, chiar cei plasați pe trepte ierarhice superioare, se mulțumeau cu simpla transmitere a informațiilor, Defoe făcea sinteza lor și-și întocmea rapoartele astfel încît ele să conțină și învățămintele ce trebuiau trase. El era, mai presus de orice, un agent politic cu un ascuțit simț al observației și interpretării faptelor. „Whigii sînt slabi, îi scria el lui Harley, și ușor de manevrat; întotdeauna au fost așa. Dezbi-nați-i pe cît posibil și totul va merge bine. Flatați-i pe imbecili, căci sînt mulți printre ei. Cumpărați-i cu cîte o slujbă pe ici, pe colo: va fi o favoare cu urmări bune pentru noi”.

Minciuna — unealtă de lucru

La întoarcere, Defoe a beneficiat de protecția autorităților contra oricărei noi urmăriri a justiției. Lordul Justice Parker a verificat acuzațiile îndreptate împotriva lui și a acceptat în mod formal ideea că Defoe era un sprijin loial al Coroanei. Dealtfel pentru el era mult mai bine să fie pus sub o protecție oficială de culise, căci propria lui activitate îl aducea adesea în situația de a fi arestat. În acea epocă, scriitorii erau suspectați de a fi posibili spioni, iar Defoe era unul dintre cei care combinau spionajul cu literatura. În călătoriile sale de-a lungul și de-a latul Angliei, a cules material

pentru ultima sa lucrare, *Tour Through England and Wales*.

În vara lui 1706, Harley l-a trimis pe Defoe la Edinburgh, în vederea tratativelor pentru unirea Parlamentului englez cu cel scoțian. Cu ocazia acestei misiuni, scriitorul a primit instrucțiuni ce depășeau cu mult pe cele date de obicei unui agent secret. În afară de colectarea de informații, Defoe era pregătit să joace un rol activ în favoarea unirii, căutînd să-i convingă pe scoțieni că era cea mai bună soluție pentru țara lor. Și nu era o sarcină ușoară. De asemenea, instrucțiunile prevedeau ca el să submineze influența dușmanilor unirii și să-i convingă pe scoțieni că Anglia nu urmărea să se amestece în viața Bisericii scoțiene. În plus, aceas-ta uriașă sarcină trebuia îndeplinită nu în calitate de negociator, investit cu puteri depline, ci ca simplu vizitator al Scoției, care emitea păreri personale, pe care urma să le prezinte într-o formă cît mai persuasivă.

Harley se arăta în continuare la fel de meschin în recompensarea lui Defoe, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă de acesta: „Cît despre familie, șapte copii etc... Așa că, domnule, aveți în grijă o văduvă și șapte copii”. Eră o aluzie clară la ceea ce i se putea întîmpla și la răspunderea ce apăsa asupra lui Harley.

James Sutherland, biograful lui Defoe, subliniază că „munca lui în Scoția, în verile anilor 1706 și 1707, a constituit cel mai mare succes al vieții sale publice, ieșită din obișnuit și totuși obscură”. Biograful nu pune la îndoială că, în timpul șederii în Scoția, Defoe a apelat deseori la minciună ca unealtă de lucru, dar a muncit eficace pentru țara sa. Defoe pretindea că venise la Edinburgh pentru a exploata o fabrică de sticlă sau un teren agricol. Mai tirziu, cînd astfel de povești au dat semne de uzură, a spus că scria o istorie a unirii și o nouă versiune a psalmilor. „Am spionii și pensio-

narii mei pretutindeni — îi scria lui Harley — și mărturisesc că cel mai ușor lucru din lume este să recrutezi oameni care să-și trădeze prietenii. Am spioni în Cameră, în Parlament, oriunde și, sub pretext că scriu istorie, îi fac să-mi povestească tot". În sfârșit, la 18 ianuarie 1907, cele două parlamente au votat actul de ratificare, iar în martie, regina Ana a promulgat unirea. Defoe a considerat că s-a achitat de misiune.

El lucra într-un fel cu totul original, pe căi ocolite, așa încât nu e ușor să rezumi cu precizie, în termeni simpli, ce anume a făcut sau ce rezultate a obținut. Sub anumite aspecte a fost un șef de rețea. Tehnic vorbind, era folosit ca agent și plătit conform rezultatelor, dar el realiza și coordonarea informațiilor culese de alte persoane și încerca adesea, din proprie inițiativă, să contureze o politică. Este poate unul dintre motivele pentru care s-a afirmat, de altfel eronat, că a fost șeful Serviciului secret al epocii. Când Harley a părăsit postul, l-a sfătuit pe Defoe să servească mai departe guvernul. Trep-tat, încrederea pe care o căpătase Defoe în capacitatea sa de a influența situațiile l-a făcut să propună autorităților măsuri din ce în ce mai îndrăznețe și mai originale. Una dintre aceste idei, bazate pe experiența de agent secret, era „o curte de apel pentru toți cei lezați sau oprimați, fie ci prinți, popoare din Europa pînă la capătul lumii". În fondul ei, această propunere se aseamăna mult cu prima concepție despre o Societate a Națiunilor a lui Woodrow Wilson. Totodată, scriitorul își folosea tot mai des pana ca armă în activitatea de spionaj și de contra-spionaj. Era un efort deliberat de a influența politica în cel mai subtil mod.

**În românește de
Maria BERCEANU**

UN MARTOR INCOMOD

(Urmare din p. 52)

putut înrola în armată. Aitken a preferat să rămînă civil, funcționînd o vreme ca un fel de reprezentant „militar” al Canadei pe lingă Marele Stat Major britanic. Biograful nu zăbovește asupra acestei atitudini nu tocmai eroice a subiectului său, nu o explică, dar nici nu încearcă să-i găsească scuze. Se pare că, și pe atunci, milionarii se socoteau excepții de la regulile aplicate muritorilor de rînd, mai ales de la cele care riscuau să-i facă prea curînd muritori.

Aitken a folosit perioada conflictului, așa cum folosise și perioadele precedente, pentru a se îmbogăți și a-și crea noi și utile relații. În noiembrie 1916, el și-a asigurat controlul deplin asupra lui *Daily Express* și, tot atunci, a fost forța motrice a unei „lovituri de palat” care a dus la înlocuirea primului ministru britanic H.H. Asquith (socrul lui Anton Bibescu) cu David Lloyd George. Preocupările sale politice și cele de presă au început să se împletească din ce în ce mai strîns. Taylor citează numeroase cazuri în care Beaverbrook, acum proprietarul de fapt al cotidianului, îl admonesta pe redactorul-șef pentru că „exagera cu obiectivitatea” și nu ținea în seamă „delicatele mele interese de afaceri, ca să nu mai vorbim de interesele de ordin public”. După cum notează Taylor, „Beaverbrook a sosit în Anglia ca om bogat și și-a folosit averea pentru a răzbate mai întîi în politică și apoi în gazetărie. Era exemplul perfect de parvenit, care stîrnea ostilitate în rîndul tuturor partidelor, aproape indiferent de orientarea lor”.

Această ostilitate nu l-a împiedicat pe Lloyd George să-l numească, în februarie 1918, pe proaspătul lord în postul de ministru al Informațiilor. Ceea ce înseamnă, de fapt, că îi revenea sarcina de a coordona propaganda de război a Angliei atît pe cîmpul imperiului britanic, cît și în străinătate, îndeosebi în Statele Unite care intraseră cu mai puțin de un

an înainte în conflict. Beaverbrook avea oarecare experiență în acest domeniu. Ca reprezentant „militar” al Canadei el născocise metode de publicitate care aveau să se generalizeze, trimițînd pe front pictori, fotografi și operatori de filme, pentru a fixa pe pînză, hîrtie și celuloid imaginile gigantice ale înceștării armate.

„Beaverbrook a condus primul său departament cu amestecul de entuziasm nerăbdător și de loialitate față de cauza care avea să caracterizeze multe dintre activitățile sale ulterioare, scrie Taylor. Nici el, nici directorii pe care i-a numit în fruntea diverselor servicii nu au acceptat vreun salariu. În aparență, gestul era generos. Dar mulți i l-au reproșat ca pe o tentativă de a-și utiliza averea personală pentru a se pune la adăpost de critici: cum să obiectezi cuiva care muncește pe gratis?... În plus, a intrat foarte repede în conflict cu Foreign Office-ul, care făcea tot ce-i stătea în putință pentru a deveni un for tutelat al Ministerului informațiilor. Bătălia a fost lungă și grea, căci Harold Balfour, ministrul de externe, era un politician abil și încercat în lupte... Ca să se răzbune, Beaverbrook a pretins, la un moment dat, că Balfour este hermafrodit, deoarece nimeni nu l-a văzut în pielea goală”. La o jumătate de secol distanță, în legătură cu această remarcă, Taylor l-a întrebat pe Beaverbrook dacă mulți alți miniștri fuseseră văzuți în pielea goală. Celălalt a izbucnit în ris și i-a răspuns: „Îți merge mintea! Nimeni nu s-a gîndit să mă întrebe asta”.

În octombrie 1918, Beaverbrook a demisionat. Aveau să treacă 22 ani pînă la o nouă numire a sa în fruntea unui minister. În primii ani interbelici, el s-a consacrat întăririi imperiului său de presă. După ce a încercat, fără succes, să cumpere cotidianul *Daily Chronicle* și săptămînalul *Sunday Times*, a înființat propriul său săptămînal, *Sunday Express*. Dar despre această a doua parte a carierei sale vom vorbi într-un articol viitor.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MONUMENT

Pe marginea notelor Erou veteran (nr. 11/1981) și Completări gorjene (nr. 6/1982), colonel (r) AUREL POCIOVĂLISTEANU, veteran din cele două războaie mondiale, din Tirgu Jiu, ne scrie: Monumentul dedicat amintirii eroului Gheorghe Lărgăanu, zis Braia, căzut în primul război mondial a fost ridicat în 1934 de Gh. Tătărescu, dar nu este opera lui Brâncuși, ci a unui meșter localnic.

În ziua de 14 octombrie 1981, într-o sedință de comunicări și referate ce a avut loc la Muzeul județean Gorj, cu prilejul comemorării a 65 ani de la luptele pentru apărarea orașului Tirgu Jiu — sedință la care am participat și eu ca veteran — prof. Vasile Andrișoiu a evocat pe eroul Lărgăanu-Braia, făcând și precizarea că monumentul din Crasna a fost ridicat de Gh. Tătărescu.

SUBLOCOTENENTUL EROU

Veteranul din primul și din al doilea război mondial ION ARTUR IASCU, din București, ne relatează despre fapta de eroism săvârșită în primul război mondial de sublocotenentul în rezervă Nicolae Pătrășcoiu, comandantul companiei a 7-a din Regimentul 13 Gorj care, însoțit doar de un subordonat (cornet), a capturat o importantă cantitate de material de război de la o unitate inamică aflată în satul Arsuri, localitatea natală a eroului.

Pentru fapta sa, sublocotenentul N. Pătrășcoiu (în imagine, într-o fotografie din acei ani) a fost decorat cu Ordinul „Mihail Viteazul”, cu „Virtutea militară”, a fost făcut mare cavaler al „Legiunii de onoare” etc. Nicolae forga scria în Neamul românesc din octombrie 1916: „[Pătrășcoiu] a făcut minunea fiindcă era pe pământul lui”.

În prezent, eroul este nonagenar, trăiește în București și este general-maior în retragere.

DUPĂ 50 ANI

Ing. VIRGIL COMAN, din București: În Cronica mărunță din nr. 3/1983 se spune: „Manualul automobilistului de Eugen Cuzin este o carte...”. Realitatea este alta. Eugen Cuzin a avut două cărți: *Legea și Regulamentul circulației*. Text și comentarii și *Anuarul automobilistilor din București*, ed. 1933.

Volumul *Manualul automobilistului* a fost tipărit de ing. Virgil Coman în 1924 și au apărut 12 ediții din care una în 1933, ultima fiind în 1938.

Am indicat cele de mai sus spre rectificare, ne scrie corespondentul nostru bucureștean. Rectificare pe care o facem, precizând doar că știrea — cu erorile respective — a apărut în presa bucureșteană de acum cinci decenii.

Totodată cititorul nostru mai menționează și următoarele lucrări al căror semnatar este: *Automobilul pe înțelesul tuturor*, *Panale de automobil (în colaborare)*, *Aplicațiile industriale ale oscilografului catodic (în colaborare)*.

PROFESOR

Cu multă bucurie și emoție am citit articolul despre Ilie Minea, din nr. 4/1983, fostul meu profesor de la Facultatea de istorie din Iași — ne mărturisește GEORGETA CURPAN, profesoară pensionară, din Tirgu Ocna. Mi-am reamintit cei patru ani de cursuri și examene. Ascultam cu atenție și plăcere expunerile lui în oră. Avea un stil clar, curgător, atrăgător. A fost un profesor valoros, care se impunea studenților săi.

Vă mulțumesc pentru publicarea acestui articol.

Cristian POPIȘTEANU

POȘTA CONCURSULUI

Pe marginea concursului Magazin istoric, ediția 1983, întrebări cu... imagini, (al cărui regulament a apărut în nr. 4/1983) ne-au scris mai mulți cititori, împărțându-ne zădărnice și sentimentele lor față de noul concurs, față de revistă. Iată câteva dintre aceste scrisori.

ROMULUS CIOROGARIU, din Deva: Curiozitatea mea pentru surpriza pregătită de noul concurs a fost mare, iar surpriza este plăcută. Țin să-mi exprim toată mulțumirea și grațitudinea organizatorilor și intrăgului colectiv redacțional.

IOAN MOTOC, din Turda: Sint unul dintre acei cetățeni care iubesc istoria și dispun de colecția completă a revistei. Participând la concursuri, am avut întotdeauna satisfacții pentru că mi-am îmbogățit cunoștințele de istorie și am reușit să indic răspunsurile exacte.

ANTON DODE, din com. Modelu, jud. Călărași: Din concursurile dv. am cistigat și la propriu și la figură.

VALERIU PETRE, din Galați: În eventualitatea că doriți să participați cu mai multe seturi de taloane, este suficient să le anexați foi de hirtie pe care ați trecut răspunsurile și adresa dv. completă.

CAROL RĂDOIU din București; EUSTATIU CONSTANTIN MĂRCULESCU, din București; MENDEL FISCHMAN, din Timisoara; DUMITRU TEODORU, din Iași; IOANA DUMITRASCU, din Brăila: Mulțumiri pentru urările, propunerile și sugestiile adresate.

CONCURS

magazin istoric

3 TALON

DE PARTICIPARE EDIȚIA 1983

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUTURI The Outstanding Hero, the Hero of Heroes • I. ARDELEANU 1933. The Antifascist National Committee • C. POPIȘTEANU A Year from the Meeting of the Central Committee of the Romanian Communist Party, of June 1-2, 1982 • N. CONSTANTINESCU The City of Tirgoviste • GH. PLATON, P. PĂLTĂNEA, P. CERNOVODEANU, G. CRISTEA PITEȘTEANUL 1848 — 135 Years • Ș. BURDA, D. DRĂGUȘ The Căuș and Dipșa Treasures • THE XV-th ICHS: Prof. BIANCA VALOTA CAVALLOTTI (Italy) „The Tradition of the South-European Studies Was Born in Bucharest” • Ș.S. GOROVEI The Moldavian Cantacuzinos (III) • M.I. DRĂGOMIRESCU, V. BORDEIANU Unique Schools in the Fascism Haunted Europe • In Bucharest, 50 Years Ago • T. HOLBAN 1588. Jesuits in Moldavia

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUTURI Le Héros peu commun, le héros des héros • I. ARDELEANU 1933. Le Comité National Antifasciste • C. POPIȘTEANU Un an depuis la Séance du C.C. du P.C.R. du 1-2 Juin 1982 • N. CONSTANTINESCU La Cité Tirgoviste • GH. PLATON, P. PĂLTĂNEA, P. CERNOVODEANU, G. CRISTEA PITEȘTEANUL 1848 — 135 ans • Ș. BURDA, D. DRĂGUȘ Les Trésors de Căuș et Dipșa • LE XV-ème CISH: Prof. BIANCA VALOTA CAVALLOTTI (Italie) „La Tradition des études sud-est européennes est née à Bucarest” • Ș.S. GOROVEI Les Cantacuzènes Moldaves (III) • M.I. DRĂGOMIRESCU, V. BORDEIANU Écoles uniques dans l'Europe hantée par le fascisme • À Bucarest, il y a 50 ans • T. HOLBAN 1588. Des Jésuites en Moldavie

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУТУРИ Особенный герой, герой героев • И. АРДЕЛЯНУ 1933. Антифашистский Национальный Комитет • К. ПОПИШТЯНУ Один год от Пленума ЦК РКП 1-2 июня 1982 г. • Н. КОНСТАНТИНЕСКУ Крепость Тырговиште • Г. ПЛАТОН, П. ПЭЛТЭНЬ, П. ЧЕРНОВОДИАНУ, Г. КРИСТЯ ПИТЕШТЯНУЛ 1848 — 135 лет • Ш. БУРДА, Д. ДРĂГУШ Сокровища в Кăуаше и Дипша • XV МКШ: Проф. БИАНКА ВАЛОТА КАВАЛЛОТТИ (Италия) „Традиция юго-восточных европейских исследований родилась в Бухаресте” • Ш.С. ГОРОВЕЙ Молдавские Кантакузины (III) • М.И. ДРАГОМИРЕСКУ, В. БОРЕДИАНУ Единственные школы в Европе, свирепствующей фашизмом • В Бухаресте, 50 лет тому назад • Т. ХОЛБАН 1588. Иезуиты в Молдове

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUTURI Der einzigartige Held, Held der Helden • I. ARDELEANU 1933. Der antifaschistische nationale Ausschuss • C. POPIȘTEANU Ein Jahr seit der Plenarsitzung des Z.K. der R.K.P. vom 1-2. Juni 1982 • N. CONSTANTINESCU Die Burg Tirgoviste • GH. PLATON, P. PĂLTĂNEA, P. CERNOVODEANU, G. CRISTEA PITEȘTEANUL 1848 — 135 Jahre • Ș. BURDA, D. DRĂGUȘ Die Schätze von Căuș und Dipșa • DER XV CISH: Prof. BIANCA VALOTA CAVALLOTTI (Italien) „La Tradition der südost-europäischen Studien ist in Bukarest geboren” • Ș.S. GOROVEI Die Moldauer Cantacuzinen (III) • M.I. DRĂGOMIRESCU, V. BORDEIANU Einzigartige vom Faschismus verheerte Schulen in Europa • In Bukarest, vor 50 Jahren • T. HOLBAN 1588. Jesuiten in der Moldau

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUTURI El héroe destacado, héroe de los héroes • I. ARDELEANU 1933. El Comité Nacional Antifascista • C. POPIȘTEANU Un año desde el Pleno del C.C. del P.C.R. del 1-2 de junio de 1982 • N. CONSTANTINESCU La fortaleza Tirgoviste • GH. PLATON, P. PĂLTĂNEA, P. CERNOVODEANU, G. CRISTEA PITEȘTEANUL 1848 — 135 años • Ș. BURDA, D. DRĂGUȘ Los tesoros de Căuș y Dipșa • EL XV° CISH: Prof. BIANCA VALOTA CAVALLOTTI (Italia) „La tradición de los estudios sud-este europeos ha nacido en Bucarest” • Ș.S. GOROVEI Los Cantacuzinos de Moldavia (III) • M.I. DRĂGOMIRESCU, V. BORDEIANU Escuelas únicas en Europa azotada por el fascismo • En Bucarest, hace 50 años • T. HOLBAN 1588. Los jesuitas en Moldavia

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

CORECTURA: Georgeta Apreotesel,

Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștale și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sat. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

